

OTDK-dolgozat

Udvari Beáta

2009

„Látványos eredménytelenség”: a Loméi Egyezmények
hatásainak statisztikai vizsgálata

„Spectacular failure”: an empirical analysis of the
Lomé Conventions’ economic effects

Tartalomjegyzék

Bevezetés.....	1
1. A fejlődő országok gazdasága, elmaradottságuk okai.....	5
1.1. A fejlődő országok fogalma.....	5
1.2. A fejlődő országok elmaradottságának mérése és lemaradásának okai.....	10
2. Az Európai Unió fejlesztési politikája általánosságban.....	20
2.1. A közösségi fejlesztési politika jogi alapja.....	21
2.2. A fejlesztési politika kedvezményezettjei és eszközrendszere.....	26
3. Az ACP-országokra vonatkozó fejlesztési politika.....	32
3.1. Korai partnerségi megállapodások, egyezmények.....	33
3.2. A Loméi Egyezmények.....	36
3.3. A Loméi Egyezmények mint külső beavatkozás jelentősége.....	40
3.4. A Cotonou-i Partnerségi Egyezmény.....	45
4. A Loméi Egyezmények empirikus vizsgálata.....	49
4.1. Az empirikus vizsgálatot nehezítő alapproblémák és kezelésük.....	49
4.2. A vizsgált mutatók és az adatok.....	52
4.3. A vizsgálat módszertana.....	55
4.4. Az empirikus vizsgálat eredményei.....	57
4.4.1. Az első Loméi Egyezmény.....	58
4.4.2. A második Loméi Egyezmény.....	60
4.4.5. A négy egyezmény összességében.....	64
5. A „látványos eredménytelenség” lehetséges okai.....	68
5.1. A sikertelenség lehetséges külső okai.....	69
5.2. A sikertelenség lehetséges belső okai.....	72
Összegzés.....	74
Felhasznált irodalom.....	80
1. melléklet Az alacsony és közepes jövedelmű országok.....	I
2. melléklet A tengerentúli országok és területek (TOT).....	II
3. melléklet A négy Loméi és a Cotonou-i Egyezményben részt vevő országok.....	III
4. melléklet Az empirikus vizsgálatához kiválasztott mutatók pontos kiszámítási módja.....	V
5. melléklet Az egyezményenkénti és mutatónkénti grafikonok és trendvonalak.....	VI

Táblázatok jegyzéke

1. táblázat Ország típusok a Világbank szerint az egy főre jutó nemzeti jövedelem (GNI) alapján, 2005 (USD).....	7
2. táblázat A fejlődő országok fogalmának legfontosabb elemei a különböző meghatározások esetén	9
3. táblázat A fejlődő országok elmaradottságához vezető tényezők	13
4. táblázat A négy Loméi Egyezmény jellemzői	44
5. táblázat A két vizsgált időszak egyezményenként.....	55
6. táblázat Trendvonalak egyenletei az egyes mutatók esetén, Lomé I.....	58
7. táblázat Trendvonalak egyenletei az egyes mutatók esetén, Lomé II.....	60
8. táblázat Trendvonalak egyenletei az egyes mutatók esetén, Lomé III	62
9. táblázat Trendvonalak egyenletei az egyes mutatók esetén, Lomé IV	63
10. táblázat A négy Loméi Egyezmény értékelése.....	65
11. táblázat Egyes régiók részesedése az EU harmadik országokkal folytatott kereskedelméből (%)	70

Ábrajegyzék

1. ábra: A HDI alakulása egyes régiókban (1975-2005)	12
2. ábra: A lehetséges ACP-EU megállapodások köre	47
3. ábra: Az adatállomány kialakításának folyamatábrája	54
4. ábra: A trendvonalak helyzete optimális esetben	57

„A globalizáció alapjaiban változtatta meg a világgazdaságot, létrehozva a győztesek és vesztesek csoportját. Az országon belüli és az országok közötti egyenlőtlenségek csökkentése, valamint egy még több mindent magában foglaló globalizáció megteremtése jelenünk legfontosabb fejlesztési kihívása.” Kemal Dervis (UNDP [2007b] 2. o.)

BEVEZETÉS

A 21. század számos megoldásra váró világgazdasági problémát „örökölt” a 20. századból. Ezek közül talán az egyik legsúlyosabb és a leggyorsabban megoldásra váró kérdés a fejlődő országok rendkívül rossz helyzete. Egyrészt erkölcsileg elfogadhatatlan az, hogy a fejlődő országok népességének nagy részét érinti a – szélsőségesnek is nevezhető – szegénység (a napi 1-2 dollárnál kevesebből élők), a mindennapos éhezés, s jelentősek a társadalmi különbségek. Másrészt a nemzetközi közösséget is érintő problémáról van szó: a globalizáció, a felgyorsult liberalizáció, a nemzeti határok fokozatos eltűnése, az egyre fenyegetőbb nemzetközi terrorizmus, a járványveszély, a környezetszennyezés és a kimerülő erőforrások nem hatékony felhasználása miatt ma már kiemelten fontos a fejlődő országokkal való körültekintő foglalkozás, azok megsegítése, kiemelése a szinte kilátástalannak tűnő helyzetükből.

A fejlődő országok elmaradottsága és az ebből fakadó jelentős (világgazdasági) probléma gyökerei még a gyarmatosítás korára nyúlnak vissza, azonban – a mai formájában vett – problémává a múlt század közepén fejlődött ki, ugyanis 1945 után nagymértékben átalakult a világgazdaság képe. A második világháború után elkezdődött dekolonizációs folyamat során több, korábban gyarmatként „élő” ország függetlenné vált, és szembesülniük kellett azzal, hogy nem tudnak lépést tartani a világban zajló folyamatokkal, nem képesek azokra megfelelő módon reagálni, a gyarmatként eltöltött idő és az annak során kialakult kereskedelmi kapcsolat erősen befolyásolja a fejlődési lehetőségeiket. A kedvezőtlen kiindulási helyzetük miatt felzárkózási lehetőségeik korlátozottak, ebből következően a világgazdaságban kialakult egy ugyanolyan alapproblémákkal rendelkező országokból álló, az elmúlt évtizedek során többféleképpen nevezett csoport: a *Harmadik Világ*, a *Dél*, vagy másként megfogalmazva a *fejlődő országok csoportja*. Ezen országok egyre inkább

elmaradnak a világ fejlett centrumának számító Északtól – mondhatnánk, hogy a *nemzetközi fejlődési szakadék* (azaz a világ centrumországai és a világ periferiájához tartozó országok közötti fejlettségbeli különbség) *egyre mélyebb lesz*. Ez a probléma azonban nem csak a saját belügyük, a mai globalizált, liberalizált világban rendkívül nagy károkat okozhatnak az elmaradottságukból eredő folyamatok (pl. az elégedetlenségből fakadó országon belüli háborúk, nemzetközi terrorizmus, világméretű járványok veszélye, globális klímaváltozás).

A fejlődő országokban az elmaradottság több tényezőre és azok egymásra hatására vezethető vissza, számos közgazdász, kutató foglalkozott és még ma is foglalkozik ezzel a kérdéskörrel. Mivel ezen országok egy ún. „ördögi körbe” kerültek bele, egyedül nem tudnak úrrá lenni problémájukon, szükségük van arra, hogy egy nagyobb gazdaság, egy fejlettebb ország „segítő kezét” nyújtsa számukra. Ráadásul a 20. század közepén elkezdődött liberalizációs folyamat sem kedvezett számukra – az elmaradott országok gyenge alkupozícióval rendelkeztek, így a „fejük felett” döntöttek több kérdésben is.

A fejlődő országok problémájának jelentőségét a múlt század harmadik negyede (a hidegháború) után felismerték, és *egyre több nemzetközi szervezet jött létre, melyek a fejlődő országok hátrányos helyzetének felszámolását tűzték ki célul*. Továbbá egyre bővül azon programok köre, melyek az elmaradottabb államok megsegítésére irányulnak. Ezen szervezetek és programok közül kiemelkedik az ENSZ számos szakosított szervezetével (pl. WHO¹, IMF²) és programjaival (pl. UNDP³, UNCTAD⁴), azonban az OECD⁵ is jelentős szerepet vállal. A növekvő források ellenére a külső beavatkozások hatékonyságával azonban problémák vannak.

Az ENSZ és az OECD mellett az *Európai Unió* is felismerte, hogy az elmaradottabb térségek megsegítése – ha az hatékonyan valósul meg – nemcsak magának a támogatott országnak lesz hasznos, hanem talán az egész világgazdaság (egyben az EU) is profitálhat belőle: az országon belüli és országok közötti jelentős

¹ World Health Organization – Egészségügyi Világszervezet

² International Monetary Fund – Nemzetközi Valutaalap

³ United Nations Development Programme – az ENSZ Fejlesztési Programja

⁴ United Nations Conference on Trade and Development – az ENSZ Kereskedelmi és Fejlesztési Konferenciája

⁵ Organization for Economic Cooperation and Development – Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet

gazdasági-társadalmi különbségek csökkenésével számos országon belüli és országok közötti konfliktus, háború, világméretűvé válás veszélyével fenyegető egészségügyi járvány megelőzhető lenne, sokkal biztonságosabb lenne a világ (nemzetközi terrorizmus háttérbe szorul). Ebből következően (és saját gazdasági-politikai érdekei miatt) az Európai Unió mint a világ egyik meghatározó gazdasága szintén aktívan részt vesz abban, hogy a Harmadik Világ országai kijussanak kilátástalannak tűnő helyzetükből; *egy külön közösségi politika, a fejlesztési politika foglalkozik e témakörrel.*

A fejlődő országok összetett problémája, elmaradottsága, a gazdasági érdekek miatt háttérbe szoruló alapvető társadalmi érdekek témaköre már korábban felkeltette érdeklődésemet, hiszen több éven keresztül a Harmadik Világ országaiban lévő gyógyszerhiány okaival, s annak lehetséges következményeivel foglalkoztam, viszont akkor a segélyezés (mint külső beavatkozás) kérdését csak részlegesen és általánosságban érintettem. Korábbi kutatásaim folytatásaként *jelen dolgozat célja annak vizsgálata, hogy egy kiemelt nemzetközi szervezet, nevezetesen az Európai Unió a fejlesztési (segélyezési) tevékenységével fél évszázad alatt a fekete-afrikai fejlődő országok gazdasági elmaradottságának megoldása terén milyen eredményeket tudott elérni.* Mindez azért fontos, mert egyrészt az Európai Unió számít a világ egyik legnagyobb segélynyújtójának, másrészt pedig számos, korábban jelentős gyarmatbirodalommal rendelkező, s az afrikai fejlődő országokhoz kötődő ország regionális (gazdasági) integrációjáról van szó. Továbbá az afrikai országok az EU által kiemelten kezelt ACP- (azaz afrikai, karibi, csendes-óceáni) országok csoportjába tartoznak. *A dolgozat célját statisztikai adatelemzéssel kívánjuk elérni, abból a feltételezésből kiindulva, hogy a 25 évet átölelő, az EU és a fejlődő országok egy csoportja által aláírt Loméi Egyezmények hatásai empirikusan is vizsgálhatók.*

Az elemzésünk megértése és átgondolása hosszabb elméleti részt igényel. Így a megfogalmazott cél elérése érdekében a dolgozat először az alapfogalmakat, valamint a fejlődő országok gazdasági elmaradottságához, relatíve hátrányos helyzetükhöz vezető tényezőket tekinti át, hogy bebizonyítsa: szükséges a külső beavatkozás. A második fejezet bemutatja az Európai Unió fejlesztési politikájának jogi alapjának kialakulását, fejlődését, az abban megfogalmazott célok eléréséhez alkalmazott eszközök rendszerét,

valamint a kapcsolatrendszer mélysége és a különböző preferenciák alapján meghatározható kedvezményezettek (fejlődő országok) csoportjait. A következő részben kerül bemutatásra az afrikai, karibi, csendes-óceáni (ACP-) országokra (mint a fő kedvezményezetti csoportra) vonatkozó fejlesztési politika. Jelen dolgozat a hangsúlyt a kereskedelempolitikai eszközökre helyezi, így a korai partnerségi megállapodásokra tér ki, majd részletezi a 25 évet felölelő Loméi Egyezményeket. A dolgozat negyedik fejezete egy általunk kidolgozott módszertan segítségével a Loméi Egyezmények hatásainak empirikus vizsgálatára tesz kísérletet annak megállapítása érdekében, hogy az egyezményeknek volt-e érdemi hatásuk az azokat aláíró fekete-afrikai országokban. A saját módszerünk nem alkalmas arra, hogy a Loméi Egyezmények hatásairól általános képet kapjunk, viszont lehetőséget biztosít a fejlődési tendenciák bemutatására. A kidolgozott módszer lényege leegyszerűsítve az, hogy a vizsgálathoz meghatározott mutatók esetében az egyes Loméi Egyezmények előtti és utáni időszak adataira illesztett trendvonalak meredeksége hogyan alakult egymáshoz viszonyítva. A dolgozat ötödik része pedig a 4. fejezet eredményeinek okát próbálja feltárni. (A kutatás jelenlegi szakaszát 2008. április elején lezártam.)

1. A FEJLŐDŐ ORSZÁGOK GAZDASÁGA, ELMARADOTTSÁGUK OKAI

A *fejlődő országok fogalmának* kialakulása a második világháború után lezajlott dekolonizációs folyamat végére, az 1950-es évekre tehető (Szigetvári [2004]). Ezt az országcsoportot sokáig a Harmadik Világ néven emlegették, mint azoknak az országoknak a csoportját, melyek a hidegháború idején sem a nyugati (Első Világ), sem pedig a keleti tömbhöz (Második Világ) nem tartoztak (Magyar [1994], Nafziger [2006], Szentes [2005]). A „fejlődő” jelzőt – az ENSZ nyomán – csak később kezdték el használni, annak ellenére, hogy számos – ebbe a csoportba tartozó – országban igazi fejlődés valójában nem tapasztalható (Nafziger [2006], Szentes [2005]).

Habár a fejlődő országok fogalma már fél évszázada létezik, pontos meghatározása nehézségekbe ütközik: a nemzetközi szervezetek és a különböző tanulmányok is homályosan fogalmaznak ezen a téren – viszont az egyes fogalmak között található némi átfedés. Annak érdekében, hogy a külső beavatkozás szükségességét belássuk, jelen fejezet először a különböző – elsősorban a dolgozat szempontjából legfontosabbnak ítélt nemzetközi szervezetek által meghatározott – fogalmakat tekinti át a fejlődő országokra vonatkozóan, és kimondja a dolgozatban alkalmazott definíciót. A fejezet második része pedig a fejlődő országok elmaradottságához vezető tényezőket részletezi.

1.1. A fejlődő országok fogalma

A fejlődő országok definiálása nehézségekbe ütközik, hiszen a sok hasonlóság ellenére számos különbség van az egyes országok között (Todaro-Smith [2006]). Az egységes fogalmi meghatározás akadályait jelzi az is, hogy még azok a nemzetközi szervezetek is eltérően és homályosan fogalmaznak, melyek ezen országok megsegítését tűzték ki célul. Ahány szerző, ahány nemzetközi szervezet, annyiféleképpen határozza meg, milyen ismérvek alapján lehet egy országot ebbe a csoportba sorolni. A következőkben áttekintjük néhány szerző és az általunk legfontosabbnak ítélt nemzetközi szervezetek meghatározását a fejlődő országokra vonatkozóan, s leszögezzük, a dolgozat mely fogalmi meghatározás alapján emlegeti majd ezeket az államokat.

A Világgazdasági korszótár szerint a fejlődő országok „azon országok köre, amelyeknek a tőkés világgazdasággal, a külföldi tőkével való kapcsolatát – a termelőerők függetlenségével, a gazdasági elmaradottsággal, a külgazdasági kapcsolataik jellegével és relációs szerkezetével is összefüggésben – az egyoldalú függőség vagy az aszimmetrikus függőség, a nemzetközi kizsákmányolás jellemzi. Általános vonásuk továbbá a gyarmati vagy félgyarmati múlt” (Varsádi [1984] 121. o.). Ez a fogalmi meghatározás viszonylag sok mindent magában foglal, azonban egyes országok esetében még így is nehéz meghatározni, hogy a fejlődő országok közé tartoznak-e.

Szigetvári [2004] tanulmányában szintén megfoghatatlan, a gyakorlatban nehezen alkalmazható definíciót fogalmaz meg: szerinte minden olyan országot a fejlődő országok kategóriájába kell sorolni, melyek nem tartoznak a világ élvonalához, a világgazdaság centrumországai közé, s „általában elmaradottabb gazdasági struktúrával rendelkező államok” (Szigetvári [2004] 165. o.). Az értelmezés során az a probléma merül fel, hogy nem ismert, mely országokat tartja a világ élvonalához, centrumországaihoz tartozónak – csak a G8-akat⁶, vagy az OECD országait, vagy a Triádot (EU, USA, Japán)?

Érdekes, hogy hiába érzi feladatának több nemzetközi szervezet is ezen országcsoport megsegítését (is), mégis meglehetősen homályosan fogalmazzák a fejlődő országok körülhatárolása területén. Az ENSZ definíciója szerint a fejlődő országokban „az életszínvonal alacsonyabb, mint a fejlett országokban és az átmeneti gazdaságokban. Sokuk súlyos szegénységgel küzd. A fejlődő országok általában inkább a tudományos és technológiai innovációk importőrei, mint fejlesztői” (UN [2007a]). Ez a meghatározás csak általánosságokat tartalmaz: nem tudjuk az életszínvonal és a fejlett országok alatt mit értenek, ebből következően e definíció alapján meglehetősen nehéz a gyakorlatban meghatározni, mely országok is tartoznának a fejlődő országok közé. Kiemelendő, hogy az ENSZ az átmeneti gazdaságokat⁷ nem tekinti fejlődő országoknak, hanem azokat külön csoportként kezeli (UN [2007a]).

⁶ A G8-ak a világ hét vezető ipari országa (G7-ek: USA, Kanada, Japán, Egyesült Királyság, Németország, Franciaország, Olaszország) és Oroszország (Horváth-Tar [2006]).

⁷ Az átmeneti országok azok az országok, melyek a tervgazdaságról a piacgazdaságra térnek át (a Szovjetunió utódállamai, kelet-közép-európai országok, Kína, Mongólia, Vietnám) (Világbank [2007a]).

Annak érzékeltetésére, hogy milyen nehéz ezen országok gyakorlati szempontú meghatározása, érdemes megnézni a *Világbank* definícióját, hiszen ugyanaz a szervezet két kiadványában eltérő küszöbértéket határoz meg a különböző fejlettségű országcsoportok lehatárolásakor. Ennek ellenére a *Világbank* az eddigi meghatározásokhoz képest *viszonylag pontosabban fogalmaz*, viszont definíciójuk megértéséhez és gyakorlati alkalmazásukhoz szükséges más fogalmak ismerete is. A *Világbank* szerint a fejlődő országok közé tartoznak „*az alacsony vagy közepes jövedelmű országok, valamint öt magas jövedelmű ország – Hongkong, Izrael, Kuvait, Szingapúr és az Egyesült Arab Emírségek*”, s az átmeneti gazdaságok (az ENSZ-hez hasonlóan) nem tartoznak a fejlődő országok közé (*Világbank* [2007a]). A pontos megértéséhez szükséges ismernünk az alacsony-, a közepes- és a magas jövedelmű országok definícióját, amit a *Világbank* és az ENSZ egyaránt – különösebb magyarázat nélkül – mérhető kategóriával, az egy főre jutó bruttó nemzeti jövedelemmel (GNI) határoz meg. Ennek ellenére az országtípusok közötti konkrét határvonalak meghatározása nehézségekbe ütközik: a *Világbank* két kiadványában (*World Development Report, International Comparison Program*) is 2005-ös adatok alapján történik a csoportosítás, a két forrás mégis eltérő határokat határozott meg (1. táblázat).

Országtípusok a Világbank szerint az egy főre jutó nemzeti jövedelem (GNI) alapján, 2005 (USD)

1. táblázat

	World Development Report	International Comparison Program
Alacsony jövedelmű országok	<875	<905
Közepes jövedelmű országok	876-10.725	905-11.115
Magas jövedelmű országok	10.726<	11.115<

Forrás: Saját szerkesztés Világbank ([2007b], [2007c]) alapján

A *Világbank* által meghatározott definícióban lévő kivételek alapján egyértelmű, hogy *a jövedelem szerinti lehatárolás nem elégséges feltétele* annak, hogy egy országot fejlődőnek minősítsenek. Ugyanis egyes magas jövedelmű országok magas jövedelme kizárólag egy-két nagyon fejlett szektornak, nyersanyag-exportnak köszönhető (pl. olajexportáló országok, turizmustól függő gazdaságok), ennek ellenére a lakosság

képzettsége, valamint az egészségügy színvonala alacsony maradt (Todaro-Smith [2006]).

Mindezek ellenére a Világbank definíciójára, lehatárolására építenek más nemzetközi szervezetek is. Az *OECD* azokat az alacsony és közepes jövedelmű államokat sorolja a fejlődő országok csoportjába, melyek *jogosultak a hivatalos fejlesztési támogatásokra (ODA⁸)*, viszont nem tartoznak ide a G8 és az EU (alacsony és közepes jövedelmű) tagállamai, valamint azok az országok, melyek EU-csatlakozásának dátuma már ismert⁹ (OECD [2008]). Az OECD ezen országok körét háromévente felülvizsgálja – az utolsó módosítás 2005 végén volt, így a jelenlegi lista 2006. január 1-jétől érvényes (OECD [2008]). Itt kell megjegyeznünk azt, hogy bár az *Európai Unió* széles kapcsolati rendszerrel rendelkezik a fejlődő országokkal, *nem határozott meg saját definíciót* a fejlődő országokra vonatkozóan, hanem az OECD által meghatározott, fejlesztési támogatásra jogosult országok listájára támaszkodik.¹⁰

A fejlődő országok fogalmának áttekintésekor nem maradhat ki a nemzetközi szervezetek közül a kereskedelem liberalizálását célul kitűző és jelenleg 151 tagországgal rendelkező *Kereskedelmi Világszervezet (WTO¹¹)* sem, hiszen a kereskedelmi kedvezmények, a – főként a fejlődő országokat érintő – átmeneti idők miatt fontos lenne, hogy meghatározza, mely országokat tekinti a fejlődő országok csoportjába tartozónak. Ennek ellenére a WTO *nem definiálja sem a fejlődő, sem a fejlett országok fogalmát*. A szervezetben maguk az országok döntenek el, hogy mely csoportba sorolják magukat – amit a többi tagország (a kedvezmények miatt) megkérdőjelezhet (WTO [2008a]).

A fejlődő országok különböző definíciójának összegzése alapján (2. táblázat) úgy véljük, nem célszerű az életszínvonalat, a világ centrumországait a fogalomban meghatározni – csak abban az esetben, ha pontosan definiáljuk ezeket is. A szempontunkból célravezetőbb az, ha a Világbank által használt lehatárolásokat vesszük alapul, hiszen erre épül az OECD, így az EU által használt meghatározás is.

⁸ Official Development Assistance

⁹ Így az OECD nem tekinti fejlődő országnak Oroszországot, Bulgáriát, Ciprust, Máltát, Csehországot, Észtországot, Lettországot, Lengyelországot, Litvániát, Magyarországot, Romániát, Szlovéniát és Szlovákiát (OECD [2008]).

¹⁰ Françoise Moreau-val, az Európai Bizottság *Development & Relations with ACP States* igazgatóságának 'Forward Looking Studies and Policy Coherence' osztályának vezetőjével váltott e-mail alapján.

¹¹ World Trade Organization

Következésképp *jelen dolgozat a fejlődő országok alatt az alacsony és közepes jövedelmű országokat érti, azaz azokat az államokat, ahol az egy főre jutó bruttó nemzeti jövedelem nem haladja meg a 11.115 dollárt, s jelen dolgozat – az áttekintett fogalmi meghatározások közös pontjához hasonlóan – az átmeneti (átalakuló) országokat nem tartja a fejlődő országok csoportjába tartozónak.*

**A fejlődő országok fogalmának legfontosabb elemei
a különböző meghatározások esetén**

2. táblázat

Világgazdasági korszótár	Szigetvári	ENSZ	Világbank	OECD (EU)
Egyoldalú függés Nemzetközi kizsákmányolás Gazdasági elmaradottság Gyarmati, félgyarmati múlt	Elmaradottabb gazdasági struktúra A világ centrum-országaihoz nem tartozó országok	Alacsony életszínvonal Szegénység Tudományos és technológiai innovációk importőrei	Alacsony és közepes jövedelem a GNI alapján	ODA-ra jogosultság (a világbanki kategóriák alapján) Nem EU- és G8-tagország EU-csatlakozás dátuma nem ismert

Forrás: Saját szerkesztés

Miután kimondtuk a fejlődő országok definícióját, a pontos kép kialakítása érdekében fontosnak tartjuk megemlíteni azt, hogy az elmúlt néhány évtizedben a viszonylag homogénnek számító fejlődő országok csoportján belül is kialakultak heterogén csoportok (Egedy [2007], Krugman-Obstfeld [2003], Szigetvári [2004], Varsádi [1984]): a legsúlyosabb problémákkal a *legkevésbé fejlett országoknak* (LDCs¹²) kell szembenézniük. A legkevésbé fejlett országok fogalma már nem annyira megfoghatatlan, mint a fejlődő országoké: mind a Világbank, mind az ENSZ egyértelműen az alacsony jövedelmű országokat sorolja ide (UN [2007a], Világbank [2007a]) – s az ENSZ által meghatározott kritériumok alapján háromévente vizsgálják felül ezen országok listáját (UN [2007b]). A három kritérium, melyek egyidejű megvalósulása szükséges ahhoz, hogy a legkevésbé fejlett országok közé tartozzon egy állam, a következő (UN [2007b]):

¹² Least-developed countries

- (1) *Alacsony jövedelem*: a rendelkezésre álló utolsó három év átlagában az egy főre jutó bruttó nemzeti jövedelem (GNI) nem haladhatja meg a 750 dollárt.
- (2) *Humán erőforrás gyengesége*, melynek indikátorai: táplálkozás; egészség; oktatás; írástudás a felnőtt lakosság körében.
- (3) *Gazdasági sebezhetőség*, melynek mutatói: a mezőgazdasági termelés, valamint az áruk és szolgáltatások exportjának bizonytalansága; a nem hagyományos tevékenységek (modern szolgáltatások) gazdasági súlya; áruexport koncentrációja; természeti katasztrófák következtében lakhelyváltásra kényszerült népesség aránya.

Összességében a fejlődő országok csoportja földrajzilag viszonylag jól lehatárolható: afrikai, délkelet-ázsiai, latin-amerikai országok, valamint a karibi és csendes-óceáni szigetvilág alkotják ezt a csoportot (Todaro-Smith [2006]). *Az jelenleg hatályos OECD-lista 153 országot említ meg a fejlődő országok között* (OECD [2005]), azaz az EU is ennyi országot tekint fejlődő országnak. Ezekben az országokban él a világ népességének 80%-a, viszont a világ összjövedelmének mindössze csak a 20%-a származik innen (UNDP [2006], Világbank [2007a]). A legkevésbé fejlettek közé jelenleg 50 ország sorolható¹³ (UNCTAD [2005], UNDP [2006]).

1.2. A fejlődő országok elmaradottságának mérése és lemaradásának okai

A fejlődő országok fogalmának meghatározása és földrajzi lehatárolása után érdemes megvizsgálni a fejlődő és fejlett országok közötti fejlettségbeli különbséget, azaz a nemzetközi szakadék nagyságát (mélységét). *A fejlődő országok elmaradottságának*¹⁴ *mérésére az egy főre jutó bruttó hazai terméknel és a szegénységi küszöb alatt (azaz napi 1 dollárnál kevesebből) élők arányánál sokkal megfelelőbbnek ítéljük az ENSZ által bevezetett és rendszeresen használt, évente, 2007-ben már 177*

¹³ A fejlődő és legkevésbé fejlett országok listáját ld. az 1. mellékletben.

¹⁴ Elmaradottság alatt a *gazdasági elmaradottságot* értjük, melyet a Közgazdasági Kislexikon az alábbiak szerint határoz meg (Gyenis [1977] 154. o.): „*a gazdasági fejlettség alacsony szintjét jelző fogalom, amelyet elsősorban a fejlődő afrikai, ázsiai és latin-amerikai országok gazdasági állapotának jellemzésére használnak*”.

országra vonatkozóan kiszámolt komplex, ún. *HDI¹⁵-mutatót*. A mutató három dimenzió (hosszú és egészséges élet, tudás, megfelelő életminőség) alapján határozza meg az indikátorokat: *születéskor várható élettartam, írástudó népesség aránya, egy főre jutó GDP vásárlóerő-paritáson*, s ezek egyenlő arányú súlyozásával minden ország egy 0 és 1 közé eső értéket kap – annál kedvezőbb a mutató értéke, minél közelebb van az 1-hez (UNDP [2006]). A mutató kiszámításához vizsgált indikátorok nem csupán egy ország lakóinak életminőségére utalnak, hanem egyben kifejezik azokat a tényezőket is, melyek egy adott ország gazdaságára, fejlődési lehetőségeire hatnak. Ugyanis az írástudók lakosságon belüli aránya, valamint a várható élettartam meghatározza egy adott gazdaság munkaerejének minőségét (közvetve az egészségügyi helyzetet), szakképzettségét – s a munkaerő az egyik tényező, ami közvetlenül befolyásolni tudja egy ország kibocsátásának, nemzeti jövedelmének nagyságát, ezáltal fejlődési lehetőségeit.

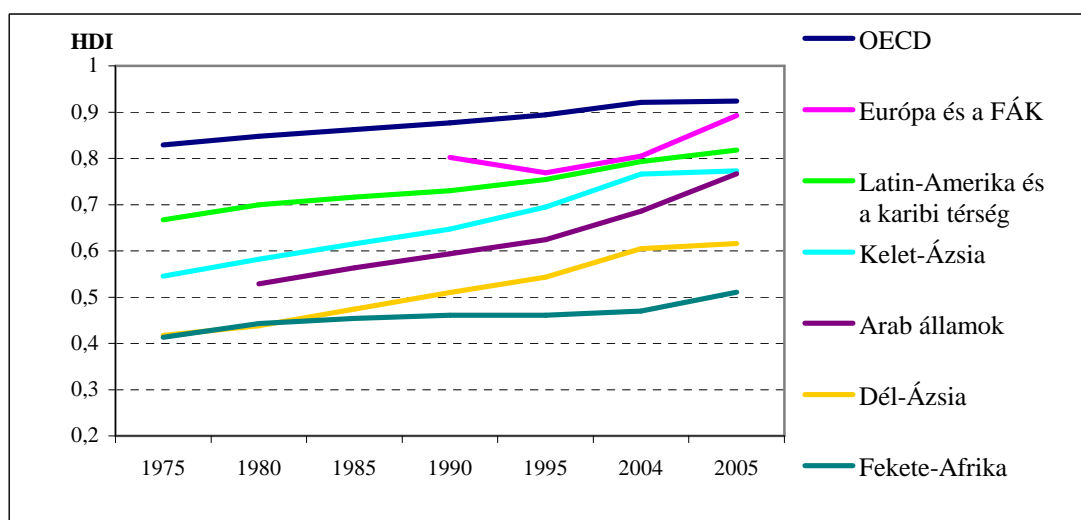
Az elmúlt évtizedekben *a HDI többé-kevésbé minden régióban növekedést mutat, ez alól csupán Fekete-Afrika¹⁶ a kivétel*, ahol 1980-tól kezdődően a mutató értéke alig változott: a HDI értéke 0,46-0,47 körül állandósul, s csak 2005-ben haladta meg minimálisan a 0,5-öt (1. ábra). Ezzel szemben a relatíve fejlettebb és az OECD-országokban a mutató folyamatos emelkedést mutat, és ezekben a térségekben a mutató értéke 2004-re meghaladta a 0,6-ot. Mindez azt jelenti, hogy az elmúlt harminc évben a legmagasabb és a legalacsonyabb HDI értékkel rendelkező térség (OECD-országok és Fekete-Afrika) közötti (fejlettségbeli) különbség nem csökkent. Kiemeljük, hogy az ábra a régiókra vonatkozóan átlagos adatot mutat, az egyes térségeken belül jelentős eltérések vannak – például míg a latin-amerikai Chilében a HDI-mutató az adott években jelentősen meghaladja régiójának (Latin-Amerika) HDI-mutatóját, addig Bolívia és Haiti jelentősen elmarad attól (UNDP [2006]), ugyanez a többi térség esetén is megfigyelhető.

Mivel a HDI-mutató az elmúlt harminc évben Fekete-Afrikában alig változott, *azt a hipotézist tehetjük, hogy a különböző nemzetközi szervezetek – közöttük az*

¹⁵ Human Development Index – emberi fejlődési mutató

¹⁶ Fekete-Afrika alatt a Szahara alatt elhelyezkedő afrikai országokat értjük. Ezt a térséget emlegetik Szub-szaharai Afrikaként (Sub-Saharan Africa) is, viszont ez még a magyar szakirodalomban még nem elterjedt.

Európai Unió – *külső beavatkozásai, fejlesztési akciói az elmúlt évtizedekben nem érték el azt az eredményt, amit a beavatkozástól vártak.*

Megjegyzés: Mivel sok ország esetében a korábbi évekre vonatkozóan egyes mutatók értéke hiányzott a HDI kiszámításához, az Európa és a FÁK görbe csak 1990-től kezdődik (UNDP [2007a]).

1. ábra: A HDI alakulása egyes régiókban (1975-2005)
 Forrás: Saját szerkesztés UNDP ([2006], [2007a]) alapján

A HDI-mutató alakulásának ismeretében felmerül az a kérdés, hogy milyen tényezők játszhattak szerepet egyes térségek és országok lemaradásában. A társadalomtudományokban már legalább 50 éve zajlik *azon okok vizsgálata, melyek a fejlődő országok relatív elmaradottságához vezethettek* (Csáki [2002]). A kialakult vélekedések közül az általunk legfontosabbnak ítélt elméleti irányzatokat tekintjük át, melyek egyben az általunk meghatározott – a fejlődő országok elmaradottságához vezető – tényezők csoportosításának alapját adják. Az egyik irányzat, az *externalisták*¹⁷ szerint az *elmaradottság okai a külső (országon kívüli) tényezőkben keresendők*: szerintük a fejlődő országok elmaradottsága a nyugati gyarmatosításnak, az imperializmusnak, a méltánytalan nemzetközi gazdasági rendszernek, a multinacionális cégek kizsákmányolásának következményei, azaz ezek a tényezők a világgazdaság rendszeréből adódnak, a fejlődő országok ki vannak téve az itt zajló folyamatoknak, nem képesek azokra a kellő időben kellő hatékonysággal reagálni (Lawal [2006], Szigetvári [2004]).

¹⁷ Képviselői: Immanuel Wallerstein, Samir Amin, Arghiri Emmanuel, Thomas Balogh, Nicolas Kardol, Gunnar Myrdal (Szigetvári [2004]).

Az externalistákkal ellentétben az *internalista iskola képviselői*¹⁸ úgy vélik, a *fejlődő országok elmaradottsága* nem a gyarmatosítás és a gyarmatként eltöltött idő következménye, hanem *belső (országban belüli) tényezőkre vezethető vissza*. Az internalisták szerint a Harmadik Világ országai nem tudják hatékonyan menedzselni magukat, nem képesek hatékonyan felhasználni a rendelkezésre álló erőforrásokat és kihasználni az adódó lehetőségeket, a korrupció általánosnak tekinthető, politikai instabilitás jellemző, nem megfelelő a politikai vezetés, gyakoriak az etnikai ellentétek, konfliktusok (Lawal [2006], Szigetvári [2004]).

Ezek az okok, tényezők azonban – véleményünk szerint – nem választhatók el ilyen élesen egymástól: ha a fejlődő országok elmaradottságának okaira keressük a választ, *mind a belső, mind a külső tényezők* nagy szerepet játszottak és ma még inkább játszanak abban, hogy a Harmadik Világ országai ilyen mértékben távolodnak el a világ centrumországaitól, és egyre inkább a világgazdaság perifériáján helyezkednek el (3. táblázat).

A fejlődő országok elmaradottságához vezető tényezők

3. táblázat

Belső tényezők	Külső tényezők
Népességgrobbanás	Nemzetközi kereskedelem: gyarmati típusú munkamegosztás
Oktatás, egészségügy, infrastruktúra alacsony színvonala	Elmaradott áruszerkezet, romló cserarány
Politikai bizonytalanság	Import- és exportkényszer
Kulturális örökség	Közvetlen külföldi működő-tőke befektetés enklávé jellege
Kedvezőtlen éghajlati viszonyok, természeti erőforrások hiánya	Aszimmetrikus interdependencia
A gazdaság duális, és a gazdaság és a társadalom dezintegrált szerkezete	
Szűk belső piac és monopol struktúra	
Tőke- és technológiahány	

Forrás: Saját szerkesztés

Habár a relatív elmaradottsághoz vezető tényezőket több szerző többféle módon csoportosította (Csáki [2002], Egedy [2007], Goldin-Reinert [2007], Kebonang [2007], Krugman-Obstfeld [2003], Lawal [2006], Nafziger [2006], Szentes [1999], Szentes [2002a], Varsádi [1984]), az általuk meghatározott lehetséges okokat a saját

¹⁸ A mainstream közgazdaságtan képviselői (Szigetvári [2004]).

csoportosítunk meghatározásakor figyelembe vettük. Az így kapott tényezőket (kiegészítve egyéb tényezőkkel) két csoportba rendeztük, és – az externalisták és internalisták megközelítése alapján – az elmaradottság külső és belső tényezőire osztottuk (3. táblázat). Mivel a fejlődő országok elmaradottságának tényezői között ok-okozati kapcsolat van, valamint ezekre a faktorokra a későbbiekben többször utalunk, a pontos kép kialakítása érdekében érdemes ezen tényezők tartalmára részletesebben kitérni:

(1) Az elmaradottság belső (társadalmi-gazdasági-politikai) tényezői

- *Népességrobbanás*: a rendkívül nagymértékű népesség növekedése következtében számos fiatal nem tud munkához jutni, illetve egyes esetekben munkaerő-hiányról is beszélhetünk, hiszen nem megfelelő a képzettségük, továbbá az egészségügyi rendszer és higiénés szokásaik következtében egészségük sem a legmegfelelőbb. Mivel a nemzeti jövedelem nem arányosan nő a népességgel, egyre bővül a szegények, a napi 1-2 dollárnál kevesebből élők köre.
- *Oktatás, egészségügy alacsony színvonala*: a nem megfelelően képzett szakemberek, a rossz, kiépítetlen infrastruktúra, a fizetőképes kereslet hiányában fellépő gyógyszerhiány miatt jelentősen csökken a szakképzett munkaerő száma.
- *Politikai bizonytalanság, társadalmi különbségek*: a fejlődő országokban a demokratikus politikai berendezkedés hiánya és a többnyire egypárt-rendszer, diktatúra dominanciája következtében egyes társadalmi rétegek nagyon meggazdagodtak (luxuscikkeket is megvásárolni képes elitréteg), míg mások a nyomorba kerültek (napi 1-2 dollárból tengődők). Továbbá ezekben az országokban gyakorinak mondható az *emberi és állampolgári jogok megsértése*.
- *Kulturális örökség*: a fejlődő országokban élők ragaszkodnak a hagyományaikhoz, és idegenkednek az új dolgoktól, az újdonságoktól, ez pedig a modernizáció gátját jelenti.
- *Éghajlati viszonyok, természeti erőforrások*: számos fejlődő ország sivatagos területen fekszik, így kitörési lehetőségeik erősen korlátozottak.

A sivatagos területek miatt egyes természeti erőforrások meg sem találhatók ezekben az országokban, ha meg igen, nem képesek azt hatékonyan (és fenntartható módon) felhasználni.

- *Gazdaság duális szerkezete, a gazdaság és társadalom dezintegrált szerkezete:* az országban lévő, exportorientált szektor a nemzetgazdaság egészétől elzártan működik (enklávé, sziget), nem támogatva az egész gazdaság fejlődését. Ebből következően ez a „sziget” fejlettebb a többi régiónál, az ebből a szektorból kiszorulók (a hagyományos szektorban, mezőgazdaságban dolgozók) elszegényednek, ugyanis a hagyományos iparágak és termékeik nem versenyképesek.
- *Szűk belső piac:* viszonylag sok terméket csak a szűk gazdag-, elitréteg tud megvásárolni, az alacsony egy főre eső jövedelem miatt alacsony az országban a fizetőképes kereslet, így sok termelő belföldön el sem tudja adni termékét, a külföldön viszont nem versenyképes.
- *Infrastruktúra nem megfelelő minősége:* a közlekedési hálózat (út, vasút) nem megfelelő minőségű, akad az energia- és víz-szolgáltatás, még ott is, ahol már kiépült. Továbbá az infrastruktúra fejlesztése elsősorban az enklávészektor igényeinek való megfelelést jelenti.
- *Monopolizáció:* a vállalatok közötti verseny teljes vagy részleges hiánya jellemző, a monopolstruktúrák az uralkodók ezekben az országokban.
- *Tőke- és technológia-hiány:* az alacsony egy főre eső jövedelem következtében alacsony a megtakarítási szint, tőkefelhalmozás nem kezdődhet el, így alapvetően tőkehiány jellemző az országban. A tőkehiány következtében a modern technológia is hiányzik (ha nincs pénz, nem is tudják megvenni, vagy akár maguk kifejleszteni).

(2) Az elmaradottság külső (világgazdasági folyamatokból adódó) tényezői

- *Nemzetközi kereskedelem:* a fejlődő országok nemzetközi kereskedelemben való részvételét erősen befolyásolta a gyarmati időszak során kialakult ún. *gyarmati típusú nemzetközi munkamegosztás*, mely során a gyarmattartó országok a gyarmataikról nyersanyagot,

mezőgazdasági termékeket és élelmiszert szereztek be, és a gyarmattartóik ipari termékeinek felvevő piacai lettek. Ez a fajta munkamegosztás a gyarmattartó és gyarmatbirodalma között a gyarmatot meglehetősen hátrányosan érintette (a fejlett ország, a „hatalom” kizsákmányolta), s a gyarmat erősen kiszolgáltatottá vált a gyarmattartójának, függőség alakult ki.

- *Áruszerkezet:* a gyarmati típusú munkamegosztásból fakadóan meglehetősen elmaradott az exportra szánt termékek csoportja, hiszen a korábbi gyarmatok jellemzően egy-egy (elsősorban mezőgazdasági) termékre szakosodtak (monokultúra, monoexport). Ebből következően a fejlődő országokat hátrányosan érinti a világpiaci árak változása: a nyerstermékek (amit a fejlődő országok elsősorban exportálni tudnak) világpiaci ára folyamatosan csökken, míg az ipari termékeké (amit importálniuk kell) emelkedik, ezáltal egységnyi nyersanyagért egyre kevesebb iparcikket tudnak beszerezni (romló cserearány).
- *Import- és exportkényszer:* a fejlődő országok kénytelenek importálni, hiszen be kell szerezni azokat az ipari termékeket és technológiát, valamint egyes szolgáltatásokat, melyeket maguk nem tudnak előállítani (importkényszer) – ezek beszerzési költségeit viszont csak az exportból befolyó jövedelemből tudják fedezni (exportkényszer).
- *Közvetlen működő-tőke befektetés (FDI):* néhány ország/régió (Mexikó, Délkelet-Ázsia) kivételével nem jellemző a külföldi befektetések a fejlődő országokban. Ha mégis megtörténik, akkor többnyire az *enklávé és dualitás* lesz jellemző: egyrészt a betelepült külföldi cég nem kapcsolódik be az ország gazdasági életébe (szigetként működik), csak kihasználja az olcsó munkaerőt, és a gyártott terméket exportálja, ráadásul az esetek többségében profitrepatriálás (profitkivonás az országból) történik. Másrészt az a jellemző, hogy csak az ország egy részén valósulnak meg a külföldi beruházások, az ország ezen része fejlődik, míg az ország többi részén többnyire alacsony színvonalú mezőgazdaságból próbálnak megélni az emberek, azaz az ország gazdasága kettéosztottá válik (*dualitás*).

- *Világgazdaságon belüli perifériás helyzet, aszimmetrikus interdependencia (függőség):* a mai világgazdaságot jellemző kölcsönös függőség (interdependencia) a fejlett és a fejlődő országok között erősen aszimmetrikussá vált. Az elmaradott országokat hátrányosan érinti a fejlett országoktól való kereskedelmi, pénzügyi (eladósodás) és technológiai függőség, s a fejlődő országok egyoldalúan a fejlett országoknak, és az azok által generált folyamatoknak vannak kitéve (alárendelt szerepben) a kereskedelmi, pénzügyi és más gazdasági kapcsolatok területén.

A felsorolt külső és belső tényezők egyrészt jellemzik azt, milyen az élet ezekben az országokban, és milyen gazdasági lehetőségeik vannak, másrészt ezek az okai annak, miért nem tudnak kitörni kilátástalannak tűnő helyzetükből, s miért van szükség külső beavatkozásra. Ezen tényezők (okok) mérséklése, megoldása egyenként is nehéz feladat, azonban további nehézséget okoz, a kitörés lehetőségét akadályozza az is, hogy ezekre a tényezőkre teljes mértékben ráillik az *ördögi körök elmélete*¹⁹ (*circulus vitiosus*), azaz az egyes okok egy másik ok okozatává válnak (Csáki [2002], Gore [2002], Nafziger [2006], Szentes [2002b]). Csak egy példa ennek szemléltetésére: a fejlődő országokban politikai bizonytalanság jellemző, emiatt jelentős a gazdasági bizonytalanság is. A gazdasági bizonytalanság következtében az ország nem válik vonzóvá a külföldi tőke számára, így megmarad a tőkehiány. A tőkehiány következtében sem az infrastruktúrát, sem a technológiát nem lehet fejleszteni, nem jönnek létre új munkahelyek, emiatt az egy főre jutó jövedelmek alacsonyak maradnak – ennek következtében nem nő az áruk és szolgáltatások iránti fizetőképes kereslet, így a belső piac ugyanolyan szűk marad; az alacsony egy főre eső jövedelmek miatt alacsony a megtakarítás, így tőkefelhalmozás sem kezdődhet el... A helyzet tükrözésére Csáki György nagyon találóan fogalmazott: „*A szegény országok szegények, mert szegények*” (Csáki [2002] 250. o.) – s ugyanígy a szegénységet említi meg a fejlődő országok kilátástalannak tűnő helyzetének fő okaként a Krugman-Obstfeld [2003] szerzőpáros is.

¹⁹ Habár az ördögi körök elméletének jogosultságát kétségbe vonják (ld. Nafziger [2006], Szentes [2002b]), véleményünk szerint mégis megfelelően írja le az elmaradottság tényezői közötti összefüggéseket.

Az ördögi kör és a globalizált világban kialakult kölcsönös függés ismeretében belátható az, hogy *a fejlődő országoknak külső segítségre van szükségük*. Ma már több nemzetközi szervezet is feladatának érzi, hogy az elmaradott országok gazdasági növekedése, fejlődése érdekében fellépjen, s ezek az államok is a globalizáció nyerteseivé váljanak. Habár *a külső beavatkozás fontossága mellett érvelünk*, röviden ki kell térnünk arra, hogy a nemzetközi szervezetek tevékenysége nem mindig jár pozitív eredménnyel. Erre példaként a globalizáció folyamatát, irányát, hatásait befolyásolni próbáló két nemzetközi (pénzügyi) szervezet, a Nemzetközi Valutaalap (IMF) és a Világbank hozható fel. Ezek az intézmények a piaci liberalizációban, a privatizációban, a deregulációban és a szigorú költségvetésben (az ún. washingtoni konszenzus elemeiben) látják a gazdasági növekedés és fejlődés lehetőségét (Broad-Cavanagh [1999], Held [2005], Sandbrook [2005], Stiglitz [2003]), s ezeket a fejlesztési programok meghatározása során szem előtt tartják. Azonban a konszenzus elemeihez való ragaszkodás, s ebből következően a fejlesztési támogatások feltételeinek, időbeli ütemezésének és a nem országspecifikus fejlesztési elképzeléseknek, valamint a fejlődő országok ezen intézményekben lévő gyenge alkupozíciójának következtében *e két nemzetközi szervezet beavatkozása, fejlesztési programja nem mindig járt sikerrel, sőt, egyes esetekben több kárt okozott, mintha be sem avatkozott volna* (Irogbe [2005], Stiglitz [2003]). Azok az országok, melyek részben (vagy teljes egészében) eltértek a washingtoni konszenzus elemeitől, fejlődni tudtak (Held [2005], Stiglitz [2003]) – elsősorban a (dinamikusan fejlődő) délkelet-ázsiai országokra (Dél-Korea, Malajzia, Tajvan, Thaiföld, Hongkong), valamint Indiára és Kínára kell gondolnunk.

A fejezet összefoglalásképpen megállapíthatjuk, hogy a fejlődő országok pontos definiálása nehézségekbe ütközik, csak körülírás lehetséges. A dolgozat elsősorban a Világbank fogalmára támaszkodik, hiszen a Világbank szerinti lehatárolás jelenti az OECD (így az EU) meghatározásának alapját: *azaz jelen dolgozat (az átalakuló gazdaságok kivételével) az alacsony és közepes jövedelmű országokat tekinti a Harmadik Világ államainak*.

Az egyes régiókban különböző mértékben alakuló – sok országban az elmúlt harminc évben stagnáló vagy romló – HDI-mutató, valamint a fejlődő országok

elmaradottságának (külső és belső) tényezőinek, és a közöttük fennálló ok-okozati viszony megismerése után egyértelműen kijelenthetjük: az elmaradott, kevésbé fejlett országok egymaguk nem tudnak kitörni ebből a helyzetből, azaz – egyes nemzetközi szervezetek elvett fejlesztési elképzelései ellenére – *a Harmadik Világ országainak külső segítségre, beavatkozásra van szükségük*. Azonban olyan segítségre, ami a fejlett országoktól, nemzetközi szervezetektől származó pénzügyi kölcsönökön, segélyeken túlmutat, azaz egyrészt arra irányulnak, hogy a fejlődő országok (elmaradottságuk külső tényezőinek felszámolása érdekében) reintegrálódni tudjanak az egyre liberalizáltabbá váló világ gazdaságba, s aktívan részt vegyenek a nemzetközi kereskedelemben, ezáltal profitálni tudjanak a megkerülhetetlen globalizációból. Másrészt pedig ezeknek a külső támogatási, fejlesztési tevékenységeknek azt kellene megcélozniuk, hogy a relatíve elmaradott országok olyan fejlődési pályára álljanak, amelyet a segélyek, fejlesztési támogatások, kedvezmények megszűnése után is hosszú távon fent tudnak tartani. A fejlesztési programoknak azonban nemcsak a fejlődő országok által is teljesíthető feltételeket kell tartalmazniuk, hanem a célország adottságainak is meg kell felelniük, így elkerülve a külső beavatkozás kudarcát.

2. AZ EURÓPAI UNIÓ FEJLESZTÉSI POLITIKÁJA ÁLTALÁNOSÁGBAN

Az előző fejezet rávilágított arra, hogy a világgazdaság perifériáján elhelyezkedő fejlődő országok egy olyan ördögi körbe kerültek bele, melyből egyedül nem tudnak szabadulni, s szükségük van valamilyen külső beavatkozásra, hogy hátrányos helyzetükön változtatni tudjanak. Jelen dolgozat egy ilyen külső segítséget igyekszik bemutatni – azaz, hogy az Európai Unió milyen módon is igyekszik az elmaradott országok, térségek helyzetén javítani.

A dolgozat ezen fejezete bemutatja, *milyen tényezők vezettek a közösségi fejlesztési politika kialakulásához az Európai Unióban, valamint röviden kitér – a legfontosabb „mérőkövek” bemutatásával – a fejlesztési politika (elsődleges) jogalapjának kialakulására a Római Szerződéstől kezdve. A fejezet második része pedig ismerteti a közösségi fejlesztési politika kedvezményezettjeit és eszköztrendszerét. Itt fel kell hívnunk a figyelmet arra, hogy a közös és a közösségi politika nem ugyanaz a fogalom. Míg a közös politikák esetében a döntések közösségi, nem pedig tagállami szinten születnek, ebből következően az egyes tagállamokra ugyanazon szabályok vonatkoznak (pl. agrárpolitika, kereskedelempolitika, monetáris politika), addig a közösségi politikák esetében a közösségi tevékenység az ugyanazon területen folytatott tagállami politikával együtt, azzal párhuzamosan működik, egyben kiegészítve azt, ezáltal az egyes tagállami politikák között jelentős eltérések is lehetnek (pl. fejlesztési együttműködés, iparpolitika) (Horváth [2005]).*

Az Európai Unió és egyes fejlődő országok között kialakult együttműködés, így az európai fejlesztési politika kialakulása három fő okra vezethető vissza (Barroso [2005], Horváth [2005], Lister [1997]):

- (1) A *történelmi ok* azt takarja, hogy számos jelenlegi EU-tagország korábban viszonylag jelentős gyarmatbirodalommal rendelkezett, és ezek az országok – annak ellenére, hogy gyarmataik már független államokká váltak – még ma is erős gazdasági-politikai szálakkal kötődnek volt gyarmataikhoz, azaz egyes fejlődő országokhoz.
- (2) A *morális ok* azt jelenti, hogy az Európai Uniónak mint napjaink meghatározó világgazdasági szereplőjének „erkölcsi kötelessége”, hogy

a világgazdaság perifériáján elhelyezkedő országokat támogassa, számukra valamilyen segítséget nyújtson.

- (3) A *stratégiai ok* tulajdonképpen a gyarmati típusú munkamegosztás következménye: a volt gyarmatok számítanak még mindig az EU számára fontos nyersanyagok kitermelőinek, egyben pedig az EU-ban termelt ipari cikkek és szolgáltatások felvevő piacai is. Emellett a (nemzetközi) biztonság megteremtésének és a menekültek áramlásának megakadályozása érdekében szükséges az, hogy a fejlődő országok is stabil és biztonságos környezetet tudjanak biztosítani az ott élőknek.

Ha a stratégiai okot mint a fejlesztési politika kialakulásának egyik fő tényezőjét összevetjük a fejlődő országok elmaradottságának külső tényezőivel, egy *ellentmondást vehetünk észre*: az előző részben a fejlődő országok elmaradottságának külső tényezői között szerepelt a gyarmati típusú munkamegosztás következményeként fennmaradt kedvezőtlen helyzetük a nemzetközi kereskedelemben. Ennek ellenére *úgy tűnik, mintha a Közösség* ezt a problémát nem megoldani, hanem inkább megerősíteni szeretné, azaz *csak azért támogatná a (számára fontos) fejlődő országokat, hogy legyen honnan beszerezni a nyersanyagot, és hova eladni az ipari termékeket.*

2.1. A közösségi fejlesztési politika jogi alapja

Annak ellenére, hogy több, korábban jelentős számú gyarmattal rendelkező ország (Franciaország, Belgium, Olaszország, Hollandia) már kezdetektől tagja volt az Európai Gazdasági Közösségnek (EGK), az azt létrehozó *Római Szerződés* (1957) még konkrétan *nem tartalmazta a fejlődő országok megsegítését célzó fejlesztési politikát* és annak alapjait, csak a fejlődő országokkal való kapcsolatokat érintette több cikkben is (Dezséri [2003], EC [1957]). A Római Szerződés negyedik részében (131-136. cikkek) csak a *tengerentúli országok és térségek társulását* és a társulás célját rögzítették: „*a Belgiummal, Franciaországgal, Olaszországgal és Hollandiával különleges kapcsolatban álló, Európán kívüli országok és területek társuljanak a Közösséggel*” (EC [1957] 45. o.). A társulás céljaként már ebben a dokumentumban is megjelenik a társulásban részt vevő országok gazdasági-társadalmi fejlesztése, valamint az EGK

országaival szorosabb gazdasági-kereskedelmi kapcsolat kialakítása, és „*a társulás elsődlegesen ezen országok és területek lakosai érdekeinek és jólétének előmozdítását szolgálja annak érdekében, hogy hozzásegítse őket az általuk kívánt gazdasági, társadalmi és kulturális fejlődéshez*” (EC [1957] 45. o.). Meg kell említenünk azt is, hogy az említett tagországok tengerentúli területei a „társult” jelzöt automatikusan megkapták – azaz anélkül, hogy véleményüket kérték volna erről (Babarinde [1994]).

Habár a Római Szerződés még csak felületesen foglalkozik a fejlődő országokkal, és a fejlesztési politika csak tagállami szinten létezett ebben az időszakban; valamint annak ellenére, hogy a Közösség megpróbálta a tagállami szerepvállalásokat – csekély mértékben – koordinálni, a Közösség mégis folyamatosan fejlesztette, bővítette kapcsolatait a fejlődő országokkal. Már 1969 óta biztosít kedvező (egyoldalú, „viszonyzatlan”) kereskedelmi feltételeket a fejlődő országoknak: kezdetben a *nemzetközi élelmiszeregyezmények*, 1971 óta pedig az *általános preferenciális kapcsolatrendszer* (GSP²⁰) alapján (Dezséri [2003]). A GSP lehetőséget biztosít a fejlett országoknak arra, hogy viszonyosság nélküli, kedvezményes elbánást biztosítsanak a fejlődő országokból érkező termékekre, viszont a kedvezményt biztosító ország egyoldalúan dönti el, hogy mely országoknak milyen feltételeket biztosít, és a feltételeket bármikor (autonóm módon) megváltozathatja (EC [2007a], Horváth [2005]). Ezek is rávilágítanak arra, hogy az EGK megalakulásától kezdve viszonylag széles külkapcsolati rendszerrel rendelkezik, és megpróbált a fejlődő országok számára segítséget adni – a hatékonyabb koordinálás érdekében érdemes lett volna már a Római Szerződésben lefektetni a fejlesztési politika szabályait, eszközeit.

A közösségi fejlesztési politika kialakítása ennek ellenére csak az 1970-es évek közepén indult meg igazán, ami elsősorban annak tudható be, hogy a korábban jelentős gyarmatbirodalommal rendelkező, és még az 1970-es években is a gyarmatokkal szoros kapcsolatot fenntartó Egyesült Királyság²¹ 1973-ban az EGK tagja lett. Azonban ekkor is még csak a szükséges forrásokat és irányvonalakat határozták meg, melyek a tagállami tevékenységgel összhangban – és nem helyettesítő „viszonyban” – voltak (Dezséri [2003]). Nagyobb előrelépést csak az 1980-as évek elején tapasztalhatunk,

²⁰ Generalised System of Preferences

²¹ Az Egyesült Királyság a (Brit) Nemzetközösség keretein belül ápolta kapcsolatait – ez a szervezet ma is létezik még; igaz, sokkal formálisabb (Horváth-Tar [2006]).

amikor viszonylag jelentős átdolgozásra került a közösségi fejlesztési együttműködés. Ennek oka egyrészt az, hogy a tagállamok úgy érezték, egyedül már nem képesek azokat az igényeket kielégíteni, azoknak az elvárásoknak megfelelni, amelyek a fejlődő országok részéről felmerültek (Bajtay [2001]). Másrészt a két olajválság következtében gazdasági válsággal kellett megküzdeniük; harmadrészt pedig már folyamatban volt a déli kibővítés (Portugália, Spanyolország), s a csatlakozni kívánó országok szintén viszonylag jelentős külső (latin-amerikai) kapcsolatokkal rendelkeztek (EC [1982]). Mindezek alapján egyrészt igény támadt a közös és közösségi (vagy ahhoz hasonló) fellépésre, másrészt a Római Szerződésben megfogalmazott néhány általános, semmitmondó „cél” (a társadalmi, gazdasági és kulturális fejlődés támogatása) helyett új, konkrét célok (és eszközök) meghatározására volt szükség.

A fejlesztési politika jelentős megújítását, illetve közösségi szintre történő emelésének első lépcsőjét az 1982 októberében beterjesztett ún. *Pisani*²² *Memorandum* jelenti, amely – az eddigiekkel ellentétben – az általános célok megfogalmazása mellett már körvonalazta a konkrét, gyakorlati fejlesztéspolitikai célokat is (Bajtay [2001], Dezséri [2003], EC [1982]). Ezen kívül a Memorandum már egyértelműen fejlesztési politikáról beszél, s a célok mellett már részletezi a fejlesztési politika lehetséges eszközeit is (EC [1982]). E dokumentum alapján a szegény országok hosszú távú fejlődésének elérése érdekében az alábbi *célok* mentén kellene eljárni (Dezséri [2003], EC [1982]):

- támogatni kell a fejlődő országok saját gazdasági és szociális erőfeszítéseit;
- segíteni kell, hogy az élelmiszerrel való önellátást elérjék;
- fejleszteni kell az emberi erőforrást, valamint a kulturális dimenzió iránti megbecsülést;
- fejleszteni kell a tudományos és alkalmazott kutatásban fellelhető (független) kapacitásokat;
- törekedni kell a rendelkezésre álló erőforrások szisztematikus felhasználására;
- erőfeszítéseket kell tenni az ökológiai egyensúly javítására és fenntartására.

²² Edgar Pisani a Bizottság fejlesztésért felelős biztosa volt 1981 és 1984 között.

Már a Pisani Memorandumnak is az volt a mögöttes célja, hogy valamilyen formában rendezzék a közösség fellépését az egyre több fejlődő országot érintő akciókra vonatkozóan, s a különféle egyezményeken túlmenően már szükségesnek tartották azt, hogy ténylegesen meglegyen a jogi alapja, s egyben iránymutatást adjon ennek a politikának is. Azonban hiába jelent meg a közösségi fejlesztési politika kialakítására vonatkozó igény (legalábbis a Bizottság és az akkori fejlesztésért felelős biztos, Edgar Pisani részéről) már az 1980-as évek elején, az *igazi áttörést* a fejlesztési politika közösségi szintűvé válásában és egy joganyagban való tényleges lefektetésében azonban csak a tíz évvel későbbi, 1992-ben aláírt *Maastrichti Szerződés (EU Szerződés)* hozta meg.

A Maastrichti Szerződésben már egy külön címet (XVII. Cím, jelenlegi XX. Cím²³), valamint több cikket (130u-y, jelenlegi 177-181. cikkek) szentelnek a *fejlesztési együttműködés* részleteinek (EC [1992], EC [2006a]), ezáltal tulajdonképpen a közösségi fejlesztési politika hatáskörét, feladatit, céljait határozzák meg. A közösségi fejlesztési politika hármas célját konkrétan megfogalmazva a Szerződés 177. (korábbi 130u.) cikke fogalmazza meg (EC [2006a] 125. o.):

„A Közösségnek a fejlesztési együttműködés terén folytatott politikája, amely kiegészíti a tagállamok által folytatott politikákat, ösztönzi:

- *a fejlődő országok – különösen a legkedvezőtlenebb helyzetűek – fenntartható gazdasági és társadalmi fejlődését;*
- *a fejlődő országok zökkenőmentes és fokozatos integrációját a világgazdaságba;*
- *a szegénység elleni küzdelmet a fejlődő országokban.”*

Fontos kiemelnünk, hogy maga a (177.) cikk is úgy fogalmaz: a közösségi fejlesztési (együttműködési) politika csak *kiegészíti*, nem pedig helyettesíti a tagállami

²³ A „jelenlegi” jelző a Konszolidált Szerződésre (az EGK-, Euratom, EU-szerződések egységes szerkezetbe foglalt változatára) vonatkozik. A továbbiakban a „korábbi” és az „ex” jelzővel ellátott cikkek a Maastrichti (EU) Szerződés szerinti, míg a „jelenlegi” a Konszolidált Szerződés számozását takarja. Elsősorban a Konszolidált Szerződés szerinti számozásra szokás hivatkozni, így jelen dolgozatban is – a könnyebb követhetőség érdekében – ezen a módon szerepel, viszont zárójelben feltüntetjük az EU Szerződés számozását is.

politikát, azaz a szubszidiaritás elve²⁴ ebben az esetben nem irányadó (Balázs [2002]), *ezáltal válik ez a politika közösségi politikává, s a kiegészítő jelleget a 180. (korábbi 130x.) cikk részletezi is (EC [2006] 126. o.): „A Közösség és a tagállamok – nemzetközi szervezetek és nemzetközi konferenciák keretében is – összehangolják a fejlesztési együttműködésre irányuló politikáikat, és konzultálnak egymással segélyprogramjaikról. Együttesen is felléphetnek. A tagállamok szükség szerint hozzájárulnak a közösségi segélyprogramok végrehajtásához.”*

Az idézett 177. (ex 130u.) cikkből továbbá az is kitűnik, hogy a közösségi *fejlesztési politika célja* nem kizárólag pénzügyi segély nyújtása, hanem *a fejlődő országok reintegrációja a világgazdaságba*. Valamint felismerték azt is, hogy az elmaradott országok megsegítése érdekében más szervezetekkel is együtt kell működniük, és az EU – a tagországokkal egyetemben – figyelembe veszi és teljesíti azokat a kötelezettségeket, melyeket az ENSZ és egyéb nemzetközi szervezetek határoztak meg a fejlődő országok megsegítése területén (EC [2006a]). Továbbá *horizontális szemlélet* is megjelenik, ahogy a 178. (korábbi 130v.) cikk fogalmaz: *„A Közösség figyelembe veszi a 177. cikkben említett célkitűzéseket az általa végrehajtott olyan politikákban, amelyek hatással lehetnek a fejlődő országokra”* (EC [2006a] 126. o.). Itt többek között a közös kereskedelempolitikára és agrárpolitikára, valamint a formálódó közös kül- és biztonságpolitikára kell gondolnunk.

A megbukott *Alkotmányos Szerződés (Európai Alkotmány)*, valamint a helyette 2007 végén elfogadott (és a ratifikáció folyamatában lévő) reformszerződés, a *Lisszaboni Szerződés* egyaránt tartalmazza a tengerentúli országok és területek társulását, valamint a fejlesztési együttműködés is külön fejezetben szerepel (EC [2004], EC [2007c]). A Lisszaboni Szerződésben *a harmadik országokkal való együttműködés az EU külső tevékenysége között szerepel*, viszont a fejlesztési együttműködés tartalmán nem változtattak: céljaként így továbbra is a szegénység csökkentése, valamint az országok világgazdaságba való bekapcsolása jelenik meg (EC [2007c]). Ez alapján úgy tűnik, hogy a korábbiakat, a Maastrichti Szerződésben foglaltakat kielégítőnek és megfelelőnek találják e közösségi politika esetében.

²⁴ A szubszidiaritás elvének szempontjai: *„a tervezett intézkedést a tagállamok nem tudják kielégítően megvalósítani nemzeti alkotmányos rendszerük keretén belül; ezért azok közösségi szinten jobban megvalósíthatók”* (EC [2006a] 309. o.).

A fejlesztési politikával kapcsolatos EU-joganyagok vizsgálata után összességében elmondhatjuk, hogy az azokban megfogalmazott cikkek és célok alapján *a közösségi fejlesztési politika megvalósítása során öt alapelvet vesznek figyelembe*. Ezek az elvek a következőképpen fogalmazhatók meg (Horváth [2005], ScadPlus [2007b]):

- *Komplementaritás*: a közösségi fejlesztési tevékenységnek ki kell egészíteni a tagállamok fellépését, tevékenységét. (vö. Maastrichti Szerződés 130u. cikke)
- *Koordináció*: a tagállamok és az Európai Unió fellépését koordinálni kell, különösen a nemzetközi szervezetekben való tevékenységek, döntések esetében. (vö. Maastrichti Szerződés 130x. cikke)
- *Koherencia*: a fejlesztési politika nem önálló politika, céljait integrálni kell más közös és közösségi politikákba (pl. kereskedelempolitikába). (vö. Maastrichti Szerződés 130v. cikke)
- *Földrajzi súlyozás*: a fejlesztési politika kedvezményezettjeinek megállapítása során prioritást kell adni a legelmaradottabb országoknak. (vö. Maastrichti Szerződés 130u. cikke)
- *Politikai feltétel*: a fejlesztési politika kedvezményezettjének, azaz a fogadó ország politika berendezkedésének demokratikus kormányzati struktúrájának kell lennie.

2.2. A fejlesztési politika kedvezményezettjei és eszközzrendszere

Érdemes részletesebben kitérni arra, hogy a *földrajzi súlyozás elve* hogyan valósul meg, vajon a 153 fejlődő ország közül az Európai Unió mennyit támogat, részesít kedvezményben. Annak ellenére, hogy a fejlesztési politika az elsődleges közösségi joganyag része csak a Maastrichti Szerződéssel lett, a Közösség mégis széles kapcsolatokat ápol több fejlődő országgal, azonban közöttük különbséget tesz: nem mindegyik ország kapja meg ugyanazt a kedvezményt, támogatást. A közösségi fejlesztési politika kedvezményezettjeit – a kapcsolat szorossága, a biztosított preferenciák alapján – *három, földrajzilag viszonylag jól lehatárolható csoportba* sorolhatjuk – ezek a következők (Balázs [2002], EC [2007b], Marján-Csáki [2005]):

- (1) *Tengerentúli országok és területek (TOT)*. A Római Szerződés 182-187. cikkeiben meghatározottak csak annyiban változtak az idők folyamán, hogy már nem csak az EGK-hoz később (1973-ban) csatlakozott Egyesült Királysággal speciális kapcsolatban lévő területek is kerültek be, hanem most már Grönlandot is ezen területek közé sorolják (EC [2006a]). Ezek alapján a TOT-csoportba ma már *21 országot*²⁵ sorolunk (EC [2007b]). Az alapvető célok (gazdasági-társadalmi fejlődés elősegítése, szoros gazdasági kapcsolat kialakítása közöttük és a Közösség egésze között) a Római Szerződésben meghatározottakhoz képest nem változtak. A 2001/822/EC számú Tanácsi határozat értelmében az EU-TOT együttműködésnek a demokrácia, s a szabadság elvén, az emberi és alapvető jogok tiszteletben tartásán kell alapulnia (EC [2001]). Az említett határozat értelmében az *együttműködés hat területre terjed ki* (EC [2001]): (1) gazdasági és kereskedelmi együttműködés, (2) kereskedelemfejlesztés, (3) kereskedelemmel összefüggő területek, (4) emberi és szociális fejlődés, (5) regionális együttműködés és integráció, (6) kulturális és szociális együttműködés. Ezek az államok kedvezményezettjei az Európai Fejlesztési Alapból származó forrásoknak (a 2008-13 közötti időszakban 286 millió euróra jogosultak (ScadPlus [2007a])), és természetesen a fejlesztési együttműködés céljai is vonatkoznak rájuk (Marján-Csáki [2005]).
- (2) *Afrikai, karibi, csendes-óceáni (ACP)*²⁶ *országok*. Számuk az elmúlt harminc évben folyamatosan emelkedett, jelenleg 79 országot sorolunk ebbe a csoportba. Az Európai Közösség velük speciális kapcsolatot épített ki, és a többi csoportra nem jellemzően multilaterális, azaz több országot érintő egyezményeket kötött. Az ACP-országokkal kialakított (fejlesztési) együttműködést a következő fejezetben részletesen ismertetjük.
- (3) *Latin-amerikai és ázsiai országok*. Annak ellenére, hogy az EU már az 1970-es évek közepe óta nyújt kedvezményeket, pénzügyi támogatást a latin-amerikai és ázsiai országoknak, mégsem rendelkezik olyan kiterjedt

²⁵ Az országok felsorolását ld. a 2. mellékletben.

²⁶ African, Caribbean, Pacific states. Szokták AKCS-államoknak is nevezni őket. Az országok felsorolását ld. a 3. mellékletben.

kapcsolatrendszerrel, mint az ACP-országok esetében. Jellemzően csak kétoldalú (azaz egy fejlődő ország és az EU közötti) megállapodások születtek, nem pedig országcsoportok között (Balázs [2002], Marján-Csáki [2005]). Ennek ellenére az EU igyekezett mind Latin-Amerikában, mind Ázsiában multilaterális együttműködést kialakítani, s ennek eredményeként jött létre egy keretmegállapodás a Cartagénai Egyezmény öt országával (Bolívia, Kolumbia, Ecuador, Peru, Venezuela), valamint Ázsiában az ASEAN²⁷-nal (Balázs [2002]). Latin-Amerikában az országok közötti (EU nélküli) preferenciális egyezmények, szabad kereskedelmi megállapodások jelentős szerepet játszanak²⁸ (Balázs [2002]), így tulajdonképpen az Európai Uniónak nem sok tere van a latin-amerikai országokkal szorosabb együttműködés kialakítására²⁹, így az EU elsősorban azokra a karibi országokra figyel, melyek a Lomói Egyezmények részesei is (erről részletesebben következő fejezetben lesz szó).

Mint a jogi alap esetén idézett néhány cikkből és az alapelvekből is kitűnik, az Európai Unió a fejlesztési politika tekintetében elsődleges célnak tekinti a leginkább rászoruló országok megsegítését. Habár az EU széles kapcsolati rendszerrel rendelkezik a fejlődő országokkal, azonban egyértelműen kijelenthető az, hogy *az ACP-országok a fő kedvezményezettjei* ennek a közösségi politikának – elég, ha csak a számukat megnézzük, hiszen az ACP országok közé jelenleg 79 ország tartozik (EC [2007b]). Ez betudható annak is, hogy az Európai Közösség – a szerződésben megfogalmazottak alapján – a legelmaradottabb országokat kívánja támogatni, kedvezményekben részesíteni; s a dolgozat előző részében bemutatott és elemzett HDI-mutató alapján valóban ez az országcsoport (különösen Fekete-Afrika) tartozik a legelmaradottabb térségek közé, s a múltban is a legszorosabb kapcsolatot velük ápták – ennek ismeretében valószínűleg a Maastrichti Szerződésben megfogalmazottak is a korábbi tapasztalatokra épülnek. Az ACP-országok kiemelt státusa annak is köszönhető, hogy

²⁷ Association of South East Asian Nations – Délkelet-ázsiai Nemzetek Társulása

²⁸ Példaként a Mercosurt (Dél-amerikai Közös Piac) lehet felhozni, ami az övezeten belüli szabad kereskedelem megvalósítását irányozta elő (Balázs [2002]).

²⁹ Balázs P. [2002] felhívja a figyelmet arra, hogy az EU jó esetben is csak a második helyet töltheti be Latin-Amerikában a piaci dominanciát tekintve, hiszen „*Amerika az amerikaiaké*” (Balázs [2002] 198. o.).

Latin-Amerikában az Amerikai Egyesült Államok – meglehetősen erős – befolyása érezhető, az ázsiai (keleti) területeken pedig Oroszország tekinthető a meghatározó államnak (ez érthető, hiszen az ázsiai fejlődő országok közé számos szovjet utódállamot sorolhatunk, pl. Türkmenisztán, Tádzsikisztán). Ebből következően tulajdonképpen *Afrika maradt az egyedüli kontinens, ahol az EU még (politikai-gazdasági) befolyást szerezhet magának* ([Balázs 2002]). Emellett Abass [2004] kiemeli azt is, hogy fontos (döntő) tényezőnek számított az európai fejlesztési politika kedvezményezettjévé válásnak az, hogy az adott ország valamelyik tagállam volt gyarmatai közé sorolható-e – s az EU-tagok többségének ebben a térségben (Afrikában) jelentős számú gyarmata volt.

A közösségi fejlesztési politika jogalapjának, céljainak megismerése után érdemes röviden kitérni arra is, hogy az Európai Unió milyen eszközökkel próbálja elérni a fejlődő országok helyzetének javítását. Az EU következetesen figyelembe veszi a Maastrichti Szerződésben körvonalazott célt, miszerint a *közösségi fejlesztési politika eszköze* ne csak pénzügyi segélyek formájában nyilvánuljon meg, hanem valamilyen módon segítse, támogassa ezeknek az országoknak a világkereskedelemben való reintegrációját is – szem előtt tartva azt, hogy a kereskedelem a gazdasági növekedés (és a szegénység csökkentésének) egyik eszköze lehet (EC [2006b], Ekholm-Södersten [2002]). Ebből következően a közösségi fejlesztési politika eszközei között *nem csak pénzügyi, hanem kereskedelempolitikai eszközöket* is megtalálunk, röviden áttekintve ezek a következő módon csoportosíthatóak (Dezséri [2003], Horváth [2005]):

1. Pénzügyi eszközök (segélyek)

- a. *Közvetlen pénzügyi támogatás* a közös költségvetés egyes (speciális) tételeiből. A humanitárius segélyek is ide tartoznak, melyet az EU humanitárius segélyekkel foglalkozó irodája, az ECHO³⁰ juttat el az érintettek részére.
- b. *Kedvezményes feltételű hitel*, melyet az Európai Beruházási Bank (EIB³¹) biztosít az Európai Unióval kedvezményes kereskedelmi

³⁰ European Commission's Humanitarian Aid Office

³¹ European Investment Bank

kapcsolattal rendelkező (elsősorban ACP-) országoknak, valamint az EIB-től hitelhez juthatnak kelet-európai, mediterrán, ázsiai és latin-amerikai országok is.

- c. *Európai Fejlesztési Alap (EDF³²)* pénzeszközei a volt gyarmatoknak, elsősorban az ACP-országoknak. Az EDF a közös költségvetéstől függetlenül létező pénzalap, a tagállamok befizetéseiből tevődik össze – viszont az EDF esetében a tagállami hozzájárulás aránya különbözik a közös költségvetéshez való hozzájárulás arányától, ez tárgyalásokon dől el³³ (EC [2008c], Spaventa [1999]). A partnerségi egyezmények idejére – általában öt évre – határozzák meg az összegeket (EC [2008a]). Főként infrastrukturális beruházásokat, a termelési szerkezet diverzifikálását, valamint vidéki és mezőgazdasági fejlesztéseket támogatnak az Alapból (Marján-Csáki [2005]).
- d. *Gazdaságstabilizációs segélyek*: az exportbevételek és a bányászati kitermelés csökkenéséből eredő bevételkiesések kompenzálása a célja meghatározott szabályok szerint (ld. a Stabex és Sysmin rendszere a következő fejezetben).

2. Kereskedelempolitika eszközök

- a. *Általános kereskedelempolitikai eszköz (GSP)*: autonóm módon vámkedvezmények nyújtása a fejlődő országoknak – az Európai Unió szinte kivétel nélkül az összes fejlődő országnak megadja ez a kedvezményt. Mivel autonóm, bármikor visszavonható, módosítható.
- b. *Speciális kereskedelempolitikai eszköz*: az ACP-országoknak vámkedvezmények biztosítása szerződéses formában, azaz az EU egyoldalúan (egyeztetés, tárgyalás nélkül) nem változtathat az eszközökön (pl. Loméi Egyezmények).

³² European Development Fund

³³ A 2008-13 közötti időszakra vonatkozóan az EDF nagysága 22 682 millió euró, ennek 0,55%-át Magyarország adja; a legnagyobb hozzájárulás (20,5%) Németországtól, a legkisebb (0,03%) Máltától származik (EC [2006c]).

- c. A *Kereskedelmi Világszervezet* (WTO) tárgyalásain a fejlődő országok érdekeinek figyelembe vétele. A világkereskedelem liberalizációs tárgyalásainak jelenleg is zajló fordulóján (Doha Forduló) az EU azt az elvet képviseli, hogy fejleszteni kell a fejlődő országok azon képességeit, melyek segítségével a szegény országok élni tudnak a (nemzetközi) kereskedelem adta lehetőségekkel, előnyökkel. Ezen kívül az EU kész bizonyos kereskedelempolitikai intézkedést megszüntetni, ha erre a többi WTO-tag is hajlandó (Barroso [2005]).

Az eszközök bővebb részletezésére a következő fejezetben kerül sor: a fekete-afrikai államokat is magában foglaló ACP-országokon mint az EU fejlesztési politika fő kedvezményezettjein keresztül a dolgozat bemutatja, hogyan működik az elmélet a gyakorlatban, milyen fejlesztési eszközöket biztosít az Európai Unió azoknak az államoknak, melyek ebbe a csoportba tartoznak.

A fejezet összefoglalásaképpen elmondhatjuk, hogy az európai fejlesztési politika elsődleges jogalapjának a Maastrichti (EU) Szerződés tekinthető, a korábbi dokumentumokban csak egyes országok társulása szerepelt. Az EU Szerződés fogalmazza meg a fejlesztési együttműködés három célját (szegénység elleni küzdelem, gazdasági-társadalmi fejlődés, integráció a világgazdaságba), amelyeket az Európai Unió pénzügyi eszközök mellett kereskedelempolitikai eszközökkel is igyekszik megvalósítani a különböző szintű preferenciákra jogosult országokban. *A legnagyobb kedvezményeket, támogatást egyértelműen a fekete-afrikai államokat is magában foglaló ACP-csoport élvezheti.* Fontos megjegyezni, hogy a fejlődő országok közötti ilyen differenciálása nem feltétlenül baj, hiszen így az EU koncentrálni tudja fejlesztési tevékenységeit. A dolgozat következő fejezete az ACP-csoporttal kialakult együttműködést részletezi.

3. AZ ACP-ORSZÁGOKRA VONATKOZÓ FEJLESZTÉSI POLITIKA

A dolgozat 1. fejezetében megismerhettük azokat a tényezőket, melyek a fejlődő országok elmaradottságához vezettek, mintegy igazolva, hogy szükséges a külső beavatkozás. Továbbá a HDI-mutató elemzése rávilágított arra, hogy Fekete-Afrika jelentősen elmaradt a világ fejlett országaitól. Mivel az EU fejlesztési, segélyezési politikája több térségre terjed ki, Fekete-Afrika hátrányos helyzete és az ACP-blokk fő kedvezményezett státusa miatt, valamint amiatt, hogy Afrika maradt az egyedüli kontinens, ahol az EU gazdasági-politikai befolyást szerezhet, jelen dolgozat csak az afrikai, karibi, csendes-óceáni (ACP-) országokkal kialakított együttműködést, segélyezési tevékenységet vizsgálja részletesebben.

Az afrikai, karibi, és csendes-óceáni térséghez sorolható országok száma folyamatosan nőtt, magának az ACP-blokk kialakulásakor (az 1970-es évek közepén) mindössze még csak 46 „tagja” volt, napjainkban viszont már *79 állam tartozik ebbe a csoportba*, s a kedvezményezettek változó számának ismerete különösen fontos, hiszen ez az empirikus vizsgálatunk módszertanát is befolyásolja. Az ACP-csoport zömében afrikai országokból áll, hiszen a 79 államnak több mint fele (48) az afrikai kontinensen található. Kiemelendő, hogy a HDI-mutató alapján *a legelmaradottabb Fekete-Afrika országainak mindegyike az EU fejlesztési politikájának fő kedvezményezettjeinek számít*, s az ACP-országok összlakosságának közel 95%-a a fekete-afrikai államokban él (Babarinde-Faber [2004], UNCTAD [2007]). Továbbá az is figyelemre méltó, hogy az ENSZ által meghatározott 50 legkevésbé fejlett ország közül 42 az ACP-országok csoportjának tagja. Az 1.1. fejezetben ismertetett OECD- (és EU-) definíció alapján a 79 ACP-országból *49 állam az alacsony jövedelmű, 29 pedig a közepes jövedelmű országok közé tartozik* – egy (a Bahamák) pedig a magas jövedelműek közé³⁴ (OECD [2005]). Így ezek alapján egyrészt elmondhatjuk azt, hogy az EU – a Maastrichti Szerződésben megfogalmazottakkal összhangban – valóban a legelmaradottabb térségek megsegítésére törekszik. Másrészt viszont *mindez előrevetítheti azt, hogy az*

³⁴ Ezt nem tekinthetjük ellentmondásnak, hiszen a Bahamákat csak 1996 után sorolta át az OECD a magas jövedelmű országok közé (OECD [2008]), így az EU-ACP-kapcsolatok kezdetekor ez az ország is a fejlődő országoknak minősített közepes jövedelmű államok közé tartozott.

Európai Unió tevékenysége a fejlődő országok megsegítésére vonatkozóan meglehetősen kétséges eredményekkel bír.

A dolgozat előző fejezetében ismertetett eszközrendszer kiválóan bemutatható az ACP-országok esetében: egyaránt vannak pénzügyi és kereskedelempolitikai eszközök is. Természetesen a kettő nem is létezhet egymás nélkül, hiszen a nemzetközi egyezményekben (mint kereskedelempolitikai eszköz) vállalt kötelezettségeket, a megvalósítandó projekteket, programokat valamiből finanszírozni kell. Ahogy az 1.2. fejezetben, a fejlődő országok elmaradottságának okainak vizsgálatakor láthattuk, a nemzetközi kereskedelem, munkamegosztás terén meglehetősen kiszolgáltatottak ezek az országok – viszont a kereskedelemnek meghatározó szerepe lehet a gazdasági növekedés elérésében, és egyik eszköze lehet a szegénység csökkentésének. S a külkereskedelemtől – a (pénzügyi) segélyekkel ellentétben – nagyobb biztonsággal mondható az, hogy hosszú távú eredményekkel bír egy ország gazdaságában, hiszen így a pénzügyi támogatások esetén gyakran fellépő segélyfüggőség kialakulása elkerülhető (Szent-Iványi [2005]). Ezen kívül a mai nemzetközi környezetben egy ország fejlődésének tekintetében meghatározó jelentőséggel bír, hogy egy-egy ország hogyan képes részt venni a nemzetközi munkamegosztásban (Bjornskov-Krivosos [2001]). Mindezek alapján a dolgozat jelen fejezete *a közösségi fejlesztési politika kereskedelempolitikai eszközeinek bemutatására* helyezi a hangsúlyt, s az Európai Unió ACP-országokkal kötött egyezményeit tekinti át, s részletezi azok rendelkezéseit, céljait, melyek majd az empirikus vizsgálatunk indikátorszelekciójának alapjául szolgálnak.

3.1. Korai partnerségi megállapodások, egyezmények

Annak ellenére, hogy tényleges jogi alapot csak az 1992-es Maastrichti Szerződés ad a közösségi fejlesztési politikának, az EGK már megalakulásától kezdve viszonylag nagy figyelmet szentelt a fejlődő országok megsegítésére – viszont ez elsősorban csak a Római Szerződéssel jogi alapot biztosító egyezményekben (és az azokban vállalt kötelezettségekben) merült ki. Habár az ACP-országok mint csoport kialakulása csak az 1970-es évekre tehető, érdemes néhány gondolatot szentelni a

korábbi multilaterális egyezményekre is, mert az ezekből leszűrt tapasztalatok is hozzájárultak a későbbi egyezmények alakulásához.

Az előző részből láthattuk, hogy a kevésbé fejlett országok támogatása, megsegítése már a *Római Szerződéssel*, azaz az Európai Gazdasági Közösség megalakulásától (1957-től) kezdve létezik a „társult országok”-on keresztül, így elsősorban ezek az államok voltak a kedvezményezettek. A Római Szerződésben lévő *Végrehajtási egyezmény* konkrétan tartalmazta az intézkedéseket, és értelemszerűen a Római Szerződéssel egy időben, 1958-ban lépett hatályba, és ötéves időszakra szólt (1963-ig). Az egyezményben négy célt fogalmaztak meg, melyek a következők: (1) szabadkereskedelmi terület a Közösség és a társult területek között, (2) kereskedelmi vámok és mennyiségi korlátozások kölcsönös csökkentése, (3) az Európai Fejlesztési Alap felállítása, (4) diszkriminációmentesség a letelepedés esetén is, azaz az Európai Közösség szabadon fektethet be a térség államaiba (EC [1957], Babarinde [1994]).

Viszonylag korán kitűnt az, hogy a Római Szerződésben és a *Végrehajtási egyezményben* lefektetett célok és kedvezmények már nem elégségesek, hiszen Afrikában ebben az időszakban indult el a dekolonizációs folyamat, egyre több állam vált függetlenné, ezáltal a társult területek politikai státusza is megváltozott, s már nem elégedtek meg a *társult* jelzővel. Az új, független országok nyomást gyakoroltak az EGK-ra, hogy vagy módosítsák az egyezményt, vagy egy teljesen újat hozzanak létre (Babarinde [1994]). Ennek eredményeként született meg 1963-ban az (első) *Yaoundé Egyezmény*, melyet 1969-ben újítottak meg (1974-ig volt érvényben). Ez az egyezmény a *Végrehajtási egyezményhez* hasonlóan a partnerek közötti szabad kereskedelmet irányozza elő (Babarinde [1994]). Hangsúlyoznunk kell, hogy *mindkettő Yaoundé Egyezmény kölcsönös kedvezményeken alapul*, azaz mindkét fél (az EK és a társult országok) biztosít kereskedelmi kedvezményeket a másik számára (Abass [2004], Nunn-Price [2004]). A két *Yaoundé Egyezmény* csak (a viszonyosság elvén alapuló) kereskedelmi kedvezményeket és segélyeket nyújtott, viszont fejlesztésről ezek esetében nem volt szó, az kifejezetten csak a későbbi (Loméi) egyezményekben jelent meg.³⁵

³⁵ Meg kell jegyeznünk, hogy a multilaterális egyezmények mellett bilaterális (kétoldalú) egyezmények is születtek (Babarinde [1994]).

A kezdeti időszakban még csak a társult országok támogatásáról volt szó, az ACP-országok mint országcsoport ekkor még nem létezett. Viszont – ahogy már korábban is utaltunk rá – gyökeres *fordulatot jelentett az ACP-országokkal való együttműködés kialakulása* és folyamatos mélyülése, az európai fejlesztési politika alakulása *terén az Egyesült Királyság csatlakozása az EGK-hoz* (EC [1996], Nunn-Price [2004], Oyewumi [1991]). A II. Yaoundé Egyezmény hatályba lépése után két évvel, 1973-ban lett a Közösség tagja az Egyesült Királyság (Dániával és Írországgal együtt). A szigetország a Brit Birodalom felbomlása után is megtartotta kapcsolatait volt gyarmataival a Nemzetközösség keretein belül, s széles kapcsolati rendszerrel rendelkezett az afrikai országokkal, s természetesen ezt nem szeretne volna elveszíteni az EGK-hoz való csatlakozásával (J. Nagy [2002], Rapcsák [2002]). A britek ilyen irányú kitartásának következménye az, hogy a Közösség a Dél országainak megsegítésére vonatkozó fejlesztési politika területén a regionális stratégia felől tulajdonképpen a globális stratégia felé mozdult el (Babarinde [1994]).

Az 1973-as bővítéssel együtt a csatlakozási szerződéshez (1972) csatolták a *22-es jegyzőkönyvet* (Protocol 22), mely során 20 független – elsősorban afrikai, és nem ázsiai – nemzetközösségi országnak felajánlották, hogy az EGK-val (multilaterális vagy bilaterális) társulási vagy kereskedelmi egyezményt kössenek (Babarinde [1994], EC [1972], Whiteman [1998]). Mivel a korábban kedvezményezettnek számító (társult) országok féltették saját pozíciójukat az új országok miatt, szerették volna a Yaoundé Egyezmény módosítását elérni – sikertelenül (Babarinde [1994]). A független, nemzetközösségi országok pedig visszautasították az EGK azon ajánlatát, amit a 22-es jegyzőkönyv tartalmazott: ezek az államok (is) egy teljesen új egyezményt szerettek volna kötni a Közösséggel, s végül számtalan tárgyalás után a korábbi társult (ún. AASM³⁶-) országok a Nemzetközösségből meghívott húsz államhoz csatlakoztak (közös fellépés érdekében), s *ettől kezdve beszélhetünk az ACP-országok csoportjáról* – ami természetesen korántsem öleli fel az összes fejlődő országot (Babarinde [1994], Bjornskov-Krivosos [2001], Whiteman [1998]).

Az új országcsoporttal kezdett, 1973 júliusában indult tárgyalásra a Közösség elkészítette az ún. *Deniau Jelentést*, mely a korábbi egyezmények tapasztalatait foglalja

³⁶ Associated African States and Madagascar – Társult afrikai államok és Madagaszkár

össze, s egyben a későbbi egyezmény fontos elemeit is tartalmazza (Babarinde [1994]). A jelentés négy ajánlást tartalmaz a további fejlesztési kapcsolatokra nézve: egyrészt szorgalmazza egy exportbevételi stabilizációs rendszer felállítását, másrészt egy regionális együttműködési stratégia kidolgozását a Dél országai között; továbbá a jelentés kiemeli, hogy több figyelmet kellene szentelni a legszegényebb országoknak, valamint, hogy a társult államok részvételét növelni kellene a pénzügyi és technikai politikák menedzselésében (Babarinde [1994]). Természetesen az ACP-országok sem maradtak igény nélkül – ők kérték a „partnerség” kifejezés alkalmazását a társulás helyett (Babarinde [1994]). Végül 18 hónapnyi (1973-75 közötti) tárgyalás után *46 ACP-ország a 9 EKG-tagországgal 1975-ben aláírta az első Loméi Egyezményt*, mely csak 1976. április 1-jén lépett életbe³⁷, és – a korábbi egyezményekhez hasonlóan – szintén ötéves időszakra kötötték (azaz 1980-ig volt hatályos) (EC [1976], Babarinde [1994], Whiteman [1998]).

3.2. A Loméi Egyezmények

Jelen dolgozat céljának elérése érdekében különösen fontos a Loméi Egyezmények részletes bemutatása, hiszen a bennük megfogalmazott rendelkezések, célok az empirikus vizsgálatunk kiindulási pontját jelentik. A Loméi Egyezményt összesen háromszor vizsgálták felül, így 1975 és 2000 között négy (Loméi) egyezmény követte egymást. Mivel a négy egyezmény között számtalan hasonlóság található, részletesebben az elsőt mutatjuk be, mely tulajdonképpen az alapokat tartalmazza, a többi három konvenció esetében pedig mindig csak az előzőhöz (előzőekhez) hozzátett részeket, különbségeket emeljük ki.³⁸

Az 1975-1980 közötti időszakra vonatkozó, 46 ACP-ország által aláírt első Loméi Egyezmény (*Lomé I*) hét cím alatt tartalmazza a kedvezményezettnek számító országok megsegítését célzó cselekvési javaslatokat, s ezek részletezése kiemelt jelentőséggel bír, hiszen az itt meghatározott területek képezik az empirikus vizsgálatunk indikátorszelekciójának alapját. A Lomé I területei, rendelkezései részletezve a következők (EC [1976]):

³⁷ Ennek oka, hogy az egyezmény ratifikációja Nagy-Britanniában elhúzódott (Babarinde [1994]).

³⁸ Az egyes egyezményeket aláíró országok listája a 3. mellékletben található.

- (1) *Kereskedelmi együttműködés* (1-15. cikkek). E szerint az ACP-országokból származó termékek vámmentesen léphettek be az EK piacaira, valamint velük szemben az EK mennyiségi korlátozást sem alkalmazhatott. Azonban a szabad piacra lépést nehezítette az, hogy a származási ország elvét figyelembe vették: csak azon áru élvezhette a fenti kedvezményeket, melyek az export előtti utolsó fázisban értékük legalább 50%-át az érintett ACP-országban kapta. Továbbá a Közös Agrárpolitika által érintett termékek kikerültek ezen kedvezmények alól (Bjornskov-Krivosos [2001]).
- (2) *Exportbevételek* (16-25. cikkek). A legkiemelkedőbb a Stabex³⁹ stabilizációs rendszer felállítása, melynek célja az egy vagy néhány mezőgazdasági termék exportjától függő országok – a világpiaci árak változása következtében – csökkenő exportbevételeinek kezelése volt (pénzügyi támogatással), azért, hogy ne az infrastruktúra, oktatás, egészségügy fejlesztésére fordítandó költségvetési forrásokból kelljen pénzt kivonni a kieső jövedelem kompenzálására (Spaventa [1999]). A Stabex által támogatható agrártermékeket tételesen felsorolták.
- (3) *Ipari együttműködés* (17-39. cikkek). Fő célként az ACP-országokban az ipari és technikai fejlődését jelölték meg. Azt várták, hogy az ezen cím alatt szereplő előírások megvalósulása esetén új vállalkozói partnerségek alakulhatnak ki, az ipari együttműködés elősegítheti a technológiai transzfert és az ACP-országok ipari termékeinek exportnövekedését is, továbbá kedvezően hathat a magántőke ACP-országokba való áramlására is.
- (4) *Pénzügyi és technikai együttműködés* (40-61. cikkek). Az együttműködés céljaként többek között az ACP-országok mint fogadó államok gazdasági és társadalmi (jóléti) fejlődését, modernizációját, az ACP-országok közötti regionális gazdasági együttműködést, valamint az ACP-országok gazdasági szerkezetének diverzifikációját határozták meg. A pénzügyi támogatás nagyobb része az Európai Fejlesztési Alapon (EDF) keresztül valósul meg vissza nem térítendő támogatás, kedvezményes hitelek és kockázati tőke formájában – a Stabex finanszírozása is ebből az alapból történik. A

³⁹ System for the Stabilization of Export Earnings

pénzügyi támogatások kisebb részét az Európai Beruházási Bankból kapják meg.

- (5) *Letelepedésre, szolgáltatásokra, pénz- és tőke mozgásra vonatkozó előírások* (62-68. cikkek). Ezek alapján minden részt vevő államnak joga az Egyezmény által érintett országok bármelyikében letelepedni, azaz az EK-ACP-országok egyike sem alkalmazhat semmiféle jogi eszközt, hogy megakadályozza vagy korlátozza a tőke áramlását a határokon keresztül.
- (6) *Intézmények* (69-83. cikkek). Az Egyezmény végrehajtásához és menedzseléséhez három intézményt állítottak fel (Miniszterek Tanácsa, Nagykövetek Bizottsága és a „Tanácsadói Gyűlés”⁴⁰), viszont az elemzésünk szempontjából nem lényegesek, így ezekre nem térünk ki részletesebben.
- (7) *Általános és végső rendelkezések* (84-94. cikk). Az egyezmény érvényességi idejét az aláírástól számított öt évben határozták meg, tehát 1980. február 29-ig, és a 91. cikk kötelezi a partnereket, hogy a lejárat előtt 18 hónappal kezdjenek tárgyalásokat a folytatást illetően.

A második Loméi Egyezményt (*Lomé II*) 1979-ben írták alá, s az előző egyezményhez hasonlóan ezt is több évre kötötték: az 1980-85 közötti időszakra vonatkozott. A Lomé II-ben érintett területek teljesen megegyeznek az elődjében meghatározott területekkel, azonban néhány különbség megfigyelhető a két egyezmény között. A második Loméi Egyezményben a Stabex rendszere mellé létrehozták az ún. *Sysmin*⁴¹ gazdaságstabilizációs rendszert is (49-56. cikkek), melynek célja, hogy támogassa a bányászatban súlyos termelési gondokkal küszködő ACP-országokat (Babarinde-Faber [2004], Bjornskov-Krivos [2001], EC [1980]), röviden tulajdonképpen ez a rendszer ugyanaz, mint a Stabex a mezőgazdasági termékekre vonatkozóan, csak a Sysmin esetében ásványi anyagokról van szó. A következő jelentős különbség, hogy a Lomé II az ACP-országokba irányuló közvetlen befektetésekre vonatkozó rendelkezéseket már sokkal részletesebben tartalmazza, mint

⁴⁰ Angolul *Consultative Assembly*, magyar megfelelőjét nem találtuk meg.

⁴¹ System for Safeguarding and Developing Mineral Production

a Lomé I – így a kereskedelmi kedvezményeken túl már a befektetések ösztönzésében, így az ipari fejlődésben, fejlesztésben is látják a fejlődés lehetőségét (Babarinde [1994], EC [1980]).

A *harmadik Loméi Egyezmény* (1985-1990 időszakra) a Stabex rendszert megszigorították, s az adott terméknek az érintett ACP-ország összes exportjából legalább 6%-ot kell képviselnie, valamint az érintett áru exportjából származó bevételnek legalább 6%-kal kellett csökkennie, hogy az adott ország részesülhessen ebből a támogatásból – ehhez hasonló szigorítást vezettek be a Sysmin esetében is (Babarinde [1994], EC [1986]). Továbbá – az akkori biztosnak, Edgar Pisaninak köszönhetően – felismerték, hogy kizárólag az állami befektetések nem képesek az (ipari) fejlődést elősegíteni, szükséges a magántőke bevonása is, viszont a kiszámíthatatlan politikai kockázat miatt a magánbefektetők nem hajlandóak befektetéseket megvalósítani (Babarinde [1994]). Ennek következtében a harmadik Loméi Egyezményben a *magántőke ACP-országokba való áramlásának ösztönzése* céljából a politikai kockázat kiküszöbölése, csökkentése érdekében egy közös EK-ACP biztosítási és garanciarendszert állítottak fel (Babarinde [1994], Bilal-te Velde [2003], EC [1986]), ezáltal az eddig főként a közszektor által generált fejlesztés a magánszektor irányába terelődött (Nunn-Price [2004]). Ezek mellett a Lomé III-ban az élelmiszerbiztonság, a vidékfejlesztés és az emberi jogok területe is előtérbe került (Bjornskov-Krivosos [2001]).

A *negyedik Loméi Egyezmény (Lomé IV)* talán legszembetűnőbb változása, hogy az előző egyezményektől eltérően a konvenció érvényességére már hosszabb időt szabtak meg: a Lomé IV-et a korábban megszokott öt év helyett tíz évre kötötték (1990-2000-es időszakra), viszont azt az öt év letelte után felülvizsgálták. Ennek alapján a Lomé IV a rendelkezésre álló (EDF-, EIB-) forrásokat is csak az első öt évre tartalmazta (azaz pont ugyanannyi időre, mint az elődei), s a lehetséges keretösszegek nagyságát az öt év letelte után, 1995-ben újra meghatározták (Babarinde [1994], Dezséri [2003], EC [1991]).

A Lomé IV-ben tovább részletezték a magántőke szükségességét a fejlődés előmozdítása érdekében, így ebben az egyezményben már *részletes szabályozás vonatkozik a külföldi befektetésekre*: ösztönzésére, védelmére, támogatására

(tanácsadás, technikai segítségnyújtás, vállalkozásfejlesztés, kis- és középvállalkozások stb.), finanszírozására (pl. kockázati tőke) vonatkozó előírások jelentek meg (Bilal-te Velde [2003]). A külső környezet, a világgazdaságban végbemenő változások hatása is érezhető a Lomé IV-ben, hiszen a fenntartható fejlődés⁴² koncepciójának kialakulása és széles körben való elterjedése erre az időszakra tehető. S a Lomé IV-ben (talán) ennek hatására már a környezeti elemek is egyértelműen megtalálhatók: egyrészt a gazdasági növekedés céljának megvalósítása esetén figyelembe kell venni a környezetet is, azaz hangsúlyozzák, hogy a növekedés ne minden áron (ne a környezet terhére) valósuljon meg; másrészt a Lomé IV-ben az addig oly jellemző mérgező és radioaktív anyagok és hulladékok szállítását az Európai Közösségből az ACP-országok irányába megtiltották (EC [1991]).

3.3. A Loméi Egyezmények mint külső beavatkozás jelentősége

A négy egyezmény áttekintése után láthatjuk, hogy a Loméi Egyezményeknek köszönhetően az ACP-országok 25 éven keresztül folyamatosan élvezhették az EK/EU segítő szándékát, hiszen 1975 és 2000 között tulajdonképpen megszakítás nélkül a kedvezményezettjei voltak az Európai Közösség részéről érkező kereskedelmi és fejlesztési támogatásoknak. A Loméi Egyezményekben vállalt kötelezettségek elsősorban az elmaradottság, a dolgozat 1.2. fejezetében bemutatott tényezői közül a *külső tényezőkbe való beavatkozást* jelentik – ami érthető is, hiszen egy külső gazdaságnak szinte lehetetlen a belső tényezőkbe (különösen a politikai instabilitás megoldásába) való beavatkozás; egy másik ország oktatásának színvonalán, infrastruktúrájának minőségén javítani valószínűleg csak célzottabb külföldi tőkebefektetéssel (és a fogadó ország együttműködésével) lehetséges. Ezen kívül az elmaradottság tényezőit kiválóan leíró ördögi kör ismeretében feltételezhetjük azt, hogy a külső tényezőkbe való beavatkozás (annak fejlesztése) magával vonná a belső tényezők javulását, fejlődését is.

⁴² A fenntartható fejlődés az 1987-es Brundtland-jelentés (*Our Common Future*) után vált a globális politika céljává. A jelentés az alábbiakban határozta meg a fogalmat: „a fenntartható fejlődés olyan fejlődés, mely úgy elégíti a jelen szükségleteit, hogy nem csorbítja a jövő generációk képességét arra, hogy ők is kielégítsék saját szükségleteiket” (UN [1987] 54. o.).

A Loméi Egyezmények területeinek, céljainak megismerése után kijelenthetjük, hogy mind *a négy egyezmény középpontjában egyértelműen a kereskedelem áll.* A nemzetközi kereskedelemről adódó, a fejlődő országok számára kevésbé előnyös helyzetén próbálnak segíteni úgy, hogy *az Európai Közösség az egyezményt aláíróknak (a kölcsönösség elvének figyelmen kívül hagyásával) hosszú távon szabad (vámmentes) piacra lépést biztosít az EK piacaira – az EK/EU egyoldalú, öncélú változtatási lehetőségét kizáró – szerződéses formában* (Abass [2004], Babarinde-Faber [2004], Cosgrove [1994], EC [1996], Farrell [2005], Whiteman [1998]). A négy Loméi Egyezmény alapján egyértelmű: a kereskedelem fejlesztésétől, növekedésétől *azt várták, hogy az exportnövekedés és a gazdasági diverzifikáció hozzájárul a gazdasági növekedéshez és a gazdasági fejlődéshez az érintett ACP-országokban* (Babarinde [1994], Babarinde-Faber [2004], Kebonang [2007], Spaventa [1999]). Ez érthető, hiszen a kedvezményes (és biztosnak tűnő) piacra jutás következtében megélnékül az export, az exportból származó bevételek nőnek, pótlólagos jövedelem áramlik az adott országba, térségbe, amelyet modernizációra, technológiai fejlesztésre, termelésbővítésre lehet fordítani. Az ilyen irányú fejlesztés következtében hatékonyabbá válik a termelés, javulhat a foglalkoztatás is, mely végső soron gazdasági növekedéshez vezet. Ez a folyamat teljes mértékben *összhangban van a regionális fejlődéssel foglalkozó exportbázis-elmélettel*⁴³, azonban ebben az esetben régió alatt a – hétköznapi értelemben használt – *ország* kategóriát kell értenünk. Ezek alapján a gazdasági növekedésre és a kereskedelemre kiemelt figyelmet kell fordítanunk, amikor a Loméi Egyezmények hatásainak empirikus vizsgálatához szükséges indikátorokat választjuk ki.

A kereskedelmi kedvezmények nyújtása a fent vázolt gazdasági következmények mellett továbbá azért is jelentős, mert a vámmentesség az ACP-országok exporttermékeinek több mint 90%-át érintette (Babarinde-Faber [2004], Dezséri [2003]). Ezen kívül már *az első Loméi Egyezményt aláíró 46 ACP-ország több mint fele* – összesen 29 ország – már a kereskedelmi akadályok lebontását célul kitűző

⁴³ Az exportbázis-elméletet ld. részletesen Lengyel-Rechnitzer [2004].

*GATT*⁴⁴-nak is a tagja (lásd a 3. mellékletet). Annak ellenére, hogy a szabad kereskedelemnek számos előnye van, az 1950-es évek óta (a kisebb-nagyobb mértékben) folyamatosan csökkenő vámok a fejlődő (ACP-) országokat hátrányosan érintette olyan szempontból, hogy a kedvezőbb feltételek ebben az időszakban elsősorban az ipari termékeket érintették (Somai [1997], Stiglitz [2003]), és – mint tudjuk – a fejlődő országok főként nem ipari termékek kereskedelmére szakosodtak⁴⁵. Mindemellett több – a fejlődő országok által is exportált – termék (pl. cipők, kézműves áruk, porcelánok, mezőgazdasági termékek) esetében jelentős, nem vámjellegű korlátozást alkalmaztak (Somai [1997], Stiglitz [2003]). Mindebből következően ezek az országok hátrányba kerültek az általuk exportálni képes (mezőgazdasági és félkész-) termékeket érintő protekcionizmus miatt, s számukra kedvezőnek tűnt a szabad piacra lépés lehetősége az EK piacaira. Ahogy már korábban is említettük, az EK szabad (vám és kvóta nélküli) piacra lépést biztosított az ezekből az országokból érkező ipari és feldolgozott termékek számára, valamint azon mezőgazdasági termékek számára, melyek nem tartoztak a Közös Agrárpolitika szabályozása alá (Spaventa [1999]).

Annak ellenére, hogy a szakirodalom többsége elsősorban a kereskedelmet taglalja a Loméi Egyezmények vonatkozásában, ki kell emelnünk azt is, hogy az EK elsősorban nem az egy termékre szakosodást (monokulturális gazdaság) támogatja, hanem a beruházásokat, beruházókat vonzó *ipari fejlesztés, együttműködés* is az egyezmények területei között szerepel. Az iparosodás elősegítésének következtében elvileg az ACP-országok elmaradott áruszerkezete fejlődhetne, és több, versenyképesebbnek számító áruval tudnának a nemzetközi piacra lépni. Az iparfejlesztés során kialakult diverzifikált áruszerkezet miatt az időjárás kiszámíthatatlansága, a gazdasági válságok és a mezőgazdasági termékek világpiaci árának csökkenése, jelentős ingadozása ezeket az országokat nem érintené olyan mélyen, ebből kifolyólag a gazdasági stabilitás, melynek hiánya mint az elmaradottság belső tényezője szerepelt, könnyebben elérhető lenne. Ebből következően – a korábban

⁴⁴ General Agreement on Tariffs and Trade – Általános Vámtarifa és Kereskedelmi Egyezmény, 1947-ben írták alá. A Kereskedelmi Világszervezet (WTO) elődje.

⁴⁵ A mezőgazdasági termékek a tárgyalási témák közé csak az Uruguayi forduló idején (1986-93) kerültek (Somai [1997]), viszont a szabad kereskedelem még ma sem valósult ezen termékek esetében, és a fejlett országok (elsősorban az USA és az EU) még mindig nagy mértékben támogatják mezőgazdaságukat (Stiglitz [2005]), ezáltal torzítják a versenyt.

említett gazdasági növekedés és kereskedelem mellett – az ipar és a (külföldi) befektetések szerepére is figyelniük kell az empirikus vizsgálatunk elvégzéséhez szükséges mutatók kiválasztásakor.

A Loméi Egyezmények további pozitív elemének tekinthető a *Stabex és Sysmin gazdaságstabilizációs rendszerek* felállítása – ezeket tekinthetjük a fejlett országok (Észak) megfelelő reakciójának a fejlődő országok (monokulturalitásukból adódó) kedvezőtlen kereskedelmi helyzetére vonatkozóan (Babarinde [1994], Spaventa [1999]). Hiszen az EK felismerte, hogy a kedvezményezett országok kiszolgáltatottak a világszerte árák változásának, mely végső soron exportbevételeik csökkenését eredményezhetik, s ez – az exportbázis-elméletet figyelembe véve – a gazdasági fejlődésük útjába áll. Ennek ellenére Oyewumi [1991] több hátulütőjét is kiemeli a Stabex-nek: hangsúlyozza, hogy amellett, hogy ez a rendszer csak egy szűk termékreteget érint, egyben gátolja is a gazdasági diverzifikációt, hiszen a Stabex a korábbi termék csökkenő exportja miatti bevételkiesést hivatott kompenzálni, így – azaz, ha a bevételkiesést megtérítik – nem szükséges erőltetni azt, hogy minél szélesebb spektrumon mozogjon az exportra szánt termékszála. Ez az érvelés logikusnak tűnik, viszont úgy érezzük, egy ponton logikai hiba található: a szerző azt állítja (jogosan), hogy a Stabex csak nagyon kevés olyan terméket érint, ami az ACP-országok számára kiemelkedő jelentőséggel bír. Ebből következően a releváns országok viszonylag kevés termék esetén támaszkodhatnak az exportbevételek csökkenésének kompenzálására. Következésképp csak kevés olyan termék van, melyek termelését továbbra is érdemes „erőltetni”, mert a bevételcsökkenést kompenzálni fogják. Azaz az országok rákényszerülnek, hogy más lehetőségeket is figyelembe vegyenek, így elkezdődhet egy „diverzifikációs folyamat” (aminek mélysége és hatékonysága természetesen nagyban múlik az adott ország hozzáállásán) – ami ellentétben áll azzal, amit Oyewumi [1991] állít. (Talán nem véletlen, hogy csak ezek és ennyi termék került a Stabex hatálya alá.)

Mindebből következően úgy tűnik, hogy a Loméi Egyezmények jó „oldalról” próbálnak beavatkozni az ACP-országok fejlődésének előmozdítása érdekében. Ha csak a Loméi Egyezményeket általánosságban, azok szerkezetét, valamint magát az egyezményekben részt vevő országokat, cikkelyeket, a rendelkezésre álló forrásokat vizsgáljuk, a négy Loméi Egyezmény sikeresnek és kedveltnek tekinthető (4. táblázat).

A négy Loméi Egyezmény jellemzői

4. táblázat

Egyezmény	EK országok száma	ACP-országok száma	Cikkelyek száma	Közösségi hozzájárulás	Ebből EDF
Lomé I (1975-1980)	9	46	94	3462 (75,26) millió ECU	3072 millió ECU
Lomé II (1980-1985)	9	58	191	5409 (93,26) millió ECU	4724 millió ECU
Lomé III (1985-1990)	10	65	294	8500 (130,77) millió ECU	7400 millió ECU
Lomé IV (1990-2000)	12	68	369	26625 (391,54) millió ECU	23767 millió ECU

Megjegyzés: Lomé IV összegei Bilal- te Velde [2003] alapján. A zárójelben lévő összegek az egy országra jutó átlagos összeget mutatják.

Forrás: Saját szerkesztés EC [1976, 1980, 1986, 1991] alapján

Az egyezményekben részt vevő ACP-országok száma folyamatosan nőtt, a negyedik Loméi Egyezményt már 22-vel több ország írta alá, mint a 15 évvel korábbi Lomé I-et – és hangsúlyoznunk kell azt, hogy az Egyezményekből kilépés nem történt, az az ország, amely egyszer már aláírta az egyik egyezményt, a későbbi egyezményt is aláírta. Figyelmet érdemel az is, hogy az egyezmények által lehatárolt területek is egyre szabályozottabbak lettek, hiszen a cikkelyek száma a 25 év során megnégyszereződött. Ugyanígy a források – mind a közösségi hozzájárulás, mind az Európai Fejlesztési Alapból rendelkezésre álló pénz – nagysága is folyamatosan nőtt: a Lomé IV-ben az elérhető források összege a hétszeresére nőtt a Lomé I-hez képest (megjegyzendő, hogy az összegek az inflációt is tartalmazzák). Ha az egy országra jutó átlagos keretösszeget nézzük, akkor a helyzet már egy kicsit másképp fest: míg a Lomé I esetén öt évre egy országra átlagosan 75,26 millió ECU jutott, a Lomé IV esetében 10 évre 391,54 millió ECU – mindössze ötször több pénz jut egy országra kétszer hosszabb időszakra az első egyezmény után 15 évvel.

Mindezek alapján úgy tűnik, az Egyezmények hatásosnak bizonyultak – különösen, ha azt vesszük alapul, hogy az egyezményekből kilépés nem történt, tehát az egyszer már csatlakozott ország kedvezőnek ítélte meg az egyezményekkel járó kedvezményeket. Annak érdekében, hogy megállapítsuk: valóban volt-e érdemi hatása annak, hogy egy adott ország az egyezmény kedvezményezettjei közé tartozott, kísérletet teszünk a Loméi Egyezmények következtében fellépő fejlődés kimutatásával,

abból a feltételezésből kiindulva, hogy az egyezmények 25 évet ölelnek fel, így elvileg érdemi gazdasági növekedést, fejlődést kellene tapasztalni az ACP-országokban. A Loméi Egyezmények empirikus vizsgálata a következő, 4. fejezetben olvasható.

3.4. A Cotonou-i Partnerségi Egyezmény

A teljesség igénye miatt fontos kitérnünk arra, hogy a 2000-ben lejárt negyedik Loméi Egyezmény után miként alakul az EU-ACP-országok kapcsolata. Habár a Lomé IV érvényességi ideje 2000-ben lejárt, az EU és ACP-országok közötti együttműködés nem szűnt meg, csak a világgazdasági változások hatására átalakult, és a nemzetközi közösség nyomására egy alapjaiban tulajdonképpen újnak mondható megállapodás született a két fél között. Mivel még csak nagyon rövid idő telt el az új egyezmény 2000-es aláírása óta, ezért erre vonatkozóan érdemi következtetéseket nem lehet megállapítani. Emiatt a dolgozat ezen fejezete *csak az új egyezmény legfontosabb elemeire tér ki*, és nem vállalkozik azok értékelésére, viszont lehetőséget biztosít arra, hogy képet kapjunk arról: az európai fejlesztési politika milyen irányba halad.

A megváltozott világgazdasági viszonyok hatására, elsősorban a Kereskedelmi Világszervezet (WTO) nyomására a Loméi Egyezmények alap gondolatát meg kellett változtatni. Minden kereskedelmi egyezménynek WTO-konformnak kell lennie, viszont *a Loméi Egyezmények nem feleltek meg a WTO diszkriminációmentesség*, azon belül is a legnagyobb kedvezmény *elvének*⁴⁶ (Abass [2004], Babarinde-Faber [2004], Cosgrove [1994], Farrell [2005], Hurt [2003], Kebonang [2007], Nunn-Price [2004], Santos [1999]). A legnagyobb kedvezmény elve kimondja, hogy az országok nem diszkriminálhatnak a kereskedelmi partnereik között, azaz ha valamely országnak biztosítanak valamilyen kedvezményt, akkor azt a többi kereskedelmi partnernek is meg kell adni (Andor-Mészáros [2003], WTO [2008b]). A Loméi Egyezményekkel biztosított kedvezmények viszont csak az egyezményt aláíró ACP-országokra vonatkoztak, így a többi (fejlődő) ország az európai piacokon az ACP-országokkal szemben hátrányba került.⁴⁷

⁴⁶ A diszkriminációmentesség elvének másik része a nemzeti elbánás elve. E szerint a külföldi partnert, terméket ugyanúgy kell kezelni, mintha nemzeti volna (Andor-Mészáros [2003], WTO [2008b]).

⁴⁷ Erre példaként az 1990-es évek elején kirobbant banánvita hozható fel: az ACP-országokból származó banán akadály nélkül juthatott be az EU piacaira, ezzel szemben a latin-amerikai exportőrök komoly

A 2000 júniusában, 78 ACP-ország⁴⁸ és 15 EU-tagállam által aláírt új EU-ACP partnerségi megállapodás, a *Cotonou-i Egyezmény* már ennek fényében került megfogalmazásra.⁴⁹ A Loméi Egyezmények alap gondolata (viszonosság nélküli kedvezmények) megváltozott, így az új partnerségi megállapodást – Babarinde-Faber [2004] véleményét osztva, s Horváth [2005] kijelentését elvetve – tulajdonképpen csak annyiban tekinthetjük a negyedik Loméi Egyezmény folytatásaként, hogy annak lejáratán ez az egyezmény lépett életbe. A Cotonou-i Egyezmény leginkább abban tér el a Loméi Egyezményektől, hogy elsősorban nem a fejlesztés a *célja*, hanem *az ACP-országok integrálása a világgazdaságba* (Abass [2004], Babarinde-Faber [2004], EC [2000], Farrell [2005], Marján-Csáki [2005], Nielson [2000]), s ez teljesen összhangban van a Maastrichti Szerződés 177. (korábbi 130u.) cikkében megfogalmazott céllal („*a fejlődő országok zökkenőmentes és fokozatos integrációját a világgazdaságba*”). A Cotonou-i Egyezmény szerint „*minden olyan regionális és szubregionális integrációs folyamatot támogatni kell, mely a kereskedelem és a magánbefektetések terén elősegíti az ACP-országok integrációját a világgazdaságba*” (EC [2000] 8. o.). Emellett továbbra is kiemelt figyelmet szentelnek a fenntartható fejlődésre és a szegénység csökkentésére (Nielson [2000]).

További eltérés a Loméi Egyezményektől, hogy a Cotonou-i Egyezmény csak keretet biztosít a kereskedelmi kedvezmények, fejlesztési területek meghatározásához, viszont már nem magával a teljes országcsoporttal kötöttek egy keretszerződést, amelynek során minden országra ugyanaz a szabály vonatkozott, hanem – az országok jelentős fejlettségbeli különbsége, eltérő igényei miatt – több regionális egyezményt, ún. (*regionális*) *gazdasági partnerségi megállapodásokat* (EPA⁵⁰) kötöttek (legkésőbb 2008 elejéig) az ACP-blokkon belüli országcsoportokkal, illetve néhány esetben egy-egy országgal (pl. a Dél-afrikai Köztársasággal) (EC [2000], Farrell [2005], Hurt [2003]). Ezeknek a regionális megállapodásoknak WTO-konformnak kell lenniük, s a nemzetközi szabályoknak való megfelelést segíti az is, hogy csak egy adott

korlátozásokkal találták szembe magukat, amit – érthető módon – nehezményeztek. Az ügy végül a WTO vitarendezési fóruma elé került (Abass [2004], Balázs [2002], Kiss [2002]).

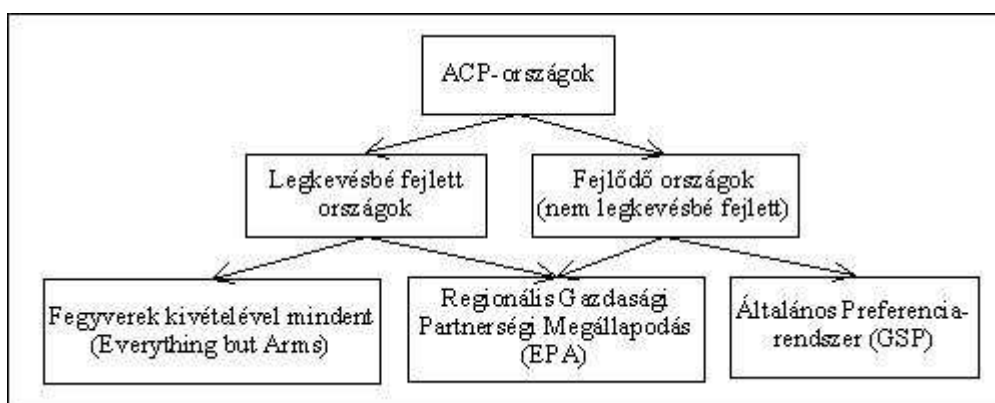
⁴⁸ A 79 ACP-országból Kuba nem írta alá a Cotonou-i Egyezményt.

⁴⁹ Az új egyezmény alapjának az 1996-os Zöld Könyvet tekinthetjük, amely részletezi a megváltozott nemzetközi környezetet, s javaslatokat tesz a további lépésekre (Balázs [2002], EC [1996], Nielson [2000]).

⁵⁰ Economic Partnership Agreement

országcsoporthal kötik meg az egyezményt (Farrell [2005]). Továbbá míg a Loméi Egyezmények egyoldalú kereskedelmi kedvezményekről szóltak, addig *a jelenlegi egyezmény már a kölcsönösségen alapul, és a partnerek közötti szabad kereskedelem (2020-ig történő) megvalósulását irányozza elő*, valamint az együttműködés más, a kereskedelemmel összefüggő területekre (pl. versenypolitika, szellemi tulajdonjog, fogyasztóvédelem) is kiterjed (Moreau [2000]).

Míg a Loméi Egyezményekben nem volt differenciálás az országok között, *a Cotonou-i Egyezményben különbséget tesznek a legkevésbé fejlett és a fejlődő országok között*, s ezek alapján határozzák meg a lehetséges kereskedelmi kedvezmények körét (2. ábra). A legkevésbé fejlett országok még élvezhetik a kölcsönösség nélküli kedvezményeket, és vámmentesen léphetnek az európai piacokra (a fegyverek és néhány mezőgazdasági termék kivételével) az összes termékre vonatkozóan – ezt a programot az *„Everything but Arms”* (Fegyverek kivételével mindent) névvel illetik (Babarinde-Faber [2004], Bjornskov-Krivos [2001]). Azonban ezek az országok is dönthetnek úgy, hogy valamelyik országcsoporthal együtt (a viszonyosság elvén alapuló) regionális gazdasági partnerségi megállapodást kötnek az Európai Unióval.

2. ábra: **A lehetséges ACP-EU megállapodások köre**
 Forrás: Saját szerkesztés Babarinde-Faber [2004] 40. o. alapján

A fejlődő (értsd: a legkevésbé fejletteken kívüli) országok szintén két lehetőség közül választhatnak (2. ábra): vagy kölcsönösségen alapuló (regionális) egyezményeket kötnek az Európai Unióval, melyeknek a végső célja a kereskedelem liberalizálása (ezek az ún. EPA-k); vagy dönthetnek úgy is, hogy a GSP által biztosított (viszonyosság nélküli) kedvezményeket élvezik (Babarinde-Faber [2004], Hurt [2003]). Az így

kialakuló – háromféle típusú – együttműködés már a Kereskedelmi Világszervezet (kereskedelmi egyezményeket érintő) szabályainak is teljes mértékben megfelel.

Fontos kiemelnünk, hogy – a Loméi Egyezményektől eltérően – *a Cotonou-i Egyezményt húsz éves időtartamra kötötték*, s minden öt évben felülvizsgálják, a pénzügyi keretet is öt évre határozzák meg, amit annak letelte felülvizsgálhatnak (Babarinde-Faber [2004], EC [2000], Moreau [2000]). Ezek alapján ez az egyezmény ugyanúgy biztosítja a folytonosságot, a stabilitást, valamint a megváltozott környezethez való alkalmazkodás lehetőségét is, mint a Loméi Egyezmények.

A fejezet összefoglalásaképpen elmondhatjuk, hogy az EK már a megalakulásától kezdve figyelmet fordít egyes (saját gazdasági-politikai érdekei miatt fontos) fejlődő országok támogatására (korai partnerségi megállapodások). Ez a tevékenység az Egyesült Királyság 1973-as csatlakozása után teljesebben alakult ki, hiszen a britek jelentős (és szorosnak mondható) külső kapcsolatai következtében alakult ki *az ACP-országok csoportja* (s maga az elnevezés is), mely országokkal *az EK sokkal mélyebb kapcsolatot alakított ki, mint bármely más fejlődő országgal*. Az EK ezen államokkal 1975-ben kötötte meg *az első Loméi Egyezményt*, mely *jelentős* (elsősorban a kereskedelemmel összefüggő) *kedvezményeket biztosított számukra*, továbbá hangsúlyt fektettek az ipari fejlesztésre és a szabad tőkeáramlásra is. Ezt az egyezményt végül még háromszor vizsgálták felül, s egészen 2000-ig (azaz 25 éven keresztül) folyamatosan élvezhették az ACP-országok az európai (viszonosság nélküli) kedvezményeket, támogatásokat. Az egyezmények általános értékelése alapján úgy gondoljuk, *az adott nemzetközi viszonyok között a Loméi Egyezmények megfelelő kiindulási pontot (kitörési lehetőséget) jelentettek az ACP-országok számára*.

A dolgozat ezen fejezete kitért még a jelenlegi EU-ACP együttműködés formájára is (bár az értékelésére nem vállalkozott az aláírása óta eltelt rövid idő miatt): a megváltozott nemzetközi környezet következtében, a WTO nyomására a Loméi Egyezmények alap gondolatát (viszonosság nélküli kedvezmények) meg kellett változtatni, s ennek alapján született meg a (2000-ben aláírt) Cotonou-i Egyezmény az EU és 78 ACP-ország között – mely egyes elemekben jelentősen eltér a Loméi Egyezményektől.

4. A LOMÉI EGYEZMÉNYEK EMPIRIKUS VIZSGÁLATA

Ahogy az előző, 3.4. fejezetben is utaltunk rá, a Cotonou-i Egyezmény egyrészt még meglehetősen „fiatal”, így ennek hatásait statisztikailag nehéz kimutatni; másrészt ez az új egyezmény lehetővé teszi az ACP-blokkon belüli differenciálást, s a Loméi Egyezményektől eltérően már egyes országcsoportokkal kötnek megállapodásokat. A különböző feltételek és kötelezettségvállalások miatt már nem lehet egységként kezelni az egyezményt aláíró országokat, s ez megnehezíti azt, hogy magáról a Cotonou-i Egyezmény hatásairól adjunk egységes képet. Ezeket figyelembe véve a Cotonou-i Egyezmény hatásainak elemzésével nem foglalkoztunk, kizárólag a 25 évig kedvezményeket biztosító Loméi Egyezmények hatásainak empirikus vizsgálatára tettünk kísérletet az aláíró fekete-afrikai országokra vonatkozóan, melynek során hat mutatóra vonatkozóan különböző tendenciákat igyekeztünk kimutatni. A dolgozat ezen fejezete először a vizsgálatot nehezítő alapproblémákra és azok kezelésére tér ki, majd bemutatja, milyen mutatókat használtunk az elemzéshez, és milyen adatokat vettünk alapul a kiválasztott indikátorok kiszámításához. Ezek után részletezzük, milyen módszert alkalmaztunk a Loméi Egyezmények hatásainak vizsgálatához, végül értékeljük az egyes egyezményeket.

4.1. Az empirikus vizsgálatot nehezítő alapproblémák és kezelésük

A Loméi Egyezmények 25 éven keresztül folyamatosan (megszakítás nélkül) biztosítottak különféle kedvezményeket az azokat aláíró országoknak. A 3.2. és 3.3. fejezetben láthattuk, hogy a négy egyezmény alapvetően ugyanazokra a területekre koncentrált, így alkalmasnak találtuk, hogy a Loméi Egyezmények hatásait megpróbáljuk empirikus módon kimutatni. *Az empirikus vizsgálat elvégzése előtt azonban számos dolgot kellett átgondolnunk*, hogy a lehetséges torzító tényezőket kiküszöböljük – a következőkben ezeket részletezzük.

A legfőbb gondot az jelentette, hogy az *ACP-blokkon belül heterogén országokat találunk*: a gazdasági fejlettségük mellett *különböznek az EK/EU-tól való függőségük mértékét tekintve* is. Feltevésünk szerint a Loméi Egyezményeknek azokban az országokban lehetett érdemi hatásuk, melyek a legnagyobb mértékben függenek az Európai Uniótól, az onnan érkező segélyektől, kereskedelmi preferenciáktól,

és gazdasági tevékenységüket nem, vagy csak kisebb mértékben befolyásolják más gazdasági-politika hatalmak (pl. USA, Oroszország). Ennek következtében szükségesnek tartottuk azt, hogy a vizsgálatot azokra az országokra vonatkozóan végezzük el, melyek leginkább az EU tevékenységére utaltak. Ezen országcsoport meghatározásához egyrészt figyelembe vettük azt a tényt, hogy Afrika maradt az egyedüli kontinens, ahol az EU még politikai-gazdasági befolyást szerezhethet magának, ugyanis ennek ismeretében feltételezhető, hogy a Közösségnek érdekében áll a térség fejlesztése. Másrészt a kereskedelmi kapcsolatokról is lehet következtetni az adott országtól, gazdaságtól való függőségre, és a kereskedelmi adatokat tekintve az afrikai, karibi, csendes-óceáni „hármastól” az afrikai országok legjelentősebb kereskedelmi partnere az Európai Unió.⁵¹ Ezek ismeretében feltételezhető, hogy Fekete-Afrika országai vannak leginkább ráutalva az EU által biztosított kedvezményekre és a részéről érkező segélyekre. Ezt figyelembe véve az empirikus vizsgálathoz kidolgozott modell alapsokaságát a Loméi Egyezményeket aláíró fekete-afrikai országok (mint az ACP-blokkon belüli viszonylag homogén csoport) adják. Annak érdekében, hogy minél pontosabb eredményt érjünk el, az alapsokaságból kiszűrtük azokat az országokat, melyek esetében hiányosak voltak a kereskedelmi adatok, így a 45, valamelyik Loméi Egyezményt aláíró fekete-afrikai országból 35 állam került a mintába, ami statisztikailag elfogadható arány (közel 78%).⁵²

Az előzőekben leírtak generálták a következő problémát: *a négy egyezmény kedvezményezettje eltérő számú fekete-afrikai ország volt*⁵³, ezáltal a vizsgálni kívánt 1970-2005 közötti időszakra Fekete-Afrikára vonatkozóan nem lehet egyetlen idősort meghatározni. Ennek a problémának a kiküszöbölése érdekében úgy határoztunk, hogy *a négy egyezményt és annak hatásait egyezményenként külön-külön vizsgáljuk*: minden egyes egyezmény esetén megnéztük, mely országok írták azt alá, s a fekete-afrikai országok kiválasztása után ezekre az országokra mint országcsoporthatároztunk meg

⁵¹ Az 1970-es években az afrikai országok exportjának több, mint 70%-a irányult az EU országaiba (UNCTAD [2007a]), bár ez ma már csak a 45%-ot közelíti meg (Bjornskov-Krivosos [2001]). A karibi térségnek az Egyesült Államok a legjelentősebb, a csendes-óceáni országoknak nincs kiemelt jelentőségű kereskedelmi partnere (Bjornskov-Krivosos [2001]).

⁵² Összesen 48 állam sorolható a fekete-afrikai országok közé, ebből három ország csak a Cotonou-i Egyezményt írta alá. A fekete-afrikai államok lehatárolása Todaro-Smith [2006] alapján történt.

⁵³ Ez alól kivétel a Lomé IV, hiszen ugyanannyi ország írta alá, mint a Lomé III-t. Ettől azonban eltekintek, hiszen a másik három egyezmény változó országszáma alapvetően meghatározza a vizsgálat módszertanát.

egy összevont adatot, s azt tekintettük az adott egyezmény afrikai ACP-országok teljesítményének. Ennek alapján a Lomé I esetén 30 ország, míg a Lomé IV esetén 35 ország képezte a vizsgálat tárgyát.⁵⁴

Az országok számának változása miatti probléma további nehézséghez vezetett: nem rendelkezünk az adott évekre közvetlen, azaz az adott egyezményt aláíró fekete-afrikai országokra vonatkozó összevont adatokkal. Ezt a problémát úgy kezeltük, hogy mindegyik mutató esetén a megfelelő (matematikai-statisztikai) módszerekkel magunk számoltunk ki egy értéket erre az országcsoportra vonatkozóan, mely azonban magában foglalhatja a hiba lehetőségét is. Annak érdekében, hogy ezt a minimálisra csökkentsük, a kereskedelem elemzéséhez kontrollként felhasználtuk az Eurostat (az EU statisztikai szervezete) egyes kiadványaiban szereplő adatokat az ACP-országokra vonatkozóan.⁵⁵ Ez megfelelő kiindulási pontot adott arra vonatkozóan, hogy hozzávetőlegesen milyen eredményre kellene jutnunk az ACP-bloknál szűkebb csoportunk esetében. Az adatok kiszámítása során nem lépett fel ellentmondás a kontrollváltozókkal, így a kapott eredményt elfogadhatónak tartjuk.

Az afrikai ACP-országok számának egyezményenkénti változása mellett dilemmát okozott az is, hogy az *Európai Közösség (Európai Unió) taglétszáma is folyamatosan nőtt*. Ebből következően el kellett döntenünk azt, milyen bázist válasszunk a vizsgálatunkhoz. Részben az időbeli összehasonlíthatóság érdekében, részben pedig az adatbázisunkban fellelhető közvetlen adatok miatt úgy határoztunk, *a releváns mutatók esetén az EU-25-öt vesszük bázisnak* – függetlenül attól, hogy az adott évben az Európai Uniónak hány tagja volt.

A lehetséges torzító tényezők kiküszöbölése és az empirikus vizsgálatot megelőzően felmerült problémák megoldása után a Loméi Egyezmények hatásainak kimutatására alkalmas mutatókat választottuk ki.

⁵⁴ Az empirikus vizsgálat mintájául szolgáló fekete-afrikai országok listáját ld. a 3. mellékletben.

⁵⁵ Habár Fekete-Afrika volt a vizsgált mintánk, mégis megfelelőnek tartottuk az ACP-országokra vonatkozó adatokat kontrollként felhasználni, hiszen ezek egyrészt meghatározták a felső határt, másrészt megfelelő kiindulási pontot jelentettek az arányváltozásra vonatkozóan is.

4.2. A vizsgált mutatók és az adatok

A vizsgálandó indikátorok meghatározásához a négy Loméi Egyezményben szereplő, a dolgozat 3.2. fejezetében részletesen bemutatott főbb területeket, célokat (kereskedelmi együttműködés, ipari együttműködés, külföldi működőtőke), valamint a releváns szakirodalomban vizsgált mutatókat gondoltuk át. A Loméi Egyezményekkel foglalkozó cikkek, tanulmányok többsége elsődlegesen az EU és az ACP-országok közötti kereskedelem alakulására és a gazdasági növekedés vizsgálatára helyezte a hangsúlyt (az egyezményekben szereplő kereskedelmi kedvezmények miatt), viszont értelmezésünk szerint a Loméi Egyezmények nem csupán a kereskedelmi kedvezményekből álltak, hanem azokon túl az ipar és a (külföldi) befektetések területén is igyekeztek valamilyen eredményt elérni. Ezek figyelembevételére *hat, kizárólag gazdasági jellegű mutatót határoztunk meg*⁵⁶, melyeket érdemesnek tartottunk annak megállapítására, hogy az egyezmények által biztosított kedvezményeknek volt-e valamilyen hatásuk az ACP-blokkon belüli afrikai országok fejlődésére. A négy egyezményre külön-külön vizsgált mutatók a következők⁵⁷:

- (1) *Az egy főre jutó GDP az afrikai ACP-országokban.* Az egyezményekben szereplő kereskedelmi kedvezmények mögöttes célja az volt – ahogy a 3.3. fejezetben is utaltunk rá –, hogy a megélnkült export gazdasági növekedést generál majd az érintett országokban. Továbbá a Loméi Egyezmények a közösségi fejlesztési politika megvalósításának kereskedelempolitikai eszközei közé tartoznak, így azoknak a fejlesztési politika céljainak megvalósulását (gazdasági-társadalmi fejlődés előmozdítása) kell szolgálniuk, s a szűk értelemben vett gazdasági fejlettség mérésének gyakran alkalmazott statikus mutatója az egy főre jutó GDP nagysága. Annak érdekében, hogy az árváltozások okozta torzító tényezőket kiküszöböljük, konstans (1990-es) árakon számított GDP adatokat vettünk figyelembe.

⁵⁶ A Loméi Egyezmények hatásainak vizsgálatához ún. társadalmi szemléletű mutatót (pl. szegénységi küszöb alatt élők arányának változása, a HDI-mutató) is figyelembe lehetett volna venni, viszont a zárt logikai rendszer érdekében kizárólag a gazdasági fogalmakat és a Loméi Egyezményekben meghatározott területeket vettük alapul. Továbbá több mutató kiválasztását és vizsgálatát akadályozta az, hogy számos ország esetében az elérhető adatok hiányosak voltak az 1970-es és az 1980-as évekre vonatkozóan.

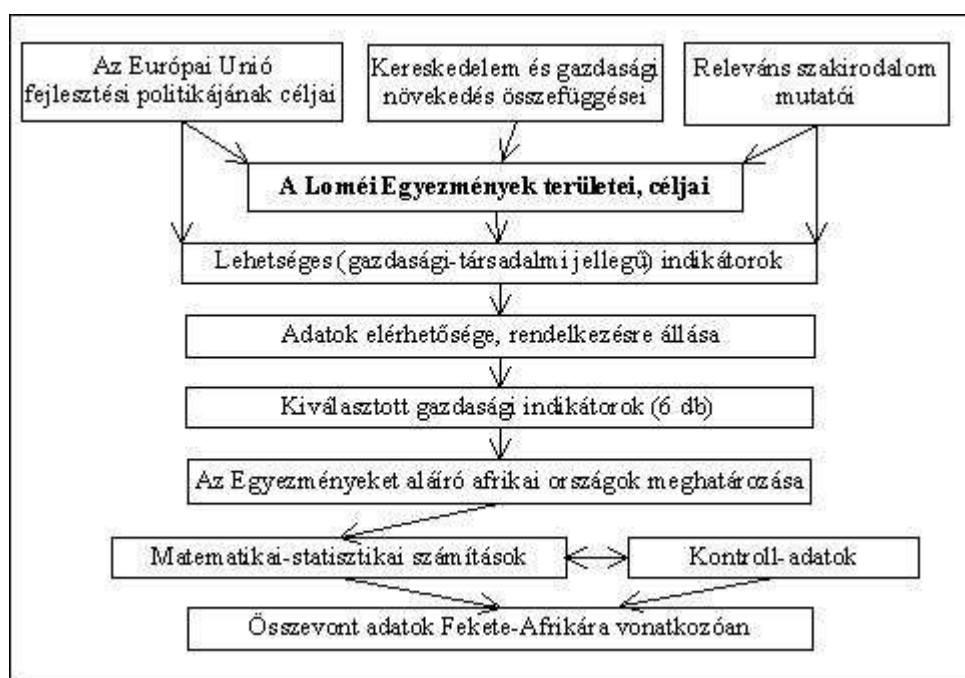
⁵⁷ Az egyes mutatók pontos kiszámítási módját a 4. melléklet tartalmazza.

- (2) *Az egy főre jutó GDP növekedése az afrikai ACP-országokban.* Az egy főre jutó GDP nagysága (mint statikus mutató) mellett fontos annak dinamikájának elemzése is, azaz, hogy az egy főre jutó GDP milyen mértékben növekedett. Így az empirikus vizsgálatunk során ezt az indikátort is elemeztük a mintában szereplő országokra vonatkozóan.
- (3) *Az ipar részesedése a GDP-ből az afrikai ACP-országokban.* A Loméi Egyezményekben az ipari együttműködés is fontos szerepet kap, s célként szerepelt az ACP-országok iparitermék-exportjának növekedése. Mindennek hatásaként kimutatható lenne, hogy az ipar egyre nagyobb mértékben járul hozzá az aláíró afrikai országok GDP-jéhez.
- (4) *Az afrikai ACP-országok részesedése az EU összimportjából.* Az Egyezményekben a kereskedelmi együttműködés kiemelt szerepet kap – az, hogy kedvező feltételekkel (vámmentesség) tudnak az ACP-országok az európai piacokra lépni (azaz az Európai Unió országaiba exportálni), magával vonzaná azt, hogy ezen (így az afrikai) országok részesedése nőtt az EU összimportjából (kizárólag az EU harmadik országokkal folytatott kereskedelmét tekintve).
- (5) *Az afrikai ACP-országok részesedése az EU összexportjából.* A mutató megmutatja, az afrikai ACP-országok arányaiban nézve mennyit importálnak az Európai Unióból, s ez a szorosabb kereskedelmi kapcsolatok kimutatására alkalmas (ebben az esetben is kizárólag az EU harmadik országokkal folytatott kereskedelmét vizsgálva).
- (6) *Az afrikai ACP-országokba érkező közvetlen külföldi tőkebefektetés.* Az Egyezményekben szabad tőkeáramlást határoztak meg, ezáltal az afrikai ACP-országokba irányuló tőkebefektetés alakulását is érdemes megvizsgálni.

Az egyes mutatók elemzéséhez felhasználni kívánt *adatok meghatározása két lépésben történt*, ugyanis – mint ahogy azt már említettük – az általunk meghatározott elemzési módszerhez közvetlen adatok nem voltak elérhetőek. Mivel úgy döntöttünk, hogy a négy egyezményt és annak hatásait külön-külön (egyezményenként) vizsgáljuk,

először az adott egyezményt aláíró országokat határoztuk meg, s ezekhez rendeltük hozzá a megfelelő adatokat minden mutató esetében a vizsgálandó évekre vonatkozóan. Második lépésben a megfelelő (matematikai-statisztikai) módszerrel meghatároztuk minden egyezmény afrikai ACP-országaira mint országcsoportra vonatkozó – a mutató tartalmának megfelelően hol átlagos, hol pedig összevont – értéket. Az elérhető adatokkal kapcsolatban meg kell még jegyeznünk, hogy a külföldi tőke esetében egyrészt csak folyó áras adatok voltak elérhetőek, másrészt nem állt rendelkezésünkre a befektető országok szerinti bontás sem (azaz nem tudjuk, hogy kizárólag az EU országaiból mennyi befektetés érkezett az afrikai ACP-országokba) – s ezeket a tényezőket az egyezmények hatásainak elemzésekor figyelembe kell vennünk.

Mivel az Eurostat kiadványaiban hiányosak a számunkra releváns országokra vonatkozó statisztikák, így a számításainkhoz és az elemzésünkhöz felhasznált országokénti adatok az *UNCTAD Handbook of Statistics*, az *UNCTAD FDI*, valamint az *ENSZ statisztikai rendszerének* (UN Statistics Division) on-line elérhető verziójából származnak (UNCTAD [2007a], UNCTAD [2007b], UN [2008]). Ahogy korábban is utaltunk rá, a számítási hibák minimálisra csökkentése érdekében a kereskedelmi mutatók számításakor kontrollként felhasználtuk az Eurostat kiadványaiban (EC [1994, 1997, 2002, 2008b]) szereplő (az ACP-országokra vonatkozó) adatokat.

3. ábra: Az adatállomány kialakításának folyamatábrája
 Forrás: Saját szerkesztés

Az empirikus vizsgálat elvégzéséhez szükséges mutatók meghatározása és az adatállomány kialakításának több lépésből álló folyamata (3. ábra) után dolgoztuk ki azt a módszert, melyet megfelelőnek tartottunk a Loméi Egyezmények hatásainak kimutatásához.

4.3. A vizsgálat módszertana

A Loméi Egyezmények hatásainak elemzéséhez egy *saját módszertant dolgoztunk ki*, ami – ahogy arra már többször utaltunk – csak az általános tendenciák bemutatására alkalmas, s nem kapunk teljes képet a Loméi Egyezmények gazdasági hatásáról. A módszertan kidolgozásának első lépéseként a vizsgálandó időszakot határoztuk meg. Abból indultunk ki, hogy az egyezmények, mint külső beavatkozás hatásának kimutatásához szükséges az adott egyezmény előtti időszak vizsgálata is. Ebből következően úgy döntöttünk, hogy az általunk kiválasztott mutatók esetében az 1970-2005 közötti időszakot vizsgáljuk meg évenkénti adatokra építve. Emellett pedig az elemezni kívánt 1970-2005-ös időszakot minden egyezmény esetén két részre bontottuk: az egyezmény aláírását megelőző, valamint az egyezmény aláírását követő időszakokra⁵⁸ (5. táblázat). Ennek alapján mind a négy egyezmény esetén mind az öt mutatóra vonatkozóan két-két függvényt rajzoltunk fel az afrikai ACP-országokra kiszámolt, évenkénti adatokra illesztve.

A két vizsgált időszak egyezményenként

5. táblázat

Egyezmény	Afrikai ACP-országok száma	Egyezmény előtti időszak	Egyezmény utáni időszak
Lomé I	30	1970-1975	1975-2005
Lomé II	34	1970-1980	1980-2005
Lomé III	35	1970-1985	1985-2005
Lomé IV	35	1970-1990	1990-2005

Forrás: Saját szerkesztés

Az így kapott idősorok elemzéséhez a *trendszámítást* alkalmaztuk, hiszen annak elsődleges „feladata az idősor fő komponensének, az alapirányzatnak a kimutatása” (Korpásné [1997] 246. o.), az alapirányzat alatt pedig a trendet értjük, azaz „az

⁵⁸ Tudtuk azt, hogy az egyezményeknek hosszú távon lesznek érezhető gazdasági hatásai, azonban ennek első évét nem lehet meghatározni. Ezért döntöttünk úgy, hogy az egyezmények kezdő éveit vesszük az egyes időszakok fordulópontjának.

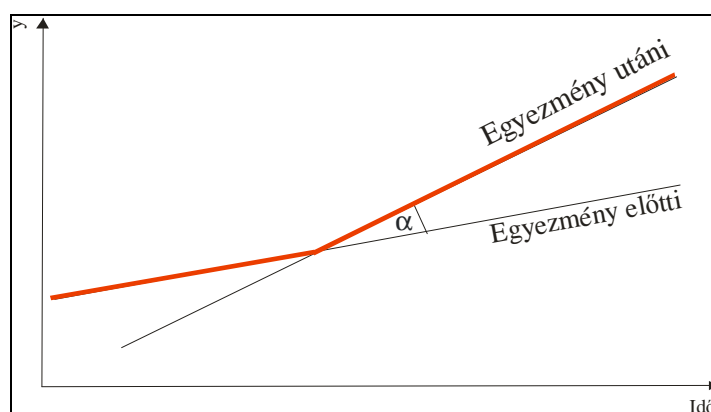
idősorban tartósan érvényesülő tendencia, a fejlődés legfontosabb komponense” (Köves-Párniczky [1975] 497. o.). Az idősorok adatpontjaira trendegyeneseket illesztettünk, s annak érdekében, hogy az így kapott trendvonalak elemzése a célunknak leginkább megfelelő módon történjen, többféle módszert teszteltünk. *A kiindulási pontunk minden esetben egyértelműen az volt, hogy a két időszak (egyezmény aláírása előtti és egyezmény aláírása utáni) trendvonalait vessük össze, hiszen az „alapvető társadalmi, gazdasági törvényszerűségek által meghatározott fejlődési tendenciák természetesen csak addig érvényesülnek, amíg a meghatározó törvényszerűségekben lényeges változások nem következnek be. Ilyenkor a régi fejlődési tendenciák újaknak adják át a helyüket”* (Köves-Párniczky [1975] 497. o.). Feltételezésünk szerint ilyen *lényeges változásnak* tekinthető a Loméi Egyezmények aláírása, így indokolt, hogy az elemezni kívánt időszakok trendvonalait vessük össze. Következésképp az egyezmény előtti időszak trendje mutatja azt a fejlődési tendenciát, amit a külső beavatkozás nélkül, a kialakult gazdaságpolitikák alapján lehetett várni. Ezzel szemben az egyezmény utáni időszak adataira illesztett trendegyenes már a beavatkozást is tartalmazó fejlődési tendenciákat mutatja, így feltevésünk szerint ez már magában foglalja az egyezmények lehetséges pozitív hatásait.

Annak érdekében, hogy a vizsgálatunk minél pontosabb legyen, többféle lehetőséget megvizsgáltunk. Így az *elemzésre legalkalmasabb módszer kidolgozása során* a lineáris trendegyenesek⁵⁹ mellett *teszteltünk nemlineáris grafikonokat is*. Viszont ezek esetében problémát okozott a megfelelő elemzés: az egyes grafikonok alatti területet szeretnénk volna meghatározni egyszerű területszámítás, illetve integrálszámítás segítségével, azonban nehézséget okozott az, hogy a két időszak a négy egyezmény esetében nem ugyanolyan hosszú. Következésképp várható volt, hogy a hosszabb időszak adataira illesztett trendegyenes alatti terület nagyobb lesz. Felmerült, hogy ezt a problémát átlagolással küszöböljük ki, azonban a túl sok származtatott adatok következtében fellépő adatvesztés veszélye miatt ezt a lehetőséget elvetettük.

Végül úgy döntöttünk, hogy az idősorokra illesztett lineáris trendegyenesek vizsgálatához egy leegyszerűsített módszert alkalmazunk, melyet megfelelőnek

⁵⁹ A lineáris trendfüggvény olyan idősorok elemzésére alkalmas, ahol „*az időegységként bekövetkezett változás, növekedés vagy csökkenés abszolút értelemben közel állandó*” (Korpásné [1997] 252.o.).

tartottunk arra, hogy az egyezmények utáni időszak fejlődési tendenciáját elemezzük. Az elemzés során azt vizsgáltuk, hogy az egyezmény utáni időszak függvényére berajzolt trendvonal meredeksége hogyan változott az egyezmény előtti időszak trendvonalának meredekségéhez képest, azaz hogyan alakult „az időegységenkénti átlagos abszolút változás mértéke” (Korpásné [1997] 254. o.). Feltételezésünk szerint az egyezmény akkor ért el érdemi hatást, ha az egyezmény utáni időszak trendvonala meredekebb, mint az adott egyezmény előtti (4. ábra).

4. ábra: A trendvonalak helyzete optimális esetben

Forrás: Saját szerkesztés

4.4. Az empirikus vizsgálat eredményei

A következőkben az általunk kidolgozott módszer szerint végzett vizsgálat eredményét elemezzük mind a négy Loméi Egyezmény esetén mind a hat mutatóra vonatkozóan. Az elkészült ábrák relatív nagy száma (összesen 24 ábra) miatt a szövegben csak az egyes trendvonalak egyenleteit és az általuk közrezárt szöget (hajlásszöget) tüntetjük fel, amit koordináta geometriai módszerek segítségével határoztuk meg, s ami alkalmas a két (egyezmény előtti és egyezmény utáni) trendegyenes esetén tapasztalt meredekség változásának bemutatására.⁶⁰ A lineáris trendfüggvények egyenletei rendre az $(\hat{y}_i = \hat{\beta}_0 + \hat{\beta}_1 x_i)$ formában szerepelnek, ahol az egyenesek meredekségét az x változó előtti együttható $(\hat{\beta}_1)$ mutatja. A két trendegyenes által közrezárt α szög nagyságának nem tulajdonítottunk jelentőséget, nem határoztunk meg olyan határértéket, mely esetén azt mondhatjuk, hogy az egyezmény utáni trend kedvezőbb, mint a korábbi időszakban; vizsgálatunk során kizárólag a hajlásszög

⁶⁰ Az egyes egyezményenkénti és mutatók szerinti részletes grafikonok az 5. mellékletben találhatóak.

előjelét vizsgáltuk. Bár *matematikailag* akkor mondhatjuk, hogy az *egyezményeknek pozitív hatása volt, ha a két trendvonal által közrezárt α szög nullánál nagyobb értéket vesz fel, közgazdasági értelemben ezt fenntartásokkal kezeltük.*

4.4.1. AZ ELSŐ LOMÉI EGYEZMÉNY

Az első Loméi Egyezmény elemzésének elején hangsúlyoznunk kell azt, hogy mivel a Lomé I előtti időszakra mindössze csak hat adatpont (1970-1975) áll rendelkezésünkre, s nem zárható ki, hogy ezek az adott időszak kiugró adatai, így – annak ellenére, hogy az általunk választott módszerhez szükséges grafikonokat megrajzoltuk – nem szerencsés erre az egyezményre vonatkozóan messzemenő következtetéseket levonni.

Az *egy főre jutó GDP nagyságát és növekedését* tekintve elmondhatjuk, hogy az egyezmény előtti és utáni trendvonal között jelentős különbség figyelhető meg. Mindkét mutató esetében az egyezmény utáni időszakra illesztett trendegyenes meredeksége jóval kisebb, mint az egyezmény előtti trendegyenesé (6. táblázat). Azonban ismét hangsúlyozzuk, hogy az egyezmény előtti időszak mindössze hat adatpontra épül, mely torzíthatja az eredményt.

Trendvonalak egyenletei az egyes mutatók esetén, Lomé I

6. táblázat

Mutató	Lomé I előtt	Lomé I után	Meredekség változása (α)
GDP/fő	$\hat{y} = 30,556x + 533,72$	$\hat{y} = -2,0513x + 721,92$	$-152,14^\circ$
GDP/fő növekedése	$\hat{y} = 1,2252x + 1,1171$	$\hat{y} = 0,0433x - 0,7203$	$-48,30^\circ$
Ipar GDP-ből való részesedése	$\hat{y} = 0,6004x + 20,535$	$\hat{y} = -0,032x + 22,976$	$-32,81^\circ$
Afrikai országok részesedése az EU-összimportból	$\hat{y} = -0,0933x + 6,4235$	$\hat{y} = -0,1543x + 6,4138$	$-3,44^\circ$
Afrikai országok részesedése az EU-összexportból	$\hat{y} = -0,0555x + 6,4726$	$\hat{y} = -0,2126x + 8,313$	$-8,83^\circ$
Külföldi befektetések	$\hat{y} = 0,1314x + 0,2242$	$\hat{y} = 0,2095x - 1,8509$	$4,35^\circ$

Forrás: Saját szerkesztés

A Lomé I előtti és utáni időszakot összehasonlítva az *ipar GDP-ből való részesedése* esetén is az egy főre jutó GDP-hez hasonló eredményt láthatunk. Míg az egyezmény előtti időszakra illesztett trendegyenes meredeksége pozitív, addig az

egyezmény utáni időszak trendegyenese negatív meredekségű (6. táblázat). Ezek alapján feltételezhetjük, hogy a Loméi Egyezmény nélkül is nőtt volna az ipar GDP-beli részaránya a vizsgált országokban. Sőt, az, hogy az egyezmény utáni időszak adataira illesztett trendvonal meredeksége kisebb, mint az egyezmény előttié, azt is sugallhatja, hogy az egyezmény tulajdonképpen rossz hatással volt a természetes (beavatkozás nélküli) folyamatokra.

A kereskedelmi együttműködés vizsgálatához választott mutató, az *afrikai ACP-országok részesedése az EU összexportjából, illetve összimportjából* negatív képet mutat. Az egyezmény előtti és utáni adatokra illesztett trendfüggvények egyaránt a vizsgált országok részesedésének csökkenését mutatják az EU összimportjából (azaz az afrikai ACP-országok exportja összességében kisebb arányt képvisel az EU összimportjában). Sőt, az Egyezmény utáni időszak trendvonalának meredeksége kisebb (6. táblázat), azaz az éves átlagos csökkenés nagyobb, mint az egyezmény előtti időszak trendje szerint. A trendek szerint azt mondhatjuk, hogy *az Egyezményben biztosított kereskedelmi preferenciák tulajdonképpen nem jelentettek előnyt az afrikai országok exportja számára*. Az afrikai ACP-országok EU-ból származó importja (azaz részesedésük az EU összexportjából) esetén hasonló trendek olvashatók le: az egyezmény utáni időszak adataira illesztett trendvonal szerint nagyobb mértékben esett vissza az EU-ból származó import, mint ahogy az egyezmény nélkül várhattuk volna (6. táblázat).

A *külföldi működő-tőkét* tekintve pozitív változást tapasztalhatunk: bár mind az egyezmény előtti és utáni adatokra felvett trendvonal pozitív meredekségű (6. táblázat), az egyezmény utáni meredeksége csak kis mértékben haladja meg az egyezmény előtti. Megjegyzendő azonban, hogy egyrészt az afrikai ACP-országokba irányuló tőkebefektetések nem csak az EU-ból érkező befektetéseket tartalmazza, másrészt az adatok folyó áron szerepelnek, s talán az sem zárható ki, hogy a kimutatott növekedés tulajdonképpen csak az árváltozásoknak köszönhető.⁶¹

⁶¹ A külföldi működőtőke folyóáras problémájára a 4.2. fejezetben is felhívtuk a figyelmet.

4.4.2. A MÁSODIK LOMÉI EGYEZMÉNY

A második Loméi Egyezmény – az előző egyezménytől eltérően – a trendvonalak szerint az egy főre jutó GDP nagyságában nem, viszont annak növekedésében pozitív változást jelentett. Habár az *egy főre jutó GDP* esetén a trendegyenes meredeksége az egyezmény előtti időszakhoz képest jelentősen visszaesett, mégis pozitív meredekségű maradt, azaz a trend további GDP-növekedést jelez, igaz kisebb mértékűt, mint amit az egyezmény időszak adatai alapján láthattunk (7. táblázat). Az *egy főre jutó GDP növekedésében* egyértelműen pozitív változást tapasztalhatunk: az egyezmény előtti időszak alapján tapasztalt negatív (azaz csökkenő) tendencia az egyezmény után – ha kismértékűvé is, de – pozitívvá vált.

A két időszakra felvett trendvonalak alapján az *ipar GDP-ből való részesedése* esetén azt mondhatjuk, hogy az egyezménynek különösebb hatása nem volt: az egyezmény utáni trendvonal negatív meredekségű, míg az egyezmény előtti pozitív meredekségű volt (7. táblázat). Azaz hasonlókat tapasztalhatunk, mint a Lomé I esetében, igaz, itt az eltérés már kisebb mértékű a két trendegyenes meredeksége között (azaz a trendek szerint várt fejlődés visszaesés kisebb mértékű), amit a hajlásszögek közötti jelentős különbség is mutat. Így a Lomé II esetén ezen mutatóra nézve érdemi (pozitív) tendencia – a Lomé I-hez hasonlóan – nem mutatható ki.

Trendvonalak egyenletei az egyes mutatók esetén, Lomé II

7. táblázat

Mutató	Lomé II előtt	Lomé II után	Meredekség változása (α)
GDP/fő	$\hat{y} = 19,823x + 648,12$	$\hat{y} = 5,1825x + 696,64$	$-8,03^\circ$
GDP/fő növekedése	$\hat{y} = -0,8599x + 6,9693$	$\hat{y} = 0,093x - 1,7108$	$46,00^\circ$
Ipar GDP-ből való részesedése	$\hat{y} = 0,129x + 21,176$	$\hat{y} = -0,013x + 21,968$	$-8,10^\circ$
Afrikai országok részesedése az EU-összimportból	$\hat{y} = -0,1581x + 6,6833$	$\hat{y} = -0,1364x + 5,9429$	$1,22^\circ$
Afrikai országok részesedése az EU-összexportból	$\hat{y} = 0,1045x + 6,2247$	$\hat{y} = -0,1628x + 7,0132$	$-15,21^\circ$
Külföldi befektetések	$\hat{y} = 0,0169x + 0,623$	$\hat{y} = 0,278x - 3,6349$	$14,57^\circ$

Forrás: Saját szerkesztés

Az afrikai ACP-országok EU-ba irányuló exportja mindkét időszakra nézve negatív meredekségű trendvonallal rendelkezik (7. táblázat), viszont az egyezmény

utáni időszak trendvonalának meredeksége nagyobb, azaz az egyezmény következtében az egyébként is csökkenő *részese*dés az *EU* *összimportjából* átlagosan kisebb mértékben változott, mint az egyezmény nélkül.⁶² Az *EU* *összexportjából* való *részese*dés esetén is csökkenés figyelhető meg, azaz az afrikai országok a trend szerint egyre kevesebbet importálnak az EU-ból. Azonban e mutató esetén az egyezményt megelőző növekvő tendencia fordult át negatív trenddé.

A Lomé I-hez hasonlóan az afrikai ACP-országokba érkező *külföldi tőkebefektetések* esetén egyértelműen pozitív változás tapasztalható, azonban a korábbi egyezménytől eltérően a Lomé II utáni időszak adataira felvett trendfüggvény meredeksége már nagyobb mértékben meghaladja az egyezmény előttiét (7. táblázat), melyet mutat az is, hogy a két trendfüggvény által bezárt szög a Lomé II esetében háromszor nagyobb, mint Lomé I esetén.

4.4.3. A HARMADIK LOMÉI EGYZEMÉNY

A Lomé III esetében a két fő gazdasági fejlettséget mérő mutató esetében ugyanazt tapasztalhatjuk, amit a második egyezmény esetén láttunk: az *egy főre jutó GDP nagysága* esetén a trendegyenes meredeksége visszaesett az egyezmény utáni időszakban, viszont nem olyan mértékben, mint ahogy azt a Lomé II-nél tapasztaltuk. A Lomé III esetében az egyezmény előtti és utáni időszak adataira illesztett trendegyenesek közel párhuzamosak, és növekvő tendenciát mutatnak (8. táblázat). Az *egy főre jutó GDP növekedése* esetén az egyezmény előtti időszak negatív meredekségű trendegyenes pozitív meredekségű változott, így feltételezhetjük, hogy a Lomé III is hozzájárult ahhoz, hogy a növekedés nagyobb ütemű legyen.

Az *ipar GDP-ből való részese*dése esetén is hasonló eredményeket tapasztaltunk: a két időszak adataira illesztett trendegyenes meredeksége közel azonos nagyságú, azaz az egyenes közel párhuzamosak (8. táblázat). Következésképp e mutató esetében is azt mondhatjuk, hogy a két időszak alapján kimutatható fejlődési tendenciák szerint számottevő változás nem történt, azaz az egyezmény hatékonysága megkérdőjelezhető.

⁶² Ilyen esetekre utaltunk a 4.4. fejezet bevezetőjében, amikor hangsúlyoztuk, hogy a pozitív hajlásszög nem minden esetben jelent egyértelműen pozitív változást. Így az ilyen típusú eredményeket az egyezményekre vonatkozó összegző elemzésünk során figyelembe kell venni.

Trendvonalak egyenletei az egyes mutatók esetén, Lomé III

8. táblázat

Mutató	Lomé III előtt	Lomé III után	Meredekség változása (α)
GDP/fő	$\hat{y} = 7,312x + 694,07$	$\hat{y} = 6,6487x + 638,37$	$-0,77^\circ$
GDP/fő növekedése	$\hat{y} = -0,4099x + 4,7921$	$\hat{y} = 0,0409x - 0,2569$	$24,63^\circ$
Ipar GDP-ből való részesedése	$\hat{y} = 0,0393x + 21,937$	$\hat{y} = 0,0317x + 20,677$	$-0,43^\circ$
Afrikai országok részesedése az EU-összimportból	$\hat{y} = -0,1362x + 6,6148$	$\hat{y} = -0,1106x + 5,2171$	$1,44^\circ$
Afrikai országok részesedése az EU-összexportból	$\hat{y} = -0,1397x + 7,6746$	$\hat{y} = -0,0917x + 5,0217$	$2,71^\circ$
Külföldi befektetések	$\hat{y} = 0,0187x + 0,634$	$\hat{y} = 0,3632x - 5,9222$	$18,89^\circ$

Forrás: Saját szerkesztés

A kereskedelmi mutatók vizsgálata sem mutat kedvezőbb képet: az eddigiekhez hasonlóan a mintában szereplő afrikai országok mind az EU összimportjából, mind az összexportjából egyre kisebb részt tudnak képviselni (8. táblázat). Habár mindkét esetben a két időszak trendegyenesét által közrezárt szög pozitív nagyságú, a trend mind az afrikai országok exportja (azaz az EU-importból való részesedés), mind azok importja (azaz az EU-exportból való részesedés) negatív meredekségű maradt.

A külföldi tőkebefektetések esetén mindkét időszakra vonatkozó trendfüggvény pozitív meredekségű, viszont az egyezmény utáni időszak trendvonala meredekebb (8. táblázat), így a későbbi időszakban az FDI sokkal kedvezőbben alakult az afrikai ACP-országokban, mint az azt megelőző időszakban.

4.4.4. A NEGYEDIK LOMÉI EGYEZMÉNY

Érdekes módon a negyedik Loméi Egyezmény vizsgálata során – az eddigi egyezményektől eltérően – már az egy főre jutó GDP esetén is pozitív változásokat mutat a trend. A két időszak adataira illesztett trendegyenes meredeksége pozitív volt, viszont az egyezmény utáni időszak trendvonala meredekebb (9. táblázat), így nagyobb mértékű növekedési tendenciát mutat, mint az egyezmény előtti trendvonal. Az egy főre jutó GDP növekedése az előző egyezményekhez hasonlóan „viselkedik”: a kezdeti negatív meredekségű trendegyenes pozitív meredekségű lett (9. táblázat), azaz az egyezmény előtti időszak évenkénti egy főre jutó GDP csökkenése az egyezmény utáni időszak trendje szerint növekvő.

Az eddig vizsgált három egyezmény esetén azt tapasztaltuk, hogy a trend szerint az ipar egyre kisebb mértékben járul hozzá a GDP-hez. A Lomé IV esetén viszont ennek az ellenkezőjét mutatják az adatok: a két időszakban eltérő meredekségűek a trendvonalak, s az így tapasztalt tendenciák szerint az egyezmény utáni időszakban az ipar GDP-ből való részesedése várhatóan egyre nagyobb mértékű lesz (9. táblázat).

Az afrikai ACP-országok EU összexportjából és összimportjából való részesedése a korábbi egyezményekhez hasonló tendenciát mutatja. A mintában szereplő afrikai országok Európai Unióba irányuló exportja, és az onnan származó importja az egyezmény előtti és utáni adatokra épülő trendvonalak szerint is csökkenő tendenciájú (9. táblázat), s – a korábbiakhoz hasonlóan – a Lomé IV is csak annyit eredményezett e mutatók esetében, hogy a részesedéscsökkenés az Egyezmény utáni időszakban (a trend szerint) kisebb mértékű.

Trendvonalak egyenletei az egyes mutatók esetén, Lomé IV

9. táblázat

Mutató	Lomé IV előtt	Lomé IV után	Meredekség változása (α)
GDP/fő	$\hat{y} = 3,8075x + 716,66$	$\hat{y} = 8,1042x + 594,44$	$7,68^\circ$
GDP/fő növekedése	$\hat{y} = -0,2408x + 3,6748$	$\hat{y} = 0,0658x - 1,0173$	$17,30^\circ$
Ipar GDP-ből való részesedése	$\hat{y} = -0,0209x + 22,308$	$\hat{y} = 0,0846x + 19,067$	$6,03^\circ$
Afrikai országok részesedése az EU-összimportból	$\hat{y} = -0,1964x + 7,0052$	$\hat{y} = -0,0674x + 3,9274$	$7,26^\circ$
Afrikai országok részesedése az EU-összexportból	$\hat{y} = -0,2288x + 8,2402$	$\hat{y} = -0,0835x + 4,7766$	$8,11^\circ$
Külföldi befektetések	$\hat{y} = 0,0501x + 0,4055$	$\hat{y} = 0,4683x - 9,1354$	$22,23^\circ$

Forrás: Saját szerkesztés

Az afrikai ACP-országokba beáramló külföldi tőke esetében a két trendvonal pozitív meredekségű (9. táblázat). Ahogy ezt már az előző egyezmények esetében is tapasztalhattuk, az egyezmény utáni időszak trendvonala meredekebb, mint az egyezmény előtti, így – ezen trendvonal szerint – a beáramló külföldi tőke évente átlagosan nagyobb mértékben nőtt az egyezmény után, mint az azt megelőző időszakban.

4.4.5. A NÉGY EGYEZMÉNY ÖSSZESEGÉBEN

A négy egyezmény egyenkénti vizsgálata után célszerű a négy egyezményre összességében valamilyen következtetést levonni úgy, hogy az egyezményenkénti hatásokat, eredményeket összegezzük, s megpróbálunk valamilyen tendenciát találni. Mivel – ahogy arra már többször is utaltunk – a Lomé I előtti időszak elemzése mindössze hat adatpontra épült, s ebből nem szerencsés messzemenő következtetést levonni, a négy egyezményre vonatkozó tanulságok levonása elsősorban a Lomé II, Lomé III és Lomé IV alapján történik. Az elvégzett empirikus vizsgálat eredményeit összegezve a 10. táblázat tartalmazza.

Az empirikus vizsgálat során tapasztalt tendenciák szerint *az egy főre jutó GDP esetén pozitív változás kizárólag a negyedik egyezmény esetén tapasztaltunk* (10. táblázat). Azonban ki kell emelni, hogy a többi egyezmény esetében bár a tendenciák szerint az egy főre jutó GDP kisebb mértékben nő, mint amit az egyezmény előtti időszak trendjei jeleztek, mégis növekvő tendenciájú maradt.⁶³ Ennek ellenére ez az eredmény negatív, hiszen az egyezmények és az általa támogatott területek ismerete alapján azt vártuk, hogy az egy főre jutó GDP és annak növekedése jelentősen meg fogja haladni az egyezmény előtti időszakok trendjét – az empirikus vizsgálatunk viszont ennek ellenkezőjét mutatja. Nem szabad arról sem elfeledkezni, hogy bár jelentős változást jelentett a Loméi Egyezmények az azokat aláíró országok gazdasági törvényszerűségeit nézve, azonban *az egy főre jutó GDP és annak növekedése több tényezőtől függ* (pl. munkaerő, tőke, intézményi háttér, makrogazdasági politikák), így nem lehet kizárólag a Loméi Egyezményeknek tulajdonítani a kimutatott változásokat.

Az empirikus vizsgálatunkhoz felhasznált mutató alapján (ipar részesedése a GDP-ből) az *ipari együttműködés terén felemás eredményeket tapasztalhatunk*: az első két egyezmény esetén az egyezmény előtti időszak növekvő tendenciával rendelkezett, azonban az egyezmény utániak rendre negatív meredekségűek voltak, a Lomé III esetén pedig nem haladta meg az egyezmény előtti időszak által tapasztalt trendet az egyezmény utáni időszak trendje (10. táblázat). A gazdasági növekedés mutatóihoz hasonlóan a Lomé IV esetén láthatunk egyértelmű pozitív tendenciát: az egyezmény

⁶³ Ez alól kivétel a Lomé I, azonban ezt – ahogy azt már többször jeleztük – nem tekinthetjük mérvadónak kezdeti időszakban lévő viszonylag kevés adatpont miatt.

előtti negatív tendenciájú trendfüggvény az egyezmény után pozitív meredekségű lett. Továbbá megjegyzendő az, hogy a Lomé III és Lomé IV esetén az egyezmény utáni növekvő tendencia ellenére az 1970-es és 2005-ös adatok között csekély különbség látható a konkrét számadatokat tekintve. Az első és az utolsó vizsgált évben is az országcsoportra jellemzően átlagosan a 21-23%-os ipari részesedés figyelhető meg. Ebből következően az empirikus vizsgálatunk szerint az egyezményeknek nincs kimutatható hatása ezen a téren, ebből kifolyólag valószínűleg a célként meghatározott gazdasági diverzifikációval is problémák vannak a vizsgált országokban.

A négy Loméi Egyezmény értékelése

10. táblázat

Egyezmény területe, célkitűzése	Gazdasági növekedés		Kereskedelmi együttműködés		Ipari együttműködés	
	GDP/fő	GDP/fő növekedése	Részesedés az EU25 öszzexportjából	Részesedés az EU25 öszzimportjából	Ipar részesedése a GDP-ből	Külföldi befektetés (FDI)
Lomé I	-	-	-	-	-	+
Lomé II	-	+	+*	-	-	+
Lomé III	-	+	+*	+*	-	+
Lomé IV	+	+	+*	+*	+	+

Jelmagyarázat: +: pozitív változás; -: negatív változás; +*: az egyezmény előtti időszakhoz képest pozitív a változás, de a trendvonal negatív meredekségű maradt

Forrás: Saját szerkesztés

A kereskedelem területén a vizsgálatunk alapján az egyezményeknek csupán annyi hatása volt, hogy az egyezmények előtti időszak trendvonala szerinti részesedéscsökkenés kisebb mértékűvé vált (kivéve Lomé II esetén az EU-összimportból való részesedést) (10. táblázat). Ezt tekinthetjük az egyezmények pozitív hatásának⁶⁴, viszont az egyezményekben az EU részéről vállalt kötelezettségek, az ACP-országok számára biztosított viszonyosság nélküli kedvezmények következtében azt feltételeztük, hogy az afrikai ACP-országok részesedése növekedni fog, nem pedig visszaesni – ráadásul nem az ismertett mértékben. Mindegyik egyezmény országcsoportját tekintve a 2005-ös részesedés – az export és az import tekintetében is – az 1970-es részesedésnek körülbelül csak a harmada. A kereskedelem elemzésekor

⁶⁴ Erre az eredményre jutott a Persson-Wilhelmsson szerzőpáros is, akik a kereskedelmi preferenciákra vonatkozó empirikus vizsgálatukkal bizonyították, hogy a kereskedelmi eredmények az ACP-országok (így Fekete-Afrika) és az EU között még rosszabb lenne, ha a Loméi Egyezmények nem biztosították volna az ismert kedvezményeket (Persson-Wilhelmsson [2006]).

ismét felhívni a figyelmet arra, hogy a részesedés számításakor a 25 tagú Európai Unió adatait vettük bázisnak minden vizsgált évre vonatkozóan, így *a részesedéscsökkenés nem tudható be annak, hogy a folyamatos bővülés következtében nőtt volna az EU összkereskedelme* (azaz a bázis), azaz a nagyobb bázisból csak kisebb részt tudott volna vállalni az adott országcsoport. Ezt figyelembe véve mind a négy egyezmény esetén tapasztalt folyamatos részesedéscsökkenés elsősorban a külső, világgazdasági változásoknak, az EU stratégiai fókuszának változásának tudható be (a következő, 5. fejezet ezt részletezi).

Az empirikus vizsgálat során továbbá azt tapasztaltuk, hogy az egyezmény előtti időszakhoz képest az egyezmények után pozitív változás következett be az afrikai ACP-országokba irányuló *külföldi befektetések* terén – az egyezmények előtti trendvonalak kivétel nélkül közel vízszintesek voltak, az utániak viszont rendre pozitív meredekségűek. Azonban újra hangsúlyoznunk kell, hogy az elemzés egyrészt (az árváltozást tartalmazó) folyó áras adatokra épült, másrészt nem csak az EU-ból érkező tőkét vette számításba, így a külföldi befektetések növekedését véleményünk szerint *nem tekinthetjük kizárólag a Loméi Egyezmények pozitív hatásának*.

Összességében az általunk meghatározott módszertan és kiválasztott mutatók, valamint az elvégzett empirikus vizsgálatunk szerint *a Loméi Egyezményeknek voltak kisebb, kevésbé látványos eredményei, viszont nem érték el azt, ami elvárható lett volna*. A gazdasági növekedés fő indikátorai (egy főre jutó GDP nagysága és növekedése) egytől egyig azt mutatják, hogy az egyezmények utáni időszakban várható trendek kedvezőtlenebbek, mint amit az egyezmény előtti tendenciák jósoltak – azonban, ahogy erre már utaltunk, ezt több tényező is befolyásolhatta.

Ezen kívül az empirikus vizsgálatunk alapján megismert fejlődési tendenciák szerint *elsősorban az egyezmények középpontjában elhelyezkedő kereskedelemmel és annak alakulásával vannak problémák*. Ugyanis azt feltételeztük, hogy az egyezményekkel biztosított kedvezmények hatására az ACP-országok részesedése nem csökken az Európai Unió harmadik országokkal folytatott kereskedelmében – különösen, hogy a diverzifikációra, ipari fejlődésre is hangsúlyt helyeztek. Az empirikus vizsgálat azonban kimutatta, hogy bár az egyezmények következtében az

ACP-országok részesedése kisebb mértékben csökkent az EU kereskedelméből (mind az export, mind az import oldalon), de mégis csökkenő tendenciájú.

A dolgozat 3.3. fejezetében amellet érveltünk, hogy az adott korban egyedülálló egyezményről van szó, és hogy véleményünk szerint megfelelő módon igyekszik beavatkozni az aláíró országok gazdaságába, az empirikus vizsgálatunk és a megismert tendenciák mégis azt mutatják (és az 1.2. fejezetben megismert HDI mutató azt sejtette), hogy az egyezmények nem voltak elég hatékonyak. Mindezek alapján feltételezhetjük, hogy az egyezményekben vállalt kötelezettségek, a biztosított kedvezmények nem voltak elég „erősek” és hatékonyak ahhoz, hogy ellensúlyozzanak más, térségen belüli és térségen kívüli kedvezőtlen folyamatokat, melyek hatással lehettek az egyezmények kimenetelére, így az aláíró országok gazdaságára nézve. Ennek következtében érdemes megvizsgálni azokat a tényezőket, melyek hatással lehettek a Loméi Egyezmények kimenetelére, így a dolgozat következő részében a lehetséges okokat ismertetjük.

5. A „LÁTVÁNYOS EREDMÉNYTELENSÉG” LEHETSÉGES OKAI

A Loméi Egyezmények empirikus vizsgálata során bebizonyosodott, hogy az egyezményekben meghatározott kedvezmények érdemi fejlődést nem tudtak generálni az afrikai ACP-országokban. Sőt, az EK/EU mind az összimportjából, mind az összexportjából való jelentős részesedéscsökkenést az egyezmények és az általuk biztosított kedvezmények ismeretében nem vártuk volna. Ezen felül bízunk abban, hogy a kedvezményezett országokban – a külföldi befektetések hatására – az ipar GDP-ből való részesedése pozitív irányba változik, s nagyobb lehetőségük lesz a gazdasági diverzifikációra. Az előző fejezetben vizsgált indikátorok viszont azt mutatják, hogy ilyen jellegű változások nem történtek a vizsgált országcsoportban (néhány kivételtől eltekintve). S ez a sikertelenség különösen annak fényében még inkább „figyelemre méltó” és elgondolkodtató, hogy *az afrikai országok számítanak az EU fejlesztési politikájának fő támogatóitjainak*, több segélyt és kedvezményt kaptak, mint bármely más fejlődő ország (Abass [2004], Bjornskov-Krivosos [2001], Farrell [2005], Kebonang [2007]). *Ennek ellenére ezek az országok a többi fejlődő országhoz képest hátul „kullognak”,* elég, ha csak visszagondolunk a dolgozat 1.2. fejezetében bemutatott HDI-mutató alakulására az elmúlt harminc évben. Vajon mi állhat a látványos eredménytelenség hátterében? Milyen okokra vezethető vissza, hogy az ACP-országok a feljükk nyújtott egyoldalú (viszonosság nélküli) kedvezmények ellenére nem tudtak jelentős gazdasági növekedést és fejlődést produkálni? Miért lehet még mindig az ACP-országok több, mint felét (42-t) a legkevésbé fejlett országok közé sorolni a Loméi Egyezményekkel nyújtott kedvezmények, „kiváltságok” ellenére? A dolgozat jelen fejezete ezekre a kérdésekre próbál meg válaszokat adni.

Hurt [2003] cikkében felhívja arra a figyelmet, hogy az Európai Unió fejlesztés területén végzett tevékenységét a világgazdasági tendenciákkal együtt kell vizsgálni. A szerzővel egyetértve így a dolgozat ezen fejezete nemcsak azokat az országon belüli tényezőket fejt ki, melyek a fejlődés akadályai lehetnek, hanem kitér arra is, hogy milyen változások következtek be a világgazdaságban, melyek hatással lehetnek a fejlesztések kimenetelére. Azonban hangsúlyoznunk kell, hogy egy igen összetett folyamatról van szó, így nem lehet minden okot pontosan meghatározni, ebből következően csak kísérlet történik azoknak a – talán legszembetűnőbb – folyamatoknak

a feltárására, melyek a Loméi Egyezmények sikertelenségéhez vezethettek az afrikai országokban.

5.1. A sikertelenség lehetséges külső okai

A világgazdasági változások, azaz a külső tényezők elsősorban a két fél közötti kereskedelem alakulására lehetett hatással, hiszen az iparfejlesztés és a diverzifikáció inkább belülynek számít (kevésbé kiszolgáltatott a világgazdasági eseményeknek), s meg (nem) valósulása elsősorban országon belüli tényezőkkel magyarázható.

Az empirikus vizsgálatunk alapján bebizonyosodott, hogy az Európai Unió és az afrikai országok közötti kereskedelem terén mutatható ki a legnagyobb eredménytelenség: annak ellenére, hogy az ACP-országok számára szabad piacra lépést biztosítottak, ezen országok részesedése – a Loméi Egyezmények hatásainak empirikus vizsgálata szerint – az EU harmadik országokkal folytatott összkereskedelméből (mind az export, mind az import oldalt nézve) jelentősen csökkent. Itt ismételtelen fel kell hívni a figyelmet arra, hogy a mutató kiszámításához végig az EU-25-öt vettük alapul (azaz eltekintettünk az EK/EU folyamatos bővülésétől), így a részesedéscsökkenés nem tudható be annak, hogy az EU taglétszáma folyamatosan nőtt, ezért az összkereskedelme is folyamatosan nőtt, s a nagyobb bázisban csak kisebb részt tudnak képviselni az afrikai ACP-országok. *Az afrikai ACP-országok háttérbe szorulása, térszűkítése az EU-ban több tényezővel, világgazdasági változással is magyarázható, a következőkben ezeket részletezzük.*

Az Európai Unió tagországaiban a fajlagos nyersanyag-szükséglet jelentősen visszaesett a gazdasági szerkezet jelentős átalakulása következtében: a szolgáltatások, a kevésbé nyersanyag-igényes (pl. high-tech) iparágak kerültek előtérbe (Balázs [2002], Babarinde-Faber [2004]) – ezáltal tulajdonképpen hiába volt szabad a piacra lépés az ACP-, így a fekete-afrikai országoknak, ha nem volt kereslet az általuk exportálni képes termékek iránt.

A kereskedelmet tekintve egyértelműen kimutatható, hogy *az Európai Unió figyelme, stratégiai fókuszja más országok, térségek felé irányult (Farrell [2005])* – a két nagy „sikerterület” Kelet-Közép-Európa és az ázsiai újonnan iparosodott országok. Az 1980-as évekre több *dinamikusán fejlődő ázsiai ország* (pl. Hongkong, Szingapúr,

Tajvan, Thaiföld – „tigrisek”) korábbi években megtörtént *világgazdasági nyitásának* és a nemzetközi kereskedelembé való bekapcsolódásának hatása érezhetővé vált, és részesedésük az EU-importból és annak exportjából 20 év alatt megduplázódott (11. táblázat). S ezek az országok olcsó, s ezzel egyidejűleg minőségi termékekkel tudtak megjelenni az európai piacokon, s képesek voltak a versenyben (hatékonyan) részt venni.

**Egyes régiók részesedése az EU harmadik
országokkal folytatott kereskedelméből (%)**

11. táblázat

Régió	Részesedés az EU összimportjából (%)					Részesedés az EU összexportjából (%)				
	1980	1990	1995	2000	2005	1980	1990	1995	2000	2005
ACP-országok*	8,1	4,7	3,6	2,7	4,6	8,5	4,4	3,1	2,8	4,7
Dinamikusan fejlődő ázsiai gazdaságok	5,1	8,2	10,0	10,5	9,8	3,8	7,9	11,4	8,6	8,2
Kelet-Közép- Európa országai	4,5	5,4	8,7	9,9	2,5**	7,1	6,2	10,3	13,2	4,6**
Latin-Amerika	6,6	6,1	5,6	4,7	5,5	6,7	4,3	5,7	5,8	5,1
Mediterrán- medence	9,1	10,0	8,3	8,5	9,9	14,6	12,4	11,3	11,5	12,0

*: A teljes ACP-blokk vizsgálata is megfelelően mutatja az aránycsökkenést.

** : az EU-tag kelet-közép-európai országokat már nem tartalmazza az adat.

Dinamikusan fejlődő ázsiai gazdaságok: Thaiföld, Malajzia, Szingapúr, Dél-Korea, Tajvan, Hongkong

Forrás: Saját szerkesztés EC [2002, 2008] alapján

A szovjet blokk szétesése és a kelet-közép-európai országok rendszerváltása után (az 1990-es évektől kezdve) az Európai Unió gazdasági (így kereskedelmi) lehetőségei megnöttek ezen államok irányában, és úgy tűnik, ezt ki is használta, hiszen ezen országcsoport részesedése az EU export és import oldalán is megduplázódott 1990-ről 2000-re (11. táblázat). De nemcsak a kereskedelem tekintetében kerültek előtérbe, hanem a segélyeket és a beruházásokat tekintve is, hiszen az EU az ACP-országok helyett ezekbe az országokba csoportosította át (a felzárkózást segítő) segélyeit és beruházásait (Cosgrove [1994]). Másrészt a biztonság megőrzése érdekében is fontos volt, hogy ezeket az országokat „szemmel tartsa”, s Közép-Európa az európai külpolitika fontos célpontjává vált (Santos [1999]).

A *GATT Uruguay Fordulója* (1986-1994) során elfogadott néhány egyezmény hátrányosan érintette a fejlődő, köztük az ACP-országokat – ezek közül két példát emelnék ki.⁶⁵ Az ipari államok *általános vámkedvezményeket* irányoztak elő *a fejlődő országok számára*, így az ezen országok számára megnyílt kedvezőbb környezet következtében megnőtt a világpiacon a verseny (Santos [1997]), azaz az ACP-országok mellett más országok is kedvező piacra jutási feltételekhez jutottak, s a nagyobb versenyben az ACP-országok háttérbe szorultak. Emellett az 1990-es évek elején elfogadott *szellemi tulajdonjogra vonatkozó szabályozás* (TRIPS⁶⁶) nemcsak a közegészségügyben és a gyógyszerekhez való hozzáférésben okoz gondot a fejlődő országokban (Udvari [2005]), hanem gátolja azokat abban, hogy a technológiát a fejlett országoktól lemásolják (ahogy ezt korábban megtehették), és a saját színvonalukon használják (Farrell [2005], Somai [1997]).

A WTO egyre több területre kiterjedő szabályozásával egy időben indult meg az a folyamat, mely az EK-ban *a belső piac kialakulását* irányozta elő. Az így kialakult, közösségi szinten érvényes szabályozás és a különböző, meglehetősen szigorú (fogyasztóvédelmi, csomagolási, környezetvédelmi, minőségi stb.) előírások „elriaszthatták” az ACP-országokat (Cosgrove [1994]), hiszen nem, vagy csak nagy költségek árán tudtak (volna) megfelelni ezeknek a szabályoknak.

Annak ellenére, hogy a Loméi Egyezmények számos esetben sokkal kedvezőbb feltételeket biztosítottak az ACP-országoknak, egy nagy hátulütője is volt, ami egyben a kedvezményezett országok fejlődésének akadályának is tekinthető: a kedvezmények következtében erős (*aszimmetrikus*) *függőség alakult ki* az ACP-országok és az Európai Unió között (Balázs [2002], Bjornskov-Krivosos [2001], Economist [1999], Farrell [2005], Whiteman [1998]). Az ACP-országok nagymértékben függtek az EU részéről érkező támogatásoktól, kereskedelmi kedvezményektől, s ennek következtében az 1990-es évek elején bekövetkezett világgazdasági változások (szovjet blokk szétesése, ázsiai országok megerősödése, az európai belső piac kialakulása) után olyan problémákkal találták szembe magukat, melyekre nem tudtak megfelelő módon reagálni. A kedvezményezettnek számító afrikai, karibi és csendes-óceáni fejlődő

⁶⁵ Az Uruguay Forduló eredményeit, egyezményeit ld. részletesen Somai [1997].

⁶⁶ Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights

országok nem tudták felvenni a versenyt az új versenytársakkal, nem tudtak tömegesen megfelelni a belső piacon érvénybe lépő szigorúbb szabályozással szemben. Azonban mindennek a másik oldalát is figyelembe kell venni: a Loméi Egyezmények 25 év alatt tulajdonképpen érdemi változást nem eredményeztek az abban részt vevő, legtöbb fejlődő országban: a diverzifikáció hiánya még ma is több országot jellemez (Babarinde-Faber [2004]), s ezen országok összexportjának 60%-át mindössze tíz termék teszi ki (Moreau [2000]).

5.2. A sikertelenség lehetséges belső okai

A Loméi Egyezmények kétségbevonható hatékonyságának vizsgálatakor nem szabad kizárólag a külső tényezőket, a világgazdaságban végbement változásokat, a különböző térségek stratégiai érdekeinek eltolódását okolni, hiszen *maguk a fejlődő országok is gátjaik lehetnek saját fejlődésüknek* – azaz a fejlődési lehetőségeiket akadályozó belső (gazdasági-társadalmi-politikai) tényezőket nem tudták megfelelően kezelni.

Az *Európai Bizottság 1996-os*, az EU és az ACP-országok kapcsolatát taglaló *Zöld Könyve* elsősorban ezekre a tényezőkre (nem pedig a külgazdasági változásokra) vezeti vissza a Loméi Egyezmények sikertelenségét a részt vevő országok fejlődésének területén. A Zöld Könyv kiemeli, hogy számos, a fejlődés tekintetében nélkülözhetetlen tényező hiánya volt az akadálya annak, hogy a Loméi Egyezmények kedvezményeit élvező ACP-országok hasznot tudjanak húzni a kereskedelmi kedvezményekből adódó előnyökből, a különböző területeken történő együttműködésekben (EC [1996]). Ezen kritikus tényezők között az említett dokumentum többek között az *infrastruktúrát, a vállalkozókészséget, a fizikai és humán tőke alacsony színvonalát, a beruházások és megtakarítások alacsony szintjét*, valamint a *fejletlen pénzügyi szektort* említi meg; valamint kiemeli, hogy a legtöbb részt vevő ország olyan termékek kereskedelmétől, exportjától függ, amelyek világpiacon jelentősen ingadozik (EC [1996]).

Oyewumi [1991] cikkében ezek mellett a Loméi Egyezmények vizsgálatakor kiemeli azt is: komoly problémát jelentett az is, hogy a Stabex és Sysmin gazdaságstabilizációs rendszerből származó kompenzációt a kormányok kapták meg,

nem pedig közvetlenül a termelőknek juttatták el – s a *korrupcióra* gondolva ez a pénz könnyen elveszhetett.

Ezek a tényezők teljesen összhangban vannak az 1.2. fejezetben bemutatott, a fejlődő országok elmaradottságához vezető tényezőkkel – ennek is betudható az, hogy csak néhány ország teljesített sikeresen, azonban összességében (magát az ACP-országok csoportját tekintve) elég rossz az eredmény (Moreau [2000]). Mindez azt jelenti, hogy *fejlődés csak azokban az országokban volt tapasztalható, amelyek a kedvezmények hatékony kihasználása érdekében belső ügyekben is változtattak valamit.*

ÖSSZEGZÉS

A dolgozat célját, azaz az Európai Unió fejlesztési tevékenységének eredményességének vizsgálatát a fő kedvezményezettnek számító fekete-afrikai fejlődő országokra vonatkozóan, sikerült elérni. Statisztikai adatokra és a vizsgálathoz kidolgozott saját módszertanunkra támaszkodva sikerült kimutatni, hogy az EU fejlesztési tevékenysége és az általa nyújtott kedvezmények a fő kedvezményezettnek számító fejlődő országokban nem értek el érdemi hatást.

A cél eléréséhez a dolgozat először bemutatta, hogy a második világháború után függetlenné vált korábbi gyarmatok nem tudtak lépést tartani a világgazdasági folyamatokkal, és gazdaságuk fejlettsége jelentősen elmarad a világ fejlett (centrum-) országaiétól. Ezeket a lemaradt országokat együttesen korábban a Harmadik Világnak nevezték, ma a fejlődő országok névvel illetik. Ezen országok jelentős gazdasági elmaradottsága, fejlődésének akadályai a világgazdasági folyamatokból eredő külső (nemzetközi munkamegosztásban való részvétel, aszimmetrikus interdependencia stb.) és országon belüli (gazdasági és politikai instabilitás, infrastruktúra fejletlensége stb.) tényezőkre vezethető vissza. Ezek a faktorok egy olyan ördögi kört, ok-okozati viszonyt alkotnak, melyből egymaguk nem képesek kilépni, azaz külső beavatkozásra van szükség. Ezt a beavatkozást indokolja az is, hogy az ezen országok elmaradottságából eredő folyamatok, események, veszélyek (kimerülő erőforrások pazarló felhasználása, környezeti károk, járványveszély, terrorizmus) nincsenek tekintettel az országhatárookra (különösen nem a globalizáció korában). Mindezt már több nemzetközi szervezet (ENSZ, OECD, IMF stb.) is érzékelte, és a múlt század harmadik negyede után egyre több szervezet tűzte ki céljául ezen országok valamilyen formában történő támogatását, fejlesztését.

A nemzetközi szervezetek ilyen irányú részvétele közül *jelen dolgozat* egy regionális gazdasági integráció, az *Európai Unió fejlesztési politikáját ismertette részletesen*, hiszen egyrészt az EU fejlődő országokkal ápolta kapcsolata hosszú múltra nyúlik vissza, és a leghátrányosabbnak mondott fejlődő országokat már régóta támogatja – nem csak pénzügyi segélyek formájában. Mindez annak köszönhető, hogy számos EU-tagország korábban jelentős gyarmatbirodalommal rendelkezett, s ezek az országok (különösen az Egyesült Királyság) a korábbi (gazdasági-stratégiai)

kapcsolataikat igyekeztek megőrizni volt gyarmataikkal. Másrészt az Európai Uniót tartják (és ő maga is így hirdeti) a világ legnagyobb segélynyújtó szervezetének. Jelen dolgozat viszont rávilágított arra, hogy a tevékenységének hatékonyságán, eredményességén van még javítanivaló.

Annak ellenére, hogy az EU már megalakulásától kezdve figyelmet szentelt egyes fejlődő országok támogatására, a fejlesztési politika közösségi politikává csak az 1992-ben aláírt Maastrichti (EU) Szerződéssel vált, a korábbi dokumentumokban csak a tengerentúli területekkel való társulás szerepelt. *Az EU Szerződés fogalmazza meg a fejlesztési együttműködés hármasságát (szegénység elleni küzdelem, gazdasági-társadalmi fejlődés, integráció a világgazdaságba), amelyet az Európai Unió pénzügyi eszközök mellett kereskedelempolitikai eszközök segítségével is igyekszik elérni a különböző szintű preferenciákra jogosult országokban. Azaz az Európai Unió nagy hangsúlyt fektet arra, hogy megpróbálja a kedvezményezett országokban a fejlődést „önjáróvá” tenni, és különféle kereskedelmi egyezményekkel igyekszik a kedvezményezett országokat visszairányítani a világgazdaságba, s segíteni számukra, hogy ők is a globalizáció nyerteseivé váljanak. Ezt teljesen pozitív dolognak tartjuk: egyrészt azért, mert a fejlődő országokban lévő magas szintű korrupció miatt a pénzügyi segélyek hatékonysága csak minimális lehet; másrészt azért, mert a kereskedelem (export) révén az országba áramló pótlólagos jövedelem – az exportbázis-elmélet alapján – elősegíti a gazdasági fejlődést.*

A dolgozat bemutatta, hogy három, földrajzilag viszonylag jól lehatárolható csoportba sorolhatjuk az Európai Unió fejlesztési politikájának kedvezményezettjeit aszerint, hogy az EU milyen mértékű preferenciákat biztosít számukra. A tengerentúli területek, a latin-amerikai és ázsiai, valamint *az afrikai, karibi és csendes-óceáni (ACP-) országok* közül az EU ez utóbbiak számára nyújtja *a legnagyobb kedvezményt* – köszönhetően ez nagyrészt az Egyesült Királyság EGK-tagságának (és a Brit Nemzetközösségnek), valamint annak, hogy ebben a térségben (elsősorban Afrikában) korábban más nagyhatalmak befolyása meglehetősen kicsi volt. Az afrikai országok súlyos gondjai, hátrányos helyzete, valamint az Európai Közösséggel kialakult széles és több évtizedet átölelő kapcsolata miatt a dolgozat részletesen az ACP-országokkal kapcsolatos európai fejlesztési együttműködést mutatta be.

Az Európai Unió 25 éven keresztül (1975 és 2000 között) *a négy Loméi Egyezmény alapján jelentős, viszonyosság nélküli, a szerződéses forma miatt stabilitást biztosító kereskedelmi kedvezményeket nyújtott az ACP-országoknak*: az Európai Közösség szabad (vám- és egyéb korlátozásoktól mentes) piacra jutást biztosított a legtöbb ACP-országokból érkező termékeknek. Emellett törekedtek arra is, hogy ezekben a fejlődő országokban a gazdasági diverzifikáció megvalósuljon, és ne csak egy terméktől függjön kereskedelmük, így az ipari együttműködésre, fejlesztésre, a külföldi befektetések ösztönzésére is nagy hangsúlyt fektettek. Továbbá felismerték, hogy a monokulturális (azaz az egy vagy néhány termék exportjától függő) országok az időjárás kiszámíthatatlansága mellett a világgazdasági árváltozásnak is kiszolgáltatottak, így két, ún. gazdaságstabilizációs rendszeren (Stabex, Sysmin) keresztül igyekeztek ezen országok kieső exportbevételét kompenzálni. Az egyezményeket népszerűnek tekinthetjük, hiszen az 1990 és 2000 közötti időszakra szóló Lomé IV-et már 20 országgal több írta alá (összesen 68), mint az 1975-ben megkötött első Loméi Egyezményt, és amelyik ország egyszer aláírta, az a későbbi egyezményeket is aláírta.

A Loméi Egyezmények hosszú távon, 25 éven keresztül „működtek”, ebből következően úgy gondoltuk, kimutatható hatással kell bírniuk az ACP-csoport gazdaságára nézve. Feltételezésünk szerint viszont azokban az országokban tapasztalható látványos eredmény, melyek a legnagyobb mértékben függenek az Európai Uniótól. Ennek ismeretében az empirikus vizsgálatunkat kizárólag a fekete-afrikai országokra vonatkozóan végeztük el. A dolgozat – az egyezmények beavatkozási területeit, elérendő céljait figyelembe véve – hat, kizárólag gazdasági jellegű mutatót (az egy főre jutó GDP-t, annak növekedését, az ipar arányát a GDP-ben, az afrikai ACP-országok részesedését az EU összimportjából és összexportjából, a külföldi befektetések alakulását) elemezve empirikusan, a trendszámítás módszerét alkalmazva vizsgálta ezen egyezmények hatásait az afrikai ACP-országokban (az országcsoportot nézve). *A saját módszertanunk alapján elvégzett empirikus vizsgálat során kiderült, hogy az egyezményeknek érdemi hatását nem lehet kimutatni az érintett országcsoportban*: a kereskedelmi kedvezmények ellenére a 25 év alatt a harmadára esett vissza az afrikai ACP-országok részesedése az EU összkereskedelméből (az

export és az import oldalon egyaránt), az ipar még 25 év eltelte után is közel ugyanolyan mértékben járul hozzá a GDP-hez, mintha az egyezmények nem is lettek volna. Emellett több szerző is felhívta a figyelmet arra, hogy a termékdíverzifikáció még ma sem jellemző a legtöbb országban, az ACP-csoport összexportjának 60%-a mindössze tíz termékből tevődik össze. Bár többször utaltunk rá, hogy az empirikus vizsgálathoz kidolgozott módszer csak tendenciák bemutatására alkalmas, mégis megerősítheti vizsgálatunk eredményét az a tény, hogy a vizsgálatunkba bevont afrikai ACP-országok nagy része a legkevésbé fejlett országok közé tartozik (illetve az ötven legkevésbé fejlett ország többsége afrikai ACP-ország), s ezeknek az államoknak a többsége már az első Loméi Egyezményt is aláírta.

A fejlődő országok elmaradottságához vezető tényezőkhez hasonlóan, *a Loméi Egyezmények hatékonyságának alacsony foka külső és belső tényezőkre vezethető vissza*. A belső, azaz az adott országon belüli gazdasági-társadalmi-politikai tényezők jelentős szerepet játszottak abban, hogy a Loméi Egyezmények eredményessége megkérdőjelezhető. A „jó kormányzás” (a politikai stabilitás) hiánya, az infrastruktúra (telekommunikáció, szállítási lehetőségek), az egészségügy, oktatás (ebből következően a munkaerő képzettségének) alacsony színvonala mind hozzájárult ahhoz, hogy a vizsgált országok nem voltak képesek kellően kihasználni az adódó lehetőségeket, s az elmúlt harminc évben csak csekély fejlődést tudtak elérni.

A belső tényezők mellett a külső tényezők is hatottak a Loméi Egyezmények kimenetelére, az afrikai ACP-csoport fejlődésére. A külső tényezők alatt a világgazdaságban bekövetkezett változásokat kell érteni: kezdve néhány ázsiai ország dinamikus fejlődésétől és előtérbe kerülésétől, a szovjet blokk felbomlásán át a GATT és jogutódja, a Kereskedelmi Világszervezet keretei között elfogadott egyezményekig, valamint az európai (egységes) belső piac kialakulásáig. Az új világgazdasági környezethez összességében az afrikai ACP-országok nem voltak képesek alkalmazkodni, nem tudták felvenni a versenyt az új országok minőségi (de egyben olcsó) termékeivel, nem (vagy csak magas költségek árán) tudtak megfelelni az új európai (belső piaci) követelményeknek.

Azonban úgy véljük, a külső tényezők hatását egy másik oldalról is meg kell vizsgálni: a megváltozott világgazdasági körülményekhez való alkalmazkodás

képtelensége akár a Loméi Egyezmények alacsony hatékonyságának is köszönhető – hiszen az 1990-es évek elejére már 15 éve eltelt az első egyezmény óta, így tulajdonképpen érdemi hatásnak lennie kellett volna, ami megkönnyítette volna számukra az új körülményeknek való megfelelést. Úgy gondoljuk, a világgazdaságban végbement változásokhoz való nehézkes alkalmazkodás a Loméi Egyezmények által kialakult aszimmetrikus függésnek is köszönhető: feltehetőleg az ACP-csoport a négy (egymást megszakítás nélkül követő) egyezmény következtében „elkényelmesedett”, erősen támaszkodott az Európai Unióra, függött az onnan érkező kedvezményektől, s a világ más térségei előtt elzárkózott.

Természetesen sikertörténetek vannak, egyes országok ki tudták használni az adódó lehetőségeket, viszont ezek ritkák. Meg kell jegyeznünk, hogy *ma már az ACP-csoporton belül is (a gazdasági fejlettséget illetően) heterogén országok találhatók, s még mindig több mint felét a legkevésbé fejlett országok alkotják*, így még inkább szükséges az, hogy valahogyan támogassák ezeket az államokat. Nemzetközi nyomásra a Loméi Egyezményekben vállalat viszonyosság nélküli kedvezmények megszűntek, és a 2000-ben aláírt Cotonou-i Egyezmény kereteiben új megközelítés alakult ki, ami az elkövetkezendő évek fejlesztési lehetőségeit meghatározza. A Loméi Egyezményektől eltérően már az ACP-blokkon belüli országcsoportokkal kötnek majd egyezményeket, s remélhetőleg az országok közötti ilyen jellegű differenciálás lehetővé teszi azt, hogy az országoknak megfelelő segítséget nyújtsanak, s azok az adódó lehetőségeket kihasználják.

Ugyanis ha a fejlődő országok nem tudják megtenni, és minél inkább lemaradnak, minél nagyobb lesz a világ centrumországai és a periféria között a nemzetközi szakadék, annál nehezebb lesz felzárkóztatni őket, annál nehezebb lesz saját maguknak tenni valamit, hogy gazdasági fejlettségük közeledjen a világ fejlett országaiéhoz. S ezt a globalizáció (nemzeti határok fokozatos eltűnése) korában nem tekinthetjük kizárólag etikai problémának – a világgazdaság egészére kiható, mindenkit érintő kérdésről van szó, elég, ha csak a külföldi utazásaink előtt szükséges (megelőző) védőoltásokra gondolunk, vagy a néhány éve világméretű járvánnyal fenyegető (akár emberre is veszélyes típusú) madárinfluenzát idézzük fel. Ugyanígy példaként hozható fel a számtalan, a gazdasági-társadalmi különbségekre visszavezethető országon belüli

(pl. Szudánban) és országok közötti konfliktus, ami a nemzetközi terrorizmus melegágya; vagy a fejlődő országokban a megfelelő technológia hiánya miatt pazarlóan használt kimerülő erőforrások, és a környezet indokolatlan terhelése. Így bízunk benne, *hogy a fejlett országok aktív párbeszédet folytatnak majd a fejlődő országokkal, és teljesítik (betartják) vállalt kötelezettségeiket, és a fejlődő országok is aktívan részt vesznek belső problémáik megoldásában, amely a felzárkózást elősegíti.*

A dolgozatban felvetett probléma nem tekinthető egyértelműen lezártnak, hiszen további kérdések merültek fel. Egyrészt az empirikus vizsgálathoz kidolgozott módszer további tesztelését egyes országokról készült esettanulmányokkal lehetne folytatni, s így alátámasztani (megcáfolni) a kapott eredményeket. Ezen kívül nem szabad elfelejteni, hogy a fejlődő országok hátrányos helyzete ma már világgazdasági kihívásnak számít, a nemzetközi közösséget is érintő problémáról van szó. Így véleményünk szerint szükséges az, hogy a fejlődő országok megsegítése nemzetközi összefogással valósuljon meg, s a nemzetközi szervezetek, donorországok koordinálják tevékenységüket. Ezek alapján további kutatási téma lehet, hogy az Európai Unió miként hangolja össze fejlesztési tevékenységét más nemzetközi szervezetekkel (pl. ENSZ), valamint az EU tagállamai hogyan és mennyire egységesen lépnek fel, esetleg nem tevékenykednek-e „egymás ellen”, amit tulajdonképpen a fejlesztési politika közösségi (és nem közös) politika volta nem tud kiküszöbölni.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Abass, A. [2004]: The Cotonou Trade Régime and WTO Law. *European Law Journal*, 4, 439-462. o.

Andor László – Mészáros Ádám [2003]: Észak Dél ellen? Szabad kereskedelem, protekcionizmus és fejlesztési politika a világgazdaságban. *Egyenlítő*, 11, 2-8. o.

Babarinde, O. A. [1994]: *The Lomé Conventions and Development. An Empirical Assessment*. Aveburg Ashgate Publishing Limited, Aldershot, England.

Babarinde, O. – Faber, G. [2004]: From Lomé to Cotonou: Business as Usual? *European Foreign Affairs Review*, 9, 27-47. o.

Bajtay Péter [2001]: Integráció és külkapcsolatok: Az Európai Unió külkapcsolati rendszere. *Ph.D. értekezés*, Budapesti Közgazdaságtudományi és Államigazgatási Egyetem.

Balázs Péter [2002]: *Az Európai Unió külpolitikája és a magyar-EU kapcsolatok fejlődése*. KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó Kft, Budapest.

Barroso, J. M. [2005]: *Response and responsibility: the European partnership for aid and development*. Speech at London School of Economics, London.

Bilal, S.– te Velde, D. W. [2003]: Foreign Direct Investment and Home Country Measures in the Lomé Conventions and Cotonou Agreement. *Tanulmány*, UNCTAD, New York.

Bjornskov, C. – Krivonos, E. [2001]: From Lomé to Cotonou. The new EU-ACP Agreement. *Working Papers*, 14, Danish Institute of Agricultural and Fisheries Economics (SJFI).

Broad, R. – Cavanagh, J. [1999]: The Death of the Washington Consensus? *World Policy Journal*, 3, 79-88. o.

Cosgrove, C. [1994]: Has the Lomé Convention failed ACP trade? *Journal of International Affairs*, 1, 223-250. o.

Csáki György [2002]: *A nemzetközi gazdaságtan alapjai*. Napvilág Kiadó, Budapest.

Dezséri Kálmán [2003]: Az EU fejlesztéspolitikája a fejlődő országok megsegítésére. *Tanulmány*, MTA –Világgazdasági Kutatóintézet, Budapest.

EC [1957]: *Az Európai Gazdasági Közösséget létrehozó szerződés*. Róma
<http://eur-lex.europa.eu/hu/treaties/index.htm>
Letöltve: 2007. november 22.

EC [1972]: Protocol No 22 on relations between the European Economic Community and the associated African and Malagasy states and also the independent developing Commonwealth countries situated in Africa, the Indian ocean, the Pacific ocean and the Caribbean. *Official Journal*, L 073, Luxembourg, 177-178. o.

EC [1976]: ACP-EEC Convention of Lomé. *Official Journal*, L 25, Luxembourg, 1-177. o.

EC [1980]: Second ACP-EEC Convention signed at Lomé on 31 October 1979 (Lomé 2). *Official Journal*, L 347, Luxembourg, 1-181. o.

EC [1982]: *The Community's development policy*. Commission memorandum transmitted to the Council on 4 October 1982. European Commission, Luxembourg.

EC [1986]: Third ACP-EEC Convention signed at Lomé on 8 December 1984. *Official Journal*, L 086, Luxembourg, 1-208. o.

EC [1991]: Fourth ACP-EEC Convention signed at Lomé on 15 December 1989. *Official Journal*, L 229, Luxembourg, 1-220. o.

EC [1992]: *Szerződés az Európai Unióról*. Maastricht
<http://eur-lex.europa.eu/hu/treaties/index.htm>
Letöltve: 2007. november 22.

EC [1994]: *The European Union and world trade. European Union Trade Developments for the year 1993, comparison with the United States and Japan*. Office for Official Publications of the European Communities, Luxembourg.

EC [1996]: *Green Paper on relations between the European Union and the ACP countries on the eve of the 21st century. Challenges and options for a new partnership*. European Commission, Brussels.

EC [1997]: *External and intra-European trade – Statistical yearbook*. Office for Official Publications of the European Communities, Luxembourg.

EC [2000]: Partnership agreement between the members of the African, Caribbean and Pacific Group of States of the one part, and the European Community and its Member States, of the other part, signed in Cotonou on 23 June 2000. *Official Journal*, L 317, Luxembourg, 3-287. o.

EC [2001]: 2001/822/EC Council Decision of 27 November 2001 on the association of the overseas countries and territories with the European Community ("Overseas Association Decision"). *Official Journal* L 314, Luxembourg, 1-78. o.

EC [2002]: *External and intra-European Union trade – Statistical Yearbook*. Office for Official Publications of the European Communities, Luxembourg.

EC [2004]: *Szerződés európai alkotmány létrehozásáról*
<http://eur-lex.europa.eu/Notice.do?val=393952:cs&lang=hu&pos=1&phwords=alkotm%C3%A1ny~alkotm%C3%A1ny~2004~&checktexte=checkbox>
Letöltve: 2007. március 18.

EC [2006a]: Európai Unió – Az Európai Unióról szóló szerződés és az Európai Közösséget létrehozó szerződés egységes szerkezetbe foglalt változata. *Hivatalos Lap*, C 321E, Luxembourg.

EC [2006b]: *Making trade work for development*. European Commission, Brussels.

EC [2006c]: Internal Agreement between the Representatives of the Governments of the Member States, meeting within the Council, on the financing of Community aid under the multiannual financial framework for the period 2008 to 2013 in accordance with the ACP-EC Partnership Agreement and on the allocation of financial assistance for the Overseas Countries and Territories to which Part Four of the EC Treaty applies. *Official Journal*, L 247/32, Luxembourg, 32-46. o.

EC [2007a]: *Generalised System of Preferences*.
http://ec.europa.eu/trade/issues/global/gsp/index_en.htm
Letöltve: 2007. november 22.

- EC [2007b]: *Geographical Partnerships*
http://ec.europa.eu/development/GeographicalGen_en.cfm
 Letöltve: 2007. november 19.
- EC [2007c]: Lisszaboni Szerződés az Európai Unióról szóló szerződés és az Európai Közösséget létrehozó szerződés módosításáról, amelyet Lisszabonban, 2007. december 13-án írtak alá. *Hivatalos Lap*, C 306, Luxembourg.
- EC [2008a]: *The European Development Fund*.
http://ec.europa.eu/development/how/aid_en.cfm?CFID=17990879&CFTOKEN=2302940-00085b9e-c698-160f-afef-839b11f70000&jsessionid=243067c7c8ab243b7b5e
 Letöltve: 2008. március 4.
- EC [2008b]: *External and intra-European Union trade. Statistical yearbook – Data 1958-2006*. Office for Official Publications of the European Communities, Luxembourg.
- EC [2008c]: *Financial Programming and Budget – Glossary*.
http://ec.europa.eu/budget/other_main/glossary_en.htm#E
 Letöltve: 2008. március 5.
- Economist [1999]: Stealing from the poor. *The Economist*, 8116, 70-71. o.
- Egedy Gergely [2007]: *Bevezetés a nemzetközi kapcsolatok elméletébe*. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest.
- Ekholm, K. – Södersten, B. [2002]: Growth and trade vs. trade and growth. *Small Business Economics*, 2, 147-162. o.
- Farrell, M. [2005]: A Triumph of Realism over Idealism? Cooperation between the European Union and Africa. *European Integration*, 3, 263-283. o.
- Goldin, I. – Reinert, K. A. [2007]: *Globalization for Development*. World Bank and Palgrave Macmillan.
- Gore, C. [2002]: Globalization, the International Poverty Trap and Chronic Poverty in the Least Developed Countries. *Working Paper*, No. 30, Chronic Poverty Research Centre.
- Gyenis János (szerk.) [1977]: *Közgazdasági Kislexikon (harmadik bővített és átdolgozott kiadás)*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest.
- Held, D. [2005]: At the global crossroads: The end of the Washington Consensus and the rise of global social democracy? *Globalizations*, 1, 95-113. o.
- Horváth Zoltán [2005]: *Kézikönyv az Európai Unióról (6. átdolgozott, bővített kiadás)*. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest.
- Horváth Zoltán – Tar Gábor [2006]: *A nemzetközi szervezetek kislexikona*. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest.
- Hurt, S. R. [2003]: Co-operation and coercion? The Cotonou Agreement between the European Union and ACP states and the end of the Lomé Convention. *Third World Quarterly*, 1, 161-176. o.
- Irogbe, K. [2005]: Globalization and the development of underdevelopment of the Third World. *Journal of Third World Studies*, 1, 41-68. o.

- J. Nagy László [2002]: *Az európai integráció politikai története*. Maxim Könyvkiadó, Szeged.
- Kebonang, Z. [2007]: Generosity undermined: the Cotonou Agreement and the African Growth and Opportunity Act. *Development in Practice*, 1, 98-103. o.
- Kiss Judit [2002]: Az Európai Unió és az Amerikai Egyesült Államok kereskedelmi vitái. *Külgazdaság*, 2, 47-69. o.
- Korpásné (szerk.) [1997]: *Általános statisztika II*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- Köves Pál – Párniczky Gábor [1975]: *Általános statisztika*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.
- Krugman, P. R. – Obstfeld, M. [2003]: *Nemzetközi gazdaságtan. Elmélet és gazdaságpolitika*. Panem Könyvkiadó Kft, Budapest.
- Lawal, G. [2006]: The Normative Impedements to African Development: Internalist and Externalist Interpretations. *Journal of Applied Science Research*, 2, 637-641. o.
- Lengyel Imre – Rechnitzer János [2004]: *Regionális gazdaságtan*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs.
- Lister, M. [1997]: Europe's Lomé Policy in Perspective. *Discussion Paper*, 2, DSA European Development Policy Study Group, University of Bradford, UK.
- Magyar, K. P. [1995]: Classifying the international political Economy: a Third World proto-theory. *Third World Quarterly*, 4, 703-716. o.
- Marján Attila – Csáki Mónika [2005]: Az Európai Unió fejlesztési politikája. In: Marján A. (szerk.): *Az Európai Unió gazdasága. Minden, amit az EU gazdasági és pénzügyi politikáiról tudni kell*. HVG-Kiadó, Budapest, 56-66. o.
- Moreau, F. [2000]: The Cotonou Agreement – new orientations. *The ACP-EU Courier* (Special Issue), 9, 6-10. o.
- Nafziger, E. W. [2006]: *Economic development. Fourth edition*. Cambridge University Press, New York.
- Nielson, P. [2000]: The new agreement will benefit the poorest. *The ACP-EU Courier* (Special Issue), 9, 2-4. o.
- Nunn, A. – Price, S. [2004]: Managing Development: EU and African Relations through the Evolution of the Lomé and Cotonou Agreements. *Historical Materialism*, 4, 203-230. o.
- OECD [2005]: *DAC List of ODA Recipients*.
<http://www.oecd.org/dataoecd/23/34/37954893.pdf>
 Letöltve: 2008. március 5.
- OECD [2008]: *History of DAC lists of aid recipient countries*.
http://www.oecd.org/document/55/0,3343,en_2649_33721_35832055_1_1_1_1,00.html
 Letöltve: 2008. február 10.
- Oyewumi, A. [1991]: The Lomé Convention. *Round Table*, 1, 129-138. o.

- Persson, M. – Wilhelmsson, F. [2006]: Assessing the effects of EU trade preferences for developing countries. *Working Paper*, 4, Lund University, Department of Economics.
- Rapcsák János [2002]: Nagy-Britannia és az európai integráció. A vonakodó partner. In: Kiss J. László (szerk.): *A Tizenötök Európai*. Osiris Kiadó, Budapest, 271-320. o.
- Sandbrook, R. [2005]: Africa's great transformation? *Journal of Development Studies*, 6, 1118-1125. o.
- Santos, S. [1997]: *Lomé Convention*. Government Institute for Economic Research, Helsinki.
- ScadPlus [2007a]: *Association of the OCTs with the European Commission (2000-07, 2008-13)*
<http://europa.eu/scadplus/leg/en/lvb/r12301.htm>
 Letöltve: 2007. november 20.
- ScadPlus [2007b]: *Development Policy of the European Community*.
<http://europa.eu/scadplus/leg/en/lvb/r12001.htm>
 Letöltve: 2007. december 9.
- Somai Miklós [1997]: A GATT-ból a WTO-ba: az Uruguayi forduló előzményei és eredményei. *Külgazdaság*, 10, 4-20. o.
- Spaventa, A. [1999]: The Lomé Convention. Objectives, Instrument, Results. *Federico Caffé Centre Research Reports*, 2, Roskilde University, Denmark.
- Stiglitz, J. E. [2003]: *A globalizáció és visszasságai*. Napvilág Kiadó, Budapest.
- Stiglitz, J. E. [2005]: *A viharos kilencvenes évek: a világ eddigi legprosperálóbb tíz évének története*. Napvilág Kiadó, Budapest.
- Szentes Tamás [1999]: *Világgazdaságtan I. Elméleti és módszertani alapok*. Aula Kiadó, Budapest.
- Szentes Tamás [2002a]: A világgazdaság az ezredforduló elején. In: Blahó András (szerk.): *Világgazdaságtan*. Aula Kiadó, Budapest, 23-118. o.
- Szentes, T. [2002b]: *World economics. Comparative theories and methods of international and development economics*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Szentes Tamás [2005]: *Fejlődés, versenyképesség, globalizáció (1. kötet)*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Szent-Iványi Balázs [2005]: A nemzetközi fejlesztési együttműködés politikai gazdaságtana. *Kül-Világ*, 4, 28-45. o.
- Szigetvári Tamás [2004]: Fejlődő országok a világgazdaságban. In: Majoros Pál (szerk.): *Világgazdasági régiók*. Perfekt Kiadó, Budapest, 165-182. o.
- Todaro, M. P. – Smith, S. C. [2006]: *Economic development. Ninth edition*. Harlow, England.
- Udvari Beáta [2005]: A 21. század világgazdasági kihívása: a gyógyszerhiány okainak megszüntetése a fejlődő országokban. *Szakdolgozat*, Szolnoki Főiskola.
- UN [1987]: *Our Common Future*. Report of the World Commission on Environment and Development, New York.

UN [2007a]: *Country Grouping Glossary*.
<http://www.un.org/cyberschoolbus/infonation3/glossary.html#DevedEco>
Letöltve: 2007. december 17.

UN [2007b]: *The criteria for the identification of the LDCs*.
<http://www.un.org/special-rep/ohrls/ldc/ldc%20criteria.htm>
Letöltve: 2007. december 17.

UN [2008]: *United Nations Statistics Division*.
<http://unstats.un.org/unsd/snaama/selectionbasicFast.asp>
Letöltve: 2008. március 12.

UNCTAD [2005]: *Statistical Profiles of the Least Developed Countries*. United Nations, New York and Geneva.

UNCTAD [2007a]: *Handbook of Statistics 2006*.
<http://stats.unctad.org/handbook/>
Letöltve: 2008. február 15.

UNCTAD [2007b]: *FDI on-line*.
<http://stats.unctad.org/fdi/ReportFolders/ReportFolders.aspx>
Letöltve: 2008. február 20.

UNDP [2006]: *Human Development Report 2006. Beyond scarcity: power, poverty and the global water crisis*. United Nations Development Programme, New York.

UNDP [2007a]: *Human Development Report 2007/2008. Fighting climate change: Human solidarity in a divided world*. United Nations Development Programme, New York.

UNDP [2007b]: *Making Globalization Work for All*. Annual Report, United Nations Development Program, New York.

Varsádi Zsuzsa (szerk.) [1984]: *Világ gazdasági kyszótár*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest.

Világbank [2007a]: *Glossary*.
<http://www.worldbank.org/depweb/beyond/global/glossary.html>
Letöltve: 2007. december 17.

Világbank [2007b]: *World development report 2007: development and the next generation*. The World Bank, Washington, DC.

Világbank [2007c]: *International Comparison Program 2005*. Preliminary results. The World Bank, Washington, DC.

Whiteman, K. [1998]: Africa, the ACP and Europe: the lessons of 25 years. *Development Policy Review*, 16, 29-37. o.

WTO [2008a]: *Definition of a „developing country” in the WTO*.
http://www.wto.org/english/tratop_e/devel_e/d1who_e.htm
Letöltve: 2008. január 22.

WTO [2008b]: *Principles of the trading system*.
http://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/fact2_e.htm
Letöltve: 2008. március 2.

1. MELLÉKLET AZ ALACSONY ÉS KÖZEPES JÖVEDELMŰ ORSZÁGOK

Afganisztán	Fidzsi-szigetek	<u>Libéria</u>	St. Helena
Albánia	Fülöp-szigetek	Líbia	St. Kitts és Nevis
Algéria	Gabon	Macedónia	St. Lucia
Angola	<u>Gambia</u>	<u>Madagaszkár</u>	St. Vincent
Anguilla	Ghána	<u>Malawi</u>	Suriname
Antigua és Barbuda	Grenada	Malaysia	<u>Szamao</u>
Argentína	Guatemala	<u>Maldív-szigetek</u>	Szaúd-Arábia
Azerbajdzsán	<u>Guinea</u>	<u>Mali</u>	<u>Szenegál</u>
Bahamák	Grúzia	Marokkó	Szerbia
Bahrain	Guyana	Marshall-szigetek	Szingapúr
<u>Banglades</u>	<u>Haiti</u>	<u>Mauritánia</u>	SzírIA
Barbados	Honduras	Mauritius	<u>Szomália</u>
Belize	Hongkong	Mayotte	<u>Szudán</u>
<u>Benin</u>	Horvátország	Mexikó	Szváziföld
<u>Bhután</u>	India	<u>Mianmar</u>	Tádzsikisztán
<u>Bissau-Guinea</u>	Indonézia	Mikronézia	<u>Tanzánia</u>
Bolívia	Irak	Moldova	Thaiföld
Bosznia és Hercegovina	Irán	Mongólia	<u>Timor-Leste</u>
Botswana	Jamaica	Montenegró	<u>Togo</u>
Brazília	<u>Jemen</u>	Montserrat	Tokelau
Brunei	Jordánia	<u>Mozambik</u>	Tonga
<u>Burkina Faso</u>	<u>Kambodzsa</u>	Namíbia	Törökország
<u>Burundi</u>	Kamerun	Nauru	Trinidad és Tobago
Chile	Katar	<u>Nepál</u>	Tunézia
Ciprus	Kazahsztán	Nicaragua	Turks- és Caicos- szigetek
<u>Comore-szigetek</u>	Kenya	<u>Niger</u>	<u>Tuvalu</u>
Cook-szigetek	Kína	Nigéria	Türkmenisztán
Costa Rica	Kirgizisztán	Niue	<u>Uganda</u>
<u>Csád</u>	<u>Kiribati</u>	Omán	Ukrajna
Dél-afrikai Közt.	Kolumbia	Örményország	Wallis és Futuna
Dominika	Kongó	Pakisztán	Uruguay
Dominikai Közt.	Kongói Dem. Közt.	Palau	Üzbegisztán
<u>Dzsibuti</u>	Koreai Közt.	Palesztina	<u>Vanuatu</u>
Ecuador	Koreai Népi Dem. Közt.	Pápua Új-Guinea	Venezuela
<u>Egyenlítői-Guinea</u>	Közép-afrikai Közt.	Paraguay	Vietnam
Egyesült Arab Emírségek	Kuba	Peru	<u>Zambia</u>
Egyiptom	Kuvait	<u>Salamon-szigetek</u>	Zimbabwe
El Salvador	Lao Népi Dem. Közt.	São Tomé és Principe	<u>Zöld-foki- szigetek</u>
Elefántcsontpart	<u>Lesotho</u>	Seychelle- szigetek	
<u>Eritrea</u>	Libanon	<u>Sierra Leone</u>	
<u>Etiópia</u>		Sri Lanka	
Fehéroroszország			

Megjegyzés: Az aláhúzott országok a legkevésbé fejlett (alacsony jövedelmű) országok
Forrás: OECD [2005]

2. MELLÉKLET A TENGERENTÚLI ORSZÁGOK ÉS TERÜLETEK (TOT)

Anguilla	Holland Antillák
Aruba	Kajmán-szigetek
Bermuda	Mayotte
Brit Antarktisz Terület	Montserrat
Brit Indiai-óceáni terület	Pitcairn-szigetek
Brit Virgin-szigetek	St Helena
Déli-Georgia és Déli-Sandwich-szigetek	St Pierre és Miquelon
Falkland-szigetek	Turks- és Caicos-szigetek
Francia déli területek	Új-Kaledónia
Francia Polinézia	Wallis és Futuna
Grönland	

Forrás: EC [2007b]

3. MELLÉKLET A NÉGY LOMÉI ÉS A COTONOU-I ÉGYZMÉNYBEN RÉSZT VEVŐ ORSZÁGOK

	ACP-országok	Lomé I (1975- 80)	Lomé II (1980- 85)	Lomé III (1985-90)	Lomé IV (1990- 2000)	Cotonoui Egyezmény (2000-2020)	GATT/ WTO- tagság
1.	Angola				x	x	1994
2.	Antigua és Barbuda			x	x	x	1987
3.	Bahamák	x	x	x	x	x	megfigyelő
4.	Barbados	x	x	x	x	x	1967
5.	Belize			x	x	x	1983
6.	Benin	x	x	x	x	x	1963
7.	Bissau-Guinea	x	x	x	x	x	1994
8.	Botswana	x	x	x	x	x	1987
9.	Burkina Faso	x	x	x	x	x	1963
10.	Burundi	x	x	x	x	x	1965
11.	Comore- szigetek		x	x	x	x	megfigyelő
12.	Cook-szigetek					x	-
13.	Csád	x	x	x	x	x	1963
14.	Dél-afrikai Közt.					x	1948
15.	Dominika		x	x	x	x	1993
16.	Dominikai Közt.				x	x	1950
17.	Dzsibuti		x	x	x	x	1994
18.	Egyenlítői- Guinea	x	x	x	x	x	megfigyelő
19.	Elefántcsontpart	x	x	x	x	x	1963
20.	Eritrea					x	-
21.	Etiópia	x	x	x	x	x	megfigyelő
22.	Fidzsi-szigetek	x	x	x	x	x	1993
23.	Gabon	x	x	x	x	x	1963
24.	Gambia	x	x	x	x	x	1965
25.	Ghána	x	x	x	x	x	1957
26.	Grenada	x	x	x	x	x	1994
27.	Guinea	x	x	x	x	x	1994
28.	Guyana	x	x	x	x	x	1966
29.	Haiti				x	x	1950
30.	Jamaica	x	x	x	x	x	1963
31.	Kamerun	x	x	x	x	x	1963
32.	Kenya	x	x	x	x	x	1964
33.	Kiribati		x	x	x	x	-
34.	Kongó	x	x	x	x	x	1997
35.	Kongói Dem. Közt.	x	x	x	x	x	1997
36.	Közép-afrikai Közt.	x	x	x	x	x	1963
37.	Lesotho	x	x	x	x	x	1988
38.	Libéria	x	x	x	x	x	-
39.	Madagaszkár	x	x	x	x	x	1963

		Lomé I (1975- 80)	Lomé II (1980- 85)	Lomé III (1985-90)	Lomé IV (1990- 2000)	Cotonoui Egyezmény (2000-2020)	GATT/ WTO- tagság
40.	Malawi	x	x	x	x	x	1964
41.	Mali	x	x	x	x	x	1993
42.	Marshall- szigetek					x	-
43.	Mauritánia	x	x	x	x	x	1963
44.	Mauritius	x	x	x	x	x	1970
45.	Mikronézia					x	-
46.	Mozambik			x	x	x	1992
47.	Namíbia					x	1992
48.	Nauru					x	-
49.	Niger	x	x	x	x	x	1963
50.	Nigéria	x	x	x	x	x	1960
51.	Niue					x	-
52.	Palau					x	-
53.	Pápua Új- Guinea		x	x	x	x	1994
54.	Ruanda	x	x	x	x	x	1966
55.	Salamon- szigetek		x	x	x	x	1994
56.	Sao Tome és Principe		x	x	x	x	megfigyelő
57.	Seychelle- szigetek		x	x	x	x	megfigyelő
58.	Sierra Leone	x	x	x	x	x	1961
59.	St. Kitts és Nevis			x	x	x	1994
60.	St. Lucia		x	x	x	x	1993
61.	St. Vincent			x	x	x	1983
62.	Suriname		x	x	x	x	1978
63.	Szamoa	x	x	x	x	x	megfigyelő
64.	Szenegál	x	x	x	x	x	1963
65.	Szomália	x	x	x	x	x	-
66.	Szudán	x	x	x	x	x	megfigyelő
67.	Szváziföld	x	x	x	x	x	1993
68.	Tanzánia	x	x	x	x	x	1961
69.	Timor-Leste					x	-
70.	Togo	x	x	x	x	x	1964
71.	Tonga	x	x	x	x	x	2007
72.	Trinidad és Tobago	x	x	x	x	x	1962
73.	Tuvalu		x	x	x	x	-
74.	Uganda	x	x	x	x	x	1962
75.	Vanuatu			x	x	x	megfigyelő
76.	Zambia	x	x	x	x	x	1982
77.	Zimbabwe			x	x	x	1948
78.	Zöld-foki- szigetek		x	x	x	x	megfigyelő
	ÖSSZESEN	46	58	65	68	78	56

Megjegyzés: a kiemelt (sötét háttérű) országok szerepeltek az empirikus vizsgálatunk mintájában.

Forrás: Saját szerkesztés

4. MELLÉKLET AZ EMPIRIKUS VIZSGÁLATHOZ KIVÁLASZTOTT MUTATÓK PONTOS KISZÁMÍTÁSI MÓDJA

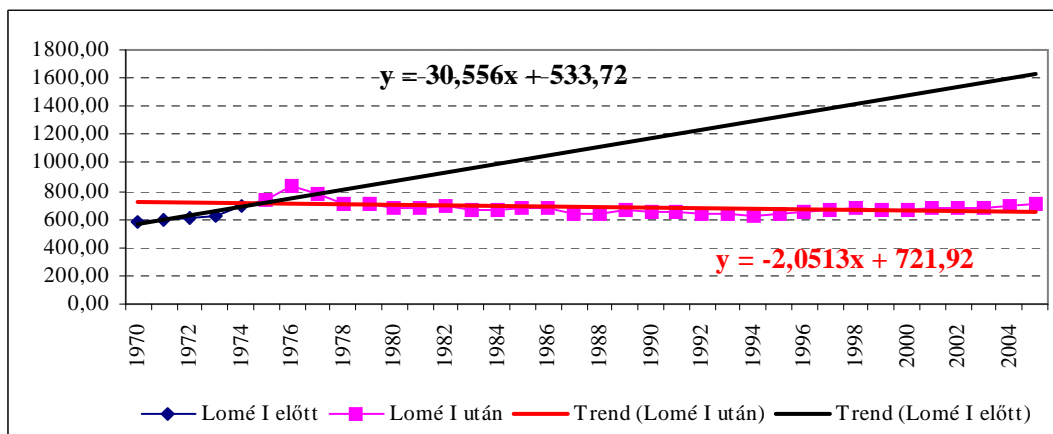
Mutató	Alapadatok (és forrása)	Kiszámítás a fekete-afrikai országokra vonatkozóan
GDP/fő (USD, 1990-es áron)	Releváns országok GDP-je (USD, 1990-es áron) Releváns országok népessége (fő) <i>(United Nations Statistics Division)</i>	$y = \frac{\sum_{i=1}^N \frac{x_i}{P_i}}{N}$, ahol x_i : az i-edik ország GDP adata P_i : az i-edik ország népessége N: a releváns országok száma
GDP/fő növekedése (%)	Az előzőekben kiszámolt GDP/fő nagysága (USD, 1990-es áron)	$y = \left(\frac{x_1}{x_0} - 1 \right) * 100$, ahol x_1 : a tárgyévi GDP/fő adata Fekete-Afrika esetén x_0 : a tárgyévet megelőző év GDP/fő adata Fekete-Afrika esetén
Ipar részesedése a GDP-ből (%)	Releváns országok iparának országonkénti részesedése a GDP-ből (%) <i>(UNCTAD – Handbook of Statistics, on-line)</i>	$y = \frac{\sum_{i=1}^N x_i}{N}$, ahol x_i : az i-edik ország iparának részesedése a GDP-ből N: releváns országok száma
ACP-országok részesedése az EU összimportjából (%)	Releváns országok exportja az EU25-be (millió USD) EU25 összimportja (millió USD) <i>(UNCTAD – Handbook of Statistics, on-line)</i>	$y = \sum_{i=1}^N \frac{X_i}{IM_{EU25}} * 100$, ahol X_i : az i-edik ország EU-25-be irányuló exportja IM_{EU25} : az EU25 összimportja N: releváns országok száma
ACP-országok részesedése az EU összexportjából (%)	Releváns országok importja az EU25-ből (millió USD) EU25 összexportja (millió USD) <i>(UNCTAD – Handbook of Statistics, on-line)</i>	$y = \sum_{i=1}^N \frac{IM_i}{X_{EU25}} * 100$, ahol IM_i : az i-edik ország importja az EU-25-ből X_{EU25} : az EU25 összexportja N: releváns országok száma
Közvetlen külföldi működőtőke (FDI) (mrd USD)	Releváns országokba áramló FDI (millió USD) <i>(UNCTAD – FDI on-line)</i>	$y = \frac{\sum_{i=1}^N x_i}{1000}$, ahol x_i : az i-edik országba áramló FDI N: releváns országok száma

Forrás: Saját szerkesztés

5. MELLÉKLET AZ EGYEZMÉNYENKÉNTI ÉS MUTATÓNKÉNTI GRAFIKONOK ÉS TRENDVONALAK

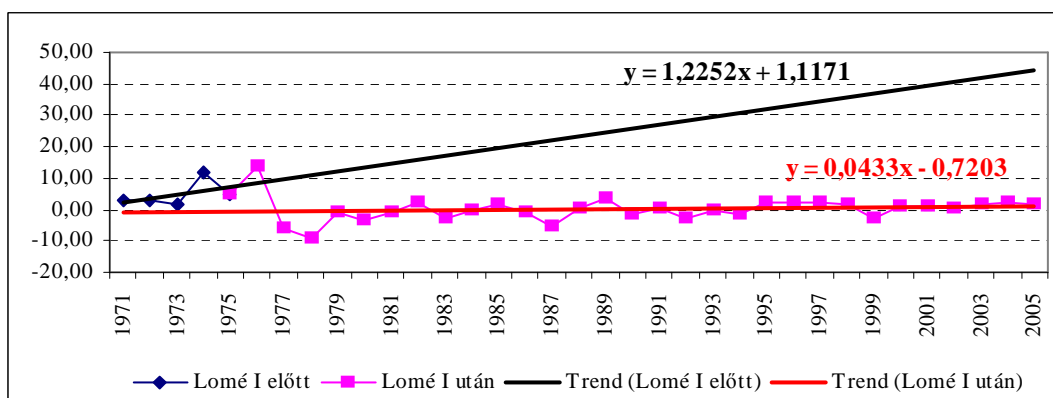
I. Az első Loméi Egyezmény

Az főre jutó GDP nagysága (USD)

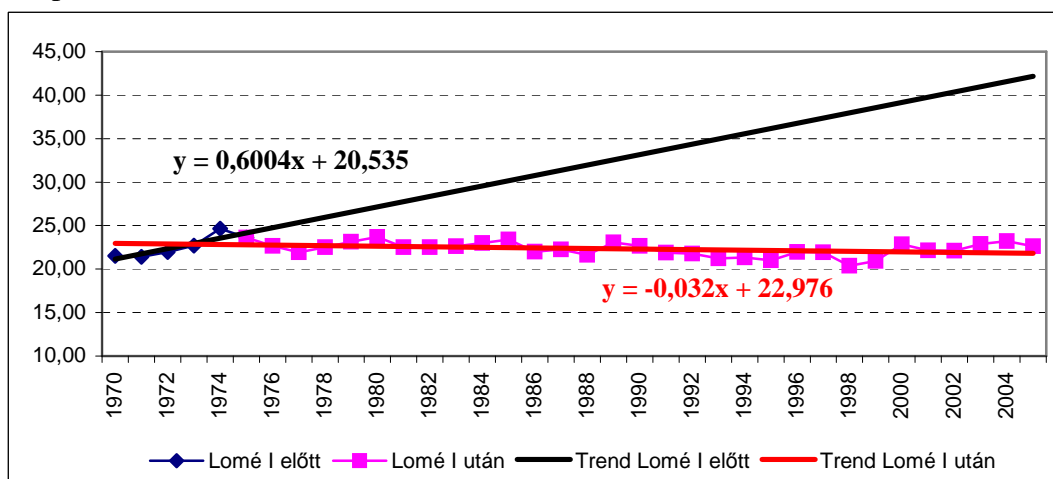
Forrás: Saját szerkesztés

GDP/fő növekedése (%)

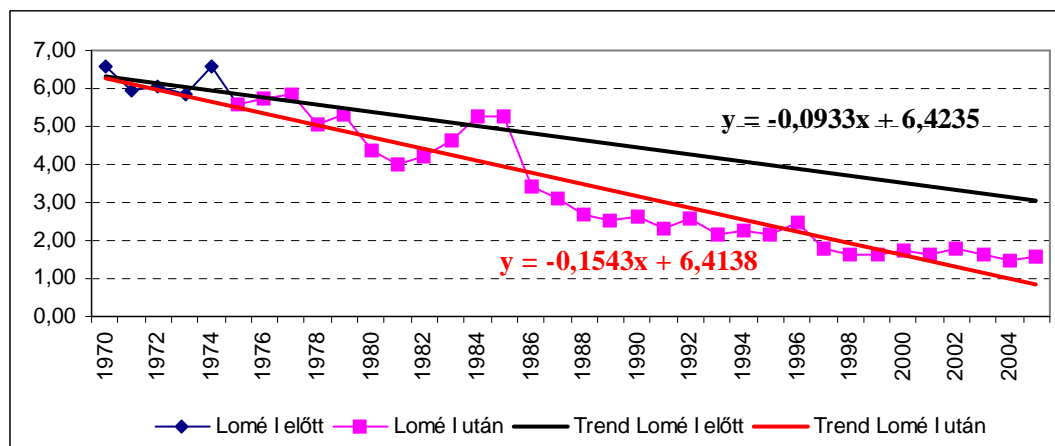
Forrás: Saját szerkesztés

Az ipar részesedése a GDP-ből (%)

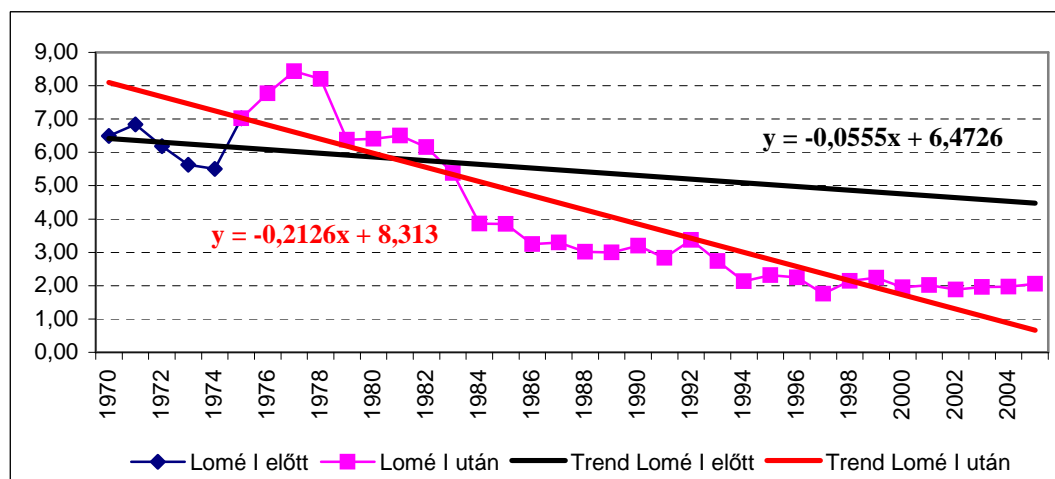
Forrás: Saját szerkesztés

Az afrikai ACP-országok részesedése az EU összimportjából (%)

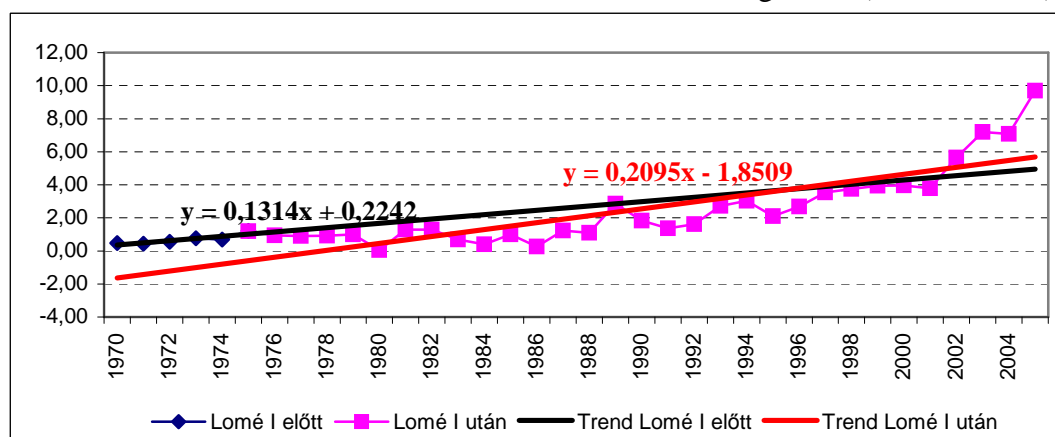
Forrás: Saját szerkesztés

Az afrikai ACP-országok részesedése az EU összexportjából (%)

Forrás: Saját szerkesztés

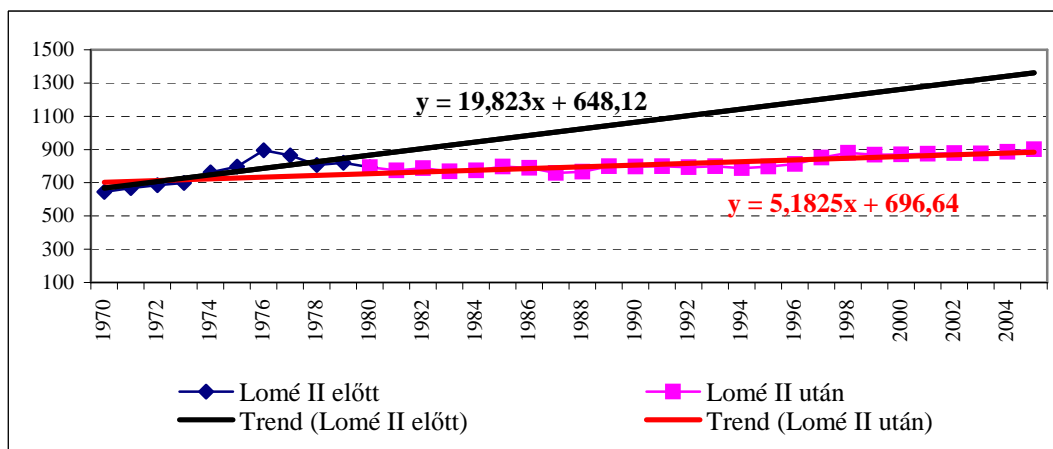
A külföldi tőkebefektetések alakulása az afrikai ACP-országokban (milliárd USD)

Forrás: Saját szerkesztés

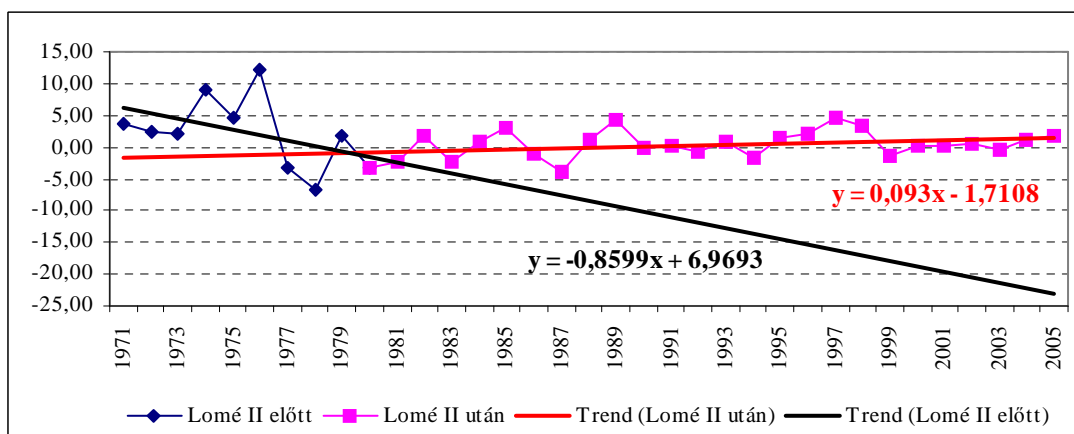
II. A második Loméi Egvezmény

Az egy főre jutó GDP nagysága (USD)

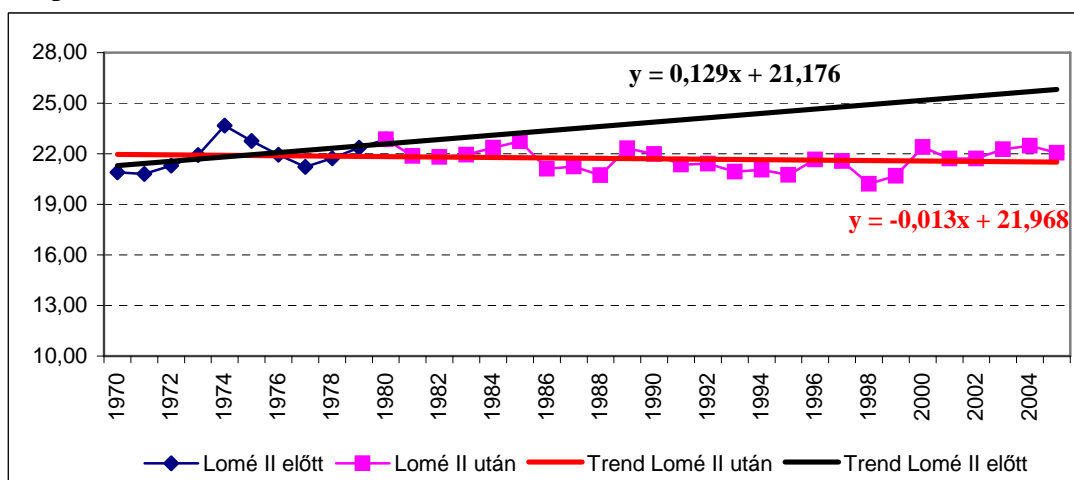
Forrás: Saját szerkesztés

A GDP/fő növekedése (%)

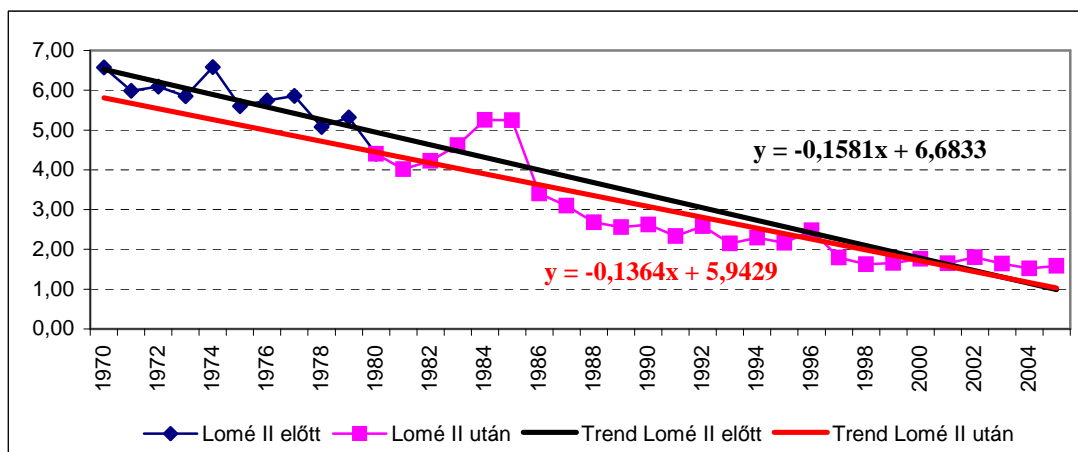
Forrás: Saját szerkesztés

Az ipar részesedése a GDP-ből (%)

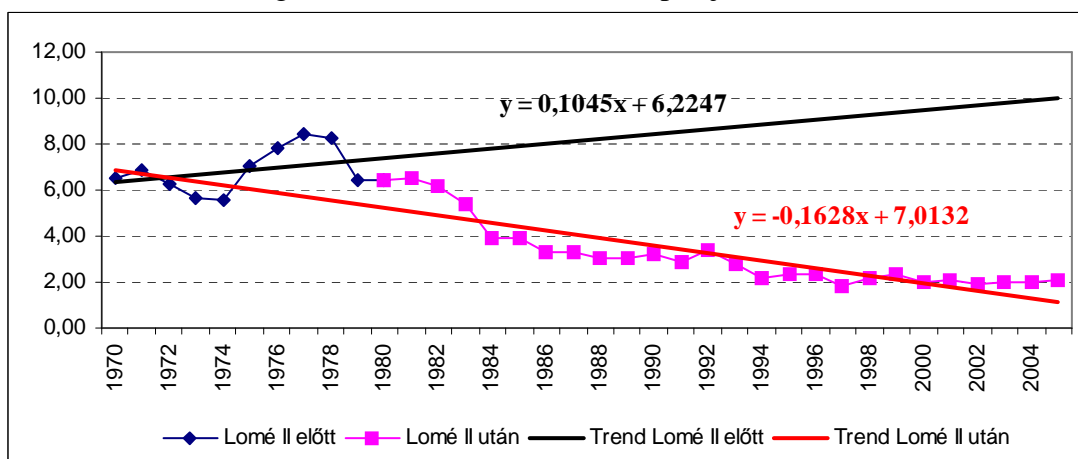
Forrás: Saját szerkesztés

Az afrikai ACP-országok részesedése az EU összimportjából (%)

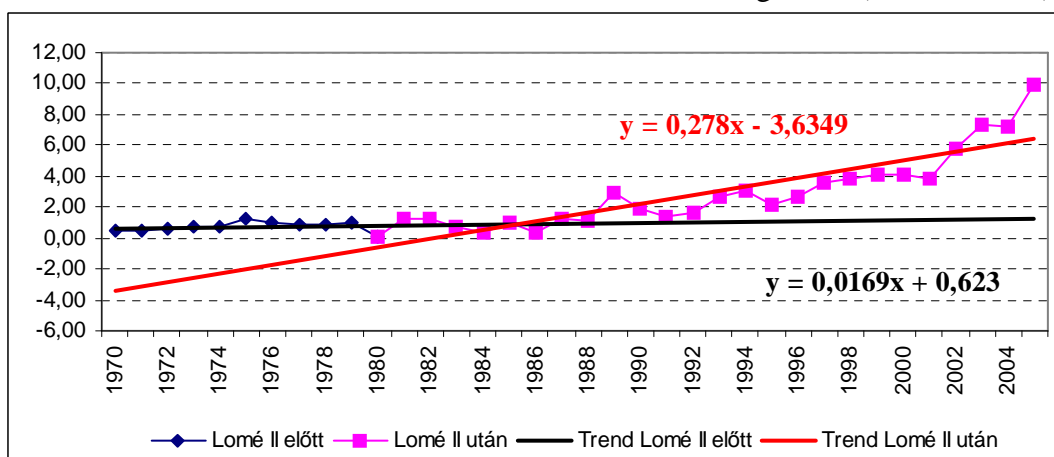
Forrás: Saját szerkesztés

Az afrikai ACP-országok részesedése az EU összexportjából (%)

Forrás: Saját szerkesztés

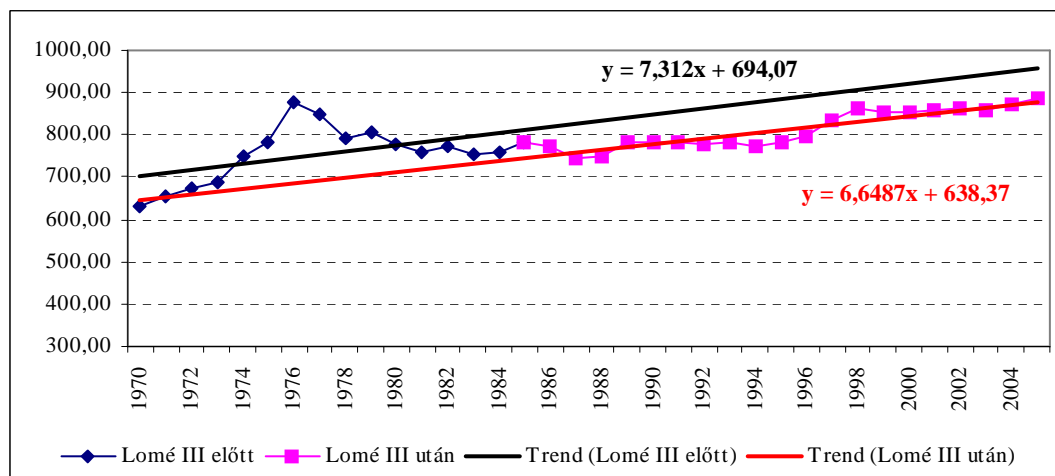
A külföldi tőkebefektetések alakulása az afrikai ACP-országokban (milliárd USD)

Forrás: Saját szerkesztés

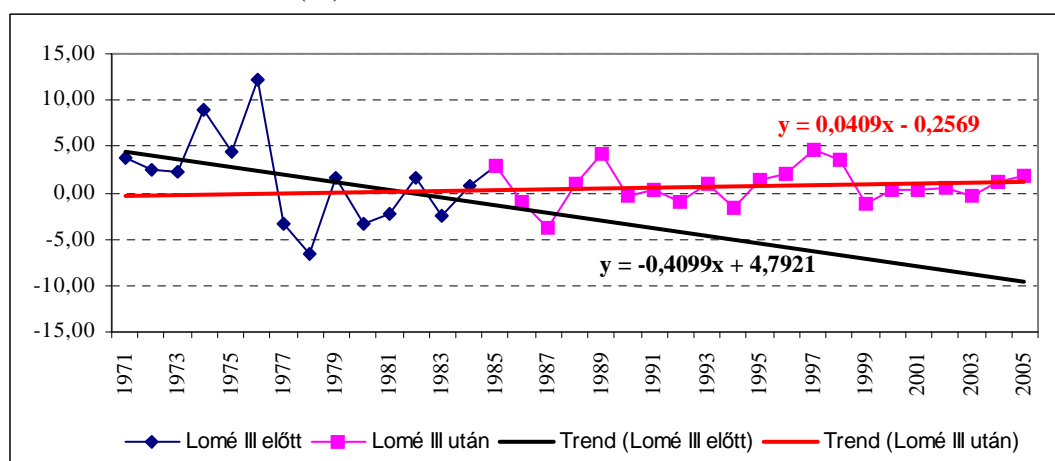
III. A harmadik Loméi Egvezmény

Az egy főre jutó GDP nagysága (USD)

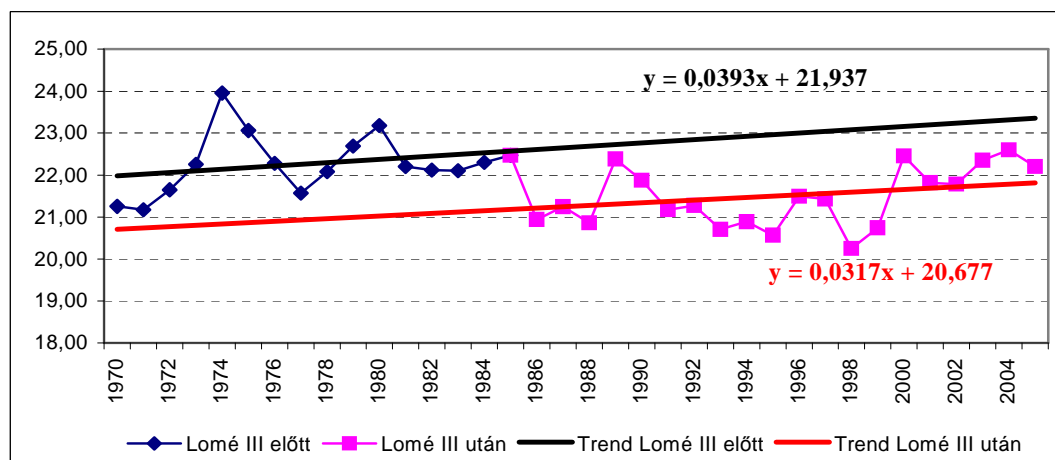
Forrás: Saját szerkesztés

A GDP/fő növekedése (%)

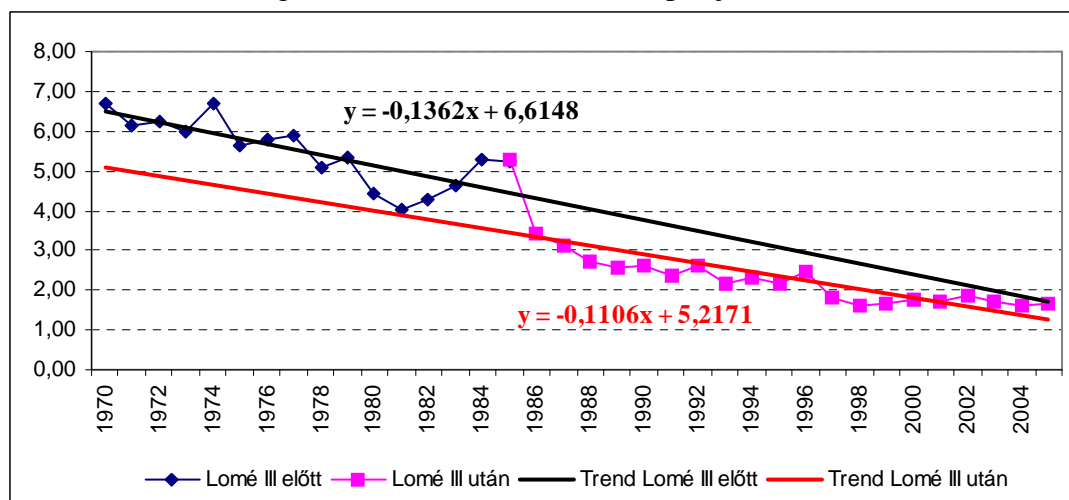
Forrás: Saját szerkesztés

Az ipar részesedése a GDP-ből (%)

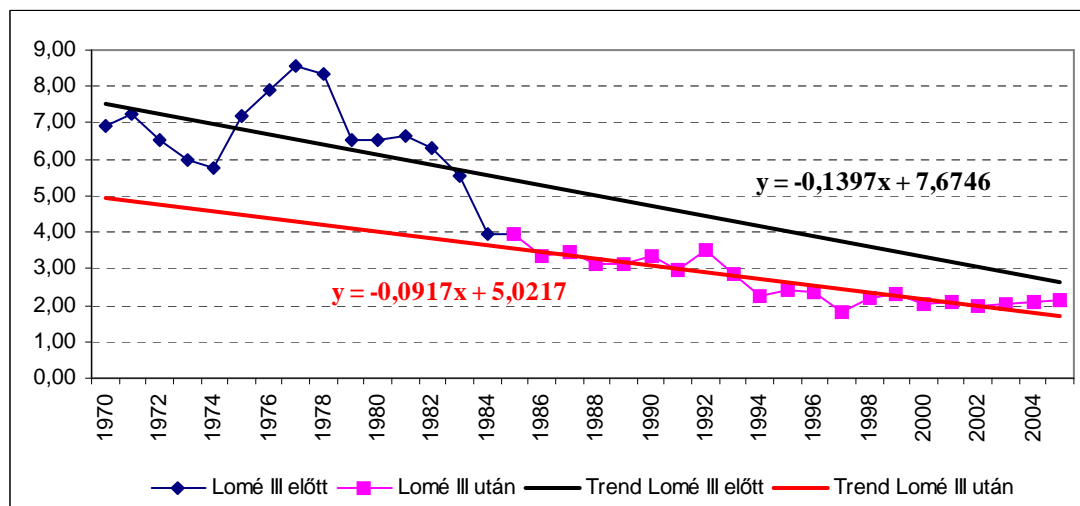
Forrás: Saját szerkesztés

Az afrikai ACP-országok részesedése az EU összimportjából (%)

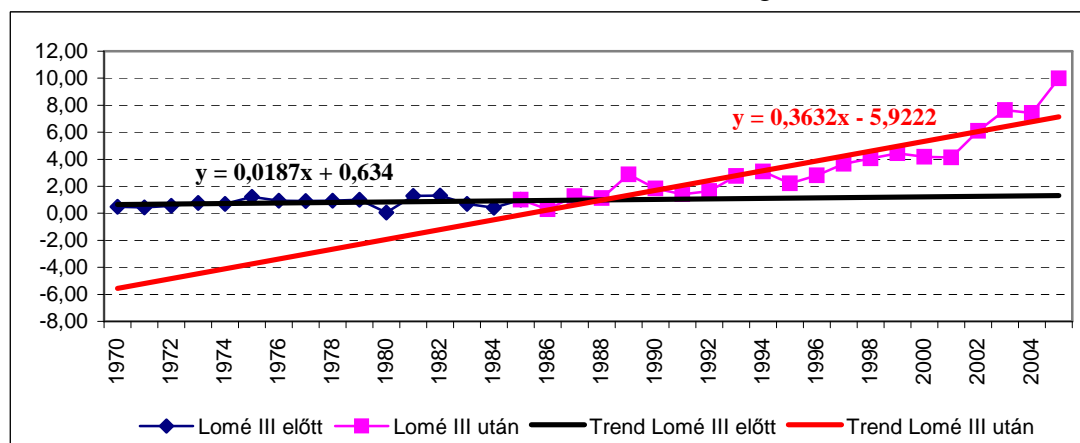
Forrás: Saját szerkesztés

Az afrikai ACP-országok részesedése az EU összexportjából (%)

Forrás: Saját szerkesztés

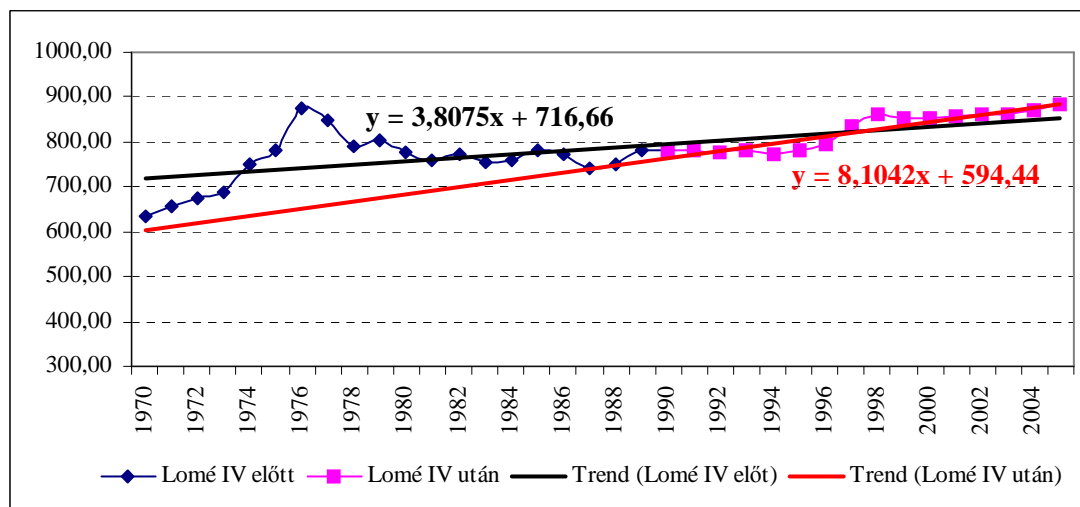
A külföldi tőkebefektetések alakulása az afrikai ACP-országokban (milliárd USD)

Forrás: Saját szerkesztés

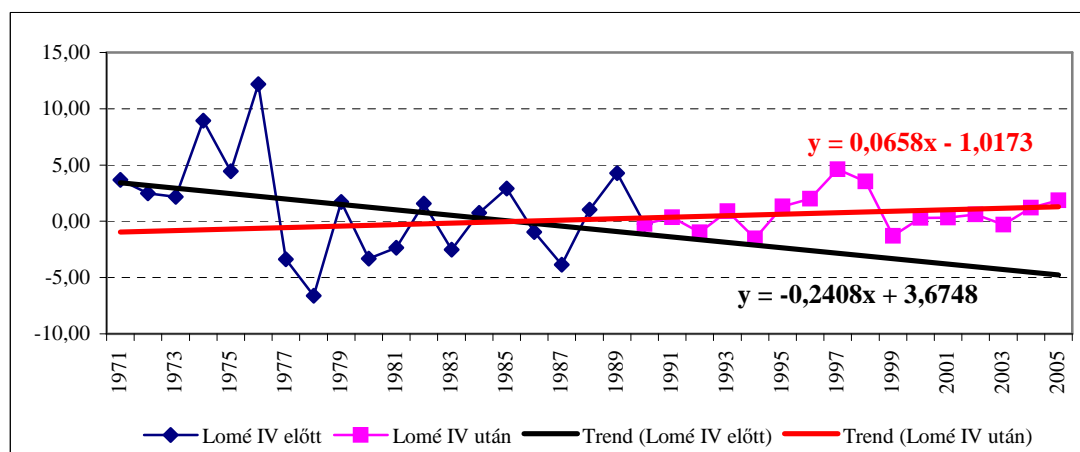
IV. A negyedik Loméi Egvezmény

Az egy főre jutó GDP nagysága (USD)

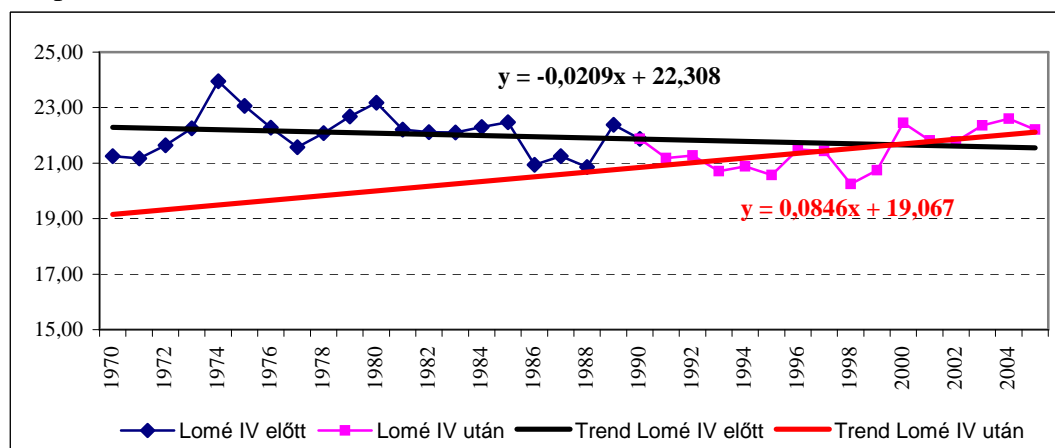
Forrás: Saját szerkesztés

A GDP/fő növekedése (%)

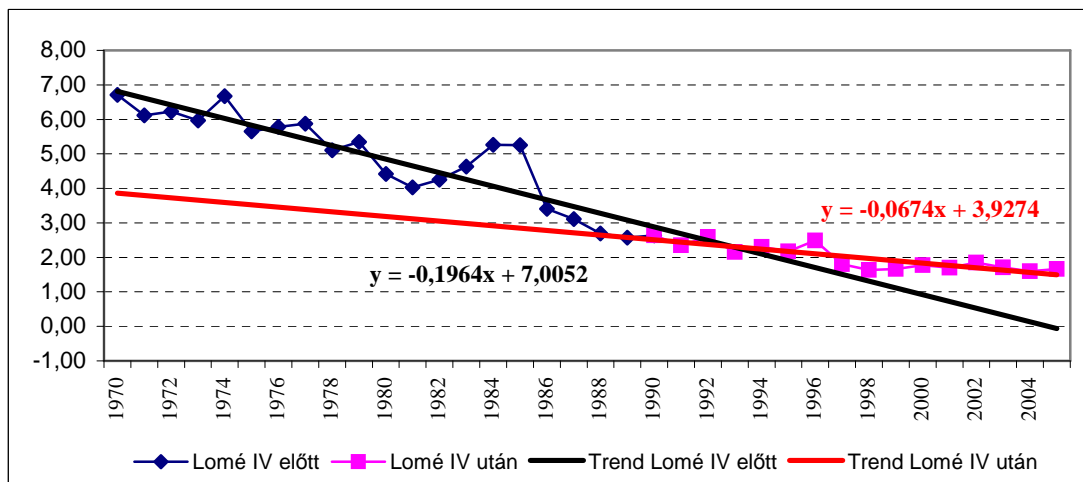
Forrás: Saját szerkesztés

Az ipar részesedése a GDP-ből (%)

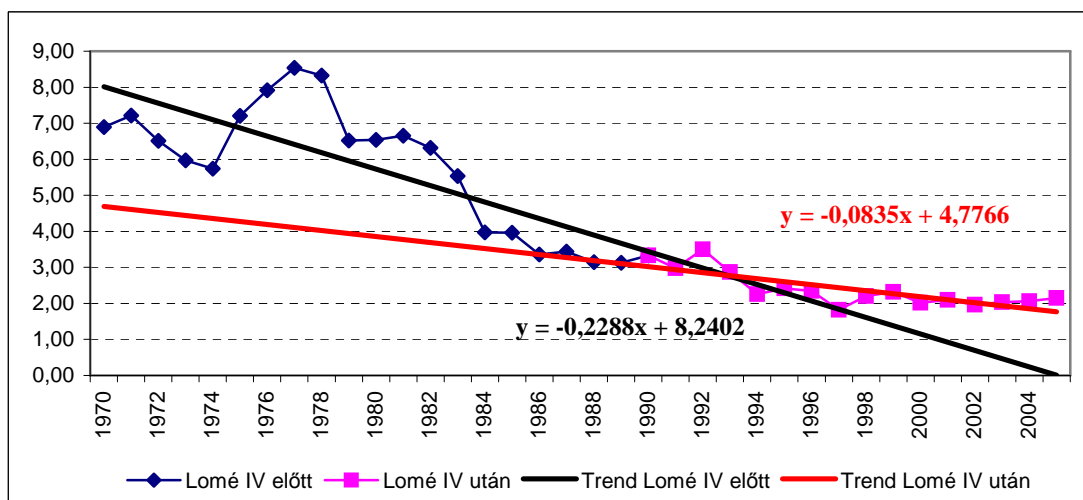
Forrás: Saját szerkesztés

Az afrikai ACP-országok részesedése az EU összimportjából (%)

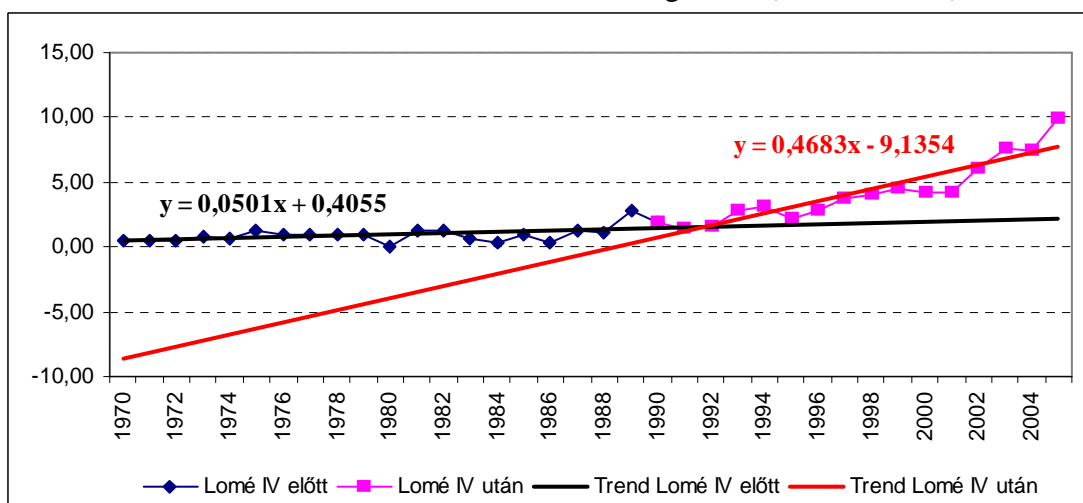
Forrás: Saját szerkesztés

Az afrikai ACP-országok részesedése az EU összexportjából (%)

Forrás: Saját szerkesztés

A külföldi tőkebefektetések alakulása az ACP-országokban (milliárd USD)

Forrás: Saját szerkesztés